

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI KRİMİNOLOJİ VE CEZA
ADALETİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DÜNYA-SİSTEMLERİ ANALİZİ
PERSPEKTİFİNDEN ULUSLARARASI CEZA
YARGILAMALARI ve KÜRESEL ADALET

Muhittin Gönenç HACALOĞLU

2501190597

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Galip Engin ŞİMŞEK

İSTANBUL – 2021

ÖZ

DÜNYA-SİSTEMLERİ ANALİZİ PERSPEKTİFİNDEN ULUSLARARASI CEZA YARGILAMALARI ve KÜRESEL ADALET

MUHİTTİN GÖNENÇ HACALOĞLU

Dünya-sistemleri analizi perspektifinden uluslararası ceza yargılamaları ve küresel adalet başlıklı çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızda Nürnberg yargılamalarından Roma Statüsü'ne uzanan uluslararası ceza yargılamaları, dünya-sistemleri analizinin eleştirel bakış açısıyla incelenmiştir. Bu bağlamda ilk bölümde dünya-sistemleri analizinin kuramsal çerçevesi anlatılmıştır. Dünya-sistemleri analizinin temel kavramlarının ele alındığı bu bölümde içinde yaşadığımız dünya-sistemin tarihi kökenlerine ilişkin görüşler aktarılmıştır. Devamında dünya-sistemde bugün hegemonyayı sürdüren güçlerin kim olduğuna yönelik bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci bölüm, uluslararası hukuk ve uluslararası ceza hukukunun oluşumuna dair tarihi bir değerlendirme içermektedir. Bu değerlendirme kapsamında Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi incelenmiştir. Son bölümde ise Roma Statüsü'nü ortaya çıkaran tarihsel koşullar ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin oluşumuna yer verilmiştir. Özel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne yönelik tavrı değerlendirilmiştir. Son olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin küresel adaleti sağlamakta başarılı olup olamadığının değerlendirmesi yapılmıştır. Sonuç bölümünde, çalışma boyunca yapılan çıkarımların bir özeti sunularak çalışmanın bütününe yönelik sonuç ve kanaatlere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dünya-sistemleri analizi, hegemonya, Avrupa-merkezcilik, emperyalizm, uluslararası hukuk, uluslararası ceza hukuku, Roma Statüsü, Uluslararası Ceza Mahkemesi, küresel adalet, ceza adaleti

ABSTRACT

INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNALS AND GLOBAL JUSTICE FROM THE PERSPECTIVE OF WORLD-SYSTEMS ANALYSIS

MUHİTTİN GÖNENÇ HACALOĞLU

Our thesis titled international criminal tribunals and global justice from the perspective of world-systems analysis, consists of three main sections. In our thesis, the process from Nuremberg tribunals to the Rome Statute has been examined with a critical perspective of the world-systems analysis. In this context, the theoretical framework of world-systems analysis is explained in the first chapter. In this section, where the basic concepts of world-systems analysis are discussed, opinions about the historical origins of the world-system explained in which we live in. Then, an assessment was made of who are the forces that continue hegemony in the world-system today. The second chapter contains a historical assessment of the formation of international law and international criminal law. International Military Tribunal (Nuremberg), International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and International Criminal Tribunal for Rwanda were examined as part of this assessment. In the last chapter, the historical conditions that constituted the Rome Statute and the formation of the International Criminal Court are included. In particular, the United States' position towards the International Criminal Court has been evaluated. Finally, the International Criminal Court was assessed for its success in achieving global justice. In the conclusion section, a summary of the inferences made during the study is presented and the results and opinions for the whole thesis are given.

Keywords: World-systems analysis, hegemony, Eurocentrism, imperialism, international law, international criminal law, Rome Statute, International Criminal Court, global justice, criminal justice

ÖNSÖZ

Uluslararası ceza hukuku, uluslararası hukukun gelişimini günümüzde de sürdüren bir alanıdır. Bu çalışmada uluslararası ceza hukuku, uluslararası ceza yargılamalarının tarihsel gelişimi içerisinde eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bahsedilen eleştirel bakış açısı, sosyal bilimler alanına dair bütüncül bir yaklaşımı olan dünya-sistemleri analizinin bakış açısıdır.

Dünya-sistemleri analizi, içinde yaşadığımız dünyanın kökenlerine, hukuku ve özel olarak uluslararası hukuku meydana getiren süreçlere odaklanıyor olması nedeniyle tercih edilmiştir. Uluslararası ceza hukukunun ve bireylerin uluslararası suçlardan kaynaklanan cezai sorumluluğunun oluşumu, ancak bunlara yol açan savaşların sebeplerine odaklanan tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde doğru bir şekilde açıklanabilecektir. Bu nedenle bu çalışma, uluslararası ceza hukukunun oluşumuna dair tarihi bir anlatı sunmaktadır. Hukuku ve bugün evrensel olduğu kabul edilen değerleri sorgulayıcı bir şekilde ele alan çalışmamız, adalet kavramının soyut bir bağlamdan çıkarılarak gerçek ifadesine kavuşturulmasını amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasındaki yönlendirmeleri ve katkıları nedeniyle başta tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Galip Engin ŞİMŞEK'e, halen birlikte çalıştığım, kendisinden her fırsatta yeni şeyler öğrendiğim, manevi desteklerini hep hissettiren hocam Sayın Prof. Dr. Ş. Haluk GÜNUĞUR'a ve jürimde yer alarak yaptığı eleştiri ve katkılarla çalışmaya büyük emeği geçen Sayın Dr. Öğr. Üyesi İzzet Mert ERTAN'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmamızın hazırlanmasındaki yoğun süreçte desteklerini esirgemeyen sevgili aileme ve tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim. Çalışmamızın, sosyal bilimler ve özel olarak da hukuk alanında, eleştirel yaklaşımla yapılan çalışmalara mütevazı bir katkı sunması dileklerimizle; özgürlük, eşitlik ve kardeşlik düşlerinin gerçek bir evrenselcilikle buluşması için mücadele edenlere, çağımızın Las Casas'larına saygıyla...

Muhittin Gönenç HACALOĞLU

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: DÜNYA-SİSTEMLERİ ANALİZİ

1.1. Dünya-Sistemleri Analizine Giriş.....	5
1.1.1. Yaşadığımız Dünyanın Kökenleri: Servet ve Güç	5
1.1.2. Egemenlik ve Modern Dünya-Sistem	8
1.1.3. Merkez ve Çevre	10
1.2. Paradigmayı Anlamak.....	14
1.2.1. İdeolojilerin Kökenleri ve Evrenselcilik	14
1.2.2. Sistem-Karşıtı Hareketler ve 1968 Dünya Devrimi	17
1.2.3. Marksizm, Postmodernizm ve Dünya-Sistemleri Analizi.....	21
1.3. Kapitalist Uygarlık ve Hegemonya.....	27
1.3.1. Hegemonya ve Hegemonik Geçiş Kavramları.....	27
1.3.2. Avrupa-Merkezcilik ve Avrupa Evrenselciliği	31
1.3.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası ABD Hegemonyası	35

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI CEZA YARGILAMALARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

2.1.	Uluslararası Hukuk Kimin Hukuku?.....	44
2.2.	20. Yüzyılda Savaş, Uluslararası Ceza Hukuku ve Uluslararası Suçlar Kavramı .	52
2.3.	Roma Statüsü’ne Uzanan Tarihsel Süreçte Uluslararası Ceza Yargılamalarının Eleştirisi	57
2.3.1.	Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi.....	57
2.3.1.1.	Nürnberg’in Keşfettiği “Uluslararası Suçlar”	57
2.3.1.2.	Nürnberg’den Çıkarılması Gereken Dersler	62
2.3.2.	Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi.....	64
2.3.2.1.	EYUCM’nin Kuruluşuna Giden Tarihi Süreç.....	64
2.3.2.2.	EYUCM ve Miloseviç Davası	68
2.3.3.	Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi.....	73
2.3.3.1.	Dünya-Sistemde Afrika’nın Özgünlüğü ve Ruanda.....	73
2.3.3.2.	RUCM, Gecikmiş “Adalet” ve Irkçılık.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ, ABD ve KÜRESEL ADALET

3.1.	Uluslararası Ceza Mahkemesi.....	81
3.1.1.	Roma Statüsü ve UCM’nin Kuruluşu	81
3.1.2.	Mahkemenin Yargılamakla Yetkili Olduğu Suçlar.....	83
3.1.3.	Mahkemenin Kuruluş Amaçları.....	85
3.2.	ABD’nin Tutumu ve UCM’nin Eleştirisi.....	87
3.2.1.	ABD’nin UCM’ye Yönelik Tutumu	87
3.2.2.	ABD’nin Uluslararası Suçları ve “Terörizme Karşı Savaş”	92
3.2.3.	UCM, Küresel Adaleti Sağlayabilir mi?	96
SONUÇ.....		103
KAYNAKÇA		107

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASPA	: American Service-Members' Protection Act
AT	: Avrupa Topluluğu
A.e	: Aynı Eser
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
Bs.	: Baskı
Çev.	: Çeviren
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
Ed.	: Editör
EYUCM	: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
ICC	: International Criminal Court
IMF	: International Monetary Fund
MC	: Milletler Cemiyeti
Md.	: Madde
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NUACM	: Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
RUCM	: Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TUACM	: Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNPROFOR	: United Nations Protection Forces
US	: United States
VAHS	: Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi

GİRİŞ

Toplum yaşamının kurallarının düzenlenmesini içeren bir alan olarak hukuk, toplumun mevcut yaşam koşullarını meşrulaştıran bir kavramdır. Dolayısıyla hukuk hakkında, toplumsal kuralları oluşturan tarihsellikten kopuk değerlendirmeler, bizi soyut bir alana hapsederek gerçek olanı kavramaktan uzaklaştıracaktır. Bu nedenle çalışmanın en başında saf hukukçu kuramlara karşı tarafımızın, “hukukun tarafgirliğinin kabulü”¹ olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu kabul bizi “tarafsız hukukun”, şimdiye kadar yaşadığımız dünya-sistemlerde görülmemiş, soyut bir kavram olduğu sonucuna götürecektir ve böylece çalışmayı ele aldığımız eleştirel perspektifle uyumlu bir başlangıç yapmamızı sağlayacaktır.

Bu çalışma, sosyal bilimlerin alanına bütüncül ve tarihi bir perspektifle bakan dünya-sistemleri analizinin sunduğu zengin bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Eleştirel bir sosyal bilimlerin okulu olan dünya-sistemleri analizi, çalışmada kullanılan bütün kavramların, tarihsel bağlamları içerisinde ve ancak toplumsal olarak bir anlam ifade ettiklerinde gerçeklere ulaşmamızı sağlayacağını bilinciyle kullanılmasını sağlamıştır. Dünya-sistemleri analizinin egemen olana cesur başkaldırısı, tüm kavramlar gibi hukuk kavramını da sorgulayarak, onu soyut alandan çıkarmakta ve gerçek dünya içinde anlamlandırmaktadır. “Bir şeyi en iyi, onun eleştirisi anlatır.”²

Tarih, üretim ilişkilerinin belirlediği ve bu ilişkiler neticesinde üretilen artı-değerin dağıtım süreçleriyle ilerlemekte olduğuna göre; hukuk da bu süreçler ile şekillenecektir. O halde uluslararası hukuk kavramının da artı-değerin uluslararası alandaki mübadelesi ile şekillendiği kabul edilmelidir. Uluslararası ceza hukuku kavramı da uluslararası hukukun özel bir alanı olarak, içinde olduğu tarihsel bağlamda anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla öncelikle bu kavramların tarihsel süreçlerle bağı kurulmalıdır.

Çalışma, üç ana bölümden oluşmakta olup, ilk bölümü, bahsedilen ihtiyacı karşılamak üzere uluslararası hukukun ve özel olarak uluslararası ceza hukukunun

¹ Kasım Akbaş, **Hukukun Büyübozumu**, Ankara, 2. bs., NotaBene Yayınları, 2015, s. 82.

² Denizler Şanlı, **Düşman Ceza Hukuku: Kaynaklar, Kuramsal Çerçeve, Eleştiriler**, İstanbul, 1. bs., NotaBene Yayınları, 2019, s. 30.

hangi tarihsel bağlamda oluştuğunun kavranabilmesi için zemin hazırlamaktadır. İlk bölüm, içinde yaşadığımız dünya-sistemin tarihi ve dünya-sistemleri analizinin kuramsal çerçevesiyle ilgilidir. İlk olarak yaşadığımız dünya-sistemin kökenleri ile ilgili görüşler sunulmuştur. Avrupa içi güç mücadelelerinden, Avrupa kamu düzeninin oluştuğu Westphalia Barışı'na kadar uzanan süreç, sermaye birikim süreçleriyle beraber değerlendirilmiştir. Ardından egemenlik kavramı ile dünya-sistemleri analizinin temelini oluşturan merkez-çevre ilişkisi üzerinde durulmuştur. “Devletlerin egemen eşitliği” ilkesinin, devletlerarası sistemdeki anlamı, merkez-çevre ilişkisinin oluşturduğu bağlamda incelenmiştir. Böylece güçlü ve zayıf devletlerin nasıl ortaya çıktığı ve uluslararası alandaki eşitsizliklerinin nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümün devamında dünya-sistemleri analizinin sunduğu paradigma, analiz için tarihteki önemli durak noktalarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Bunun için ilk olarak Fransız Devrimi ve ideolojilerin oluşumu ele alınmıştır. Burada bir evrensellik tartışması yapılarak, bugün evrensel olduğu iddia edilen değerlerin evrenselliği tartışmaya açılmıştır. Ardından dünya-sistemleri analizi okulunun temelini oluşturan “1968 Dünya Devrimi”nin, sosyal bilimler alanındaki eleştirel çalışmalara sunduğu katkı değerlendirilmiştir. Bağımlılık okulunun neo-marksist temsilcilerinin mirası sayılabilecek dünya-sistemleri analizinin, marksizmin ortodoks yorumuyla ilişkisi ve postmodernizmle farklılığı yine bu bölümde incelenmiştir.

Birinci bölümde son olarak, çalışmanın sonraki bölümleriyle ilk bölüm arasında köprü vazifesi görecek şekilde hegemonya, Avrupa-merkezcilik kavramları ele alınmıştır. Ardından ABD'nin 1945 sonrası ortaya çıkan hegemonyası, bu hegemonyasını hangi araçlarla sürdürdüğü ve uluslararası hukuk kurumlarının bu hegemonyadaki işlevleri açıklanmıştır. Bu haliyle birinci bölümün son kısmı, çalışmanın devamında sıklıkla kullanılan temel kavramların iyi anlaşılması için temel oluşturmaktadır.

İkinci ana bölümde, ilk olarak uluslararası hukuk, uluslararası ceza hukuku ve uluslararası suçlar kavramlarının oluşumuna dair tarihsel bir değerlendirme yapılmıştır. Yapılan tarihsel değerlendirmede 16. yüzyılın iki ilahiyatçısı Juan Gines

de Sepúlveda ve Bartoleme de Las Casas'ın uluslararası hukuka temel olarak kabul edilen tartışması aktarılmıştır. Bu bağlamda güncel uluslararası hukuk ile doğal hukuk arasındaki bağlantı eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir. Bahsedilen temelin üzerinde yükseldiği kabul edilen uluslararası ceza hukuku da tarihsel gelişimi içinde değerlendirilerek, uluslararası yargılamaların ortaya çıktığı tarihsel süreçler aktarılmıştır.

Yine ikinci bölümde daimi bir Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasına kadar yapılan önemli ceza yargılamaları incelenmiştir. Tarihsel bir sıralamayla Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi; yargıladıkları suçlar ve kişiler üzerinden, bu yargılamalara dünya-sistemde neden ihtiyaç duyulduğu sorusuyla birlikte eleştirel bir biçimde ele alınmışlardır.

Son ana bölüm olan üçüncü bölümün ilk kısmında Roma Statüsü'nü ortaya çıkaran tarihsel koşullar ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin oluşumu değerlendirilmiştir. UCM'nin yargı yetkisi, yapısı ve kuruluş amaçları aktarılmıştır. Üçüncü bölümün devamında bugünkü hegemon güç ABD'nin UCM'ye karşı tavrı etraflıca değerlendirilmiş, ABD'nin işlediği uluslararası suçları cezasız bırakan uluslararası sistemin eleştirisi yapılmıştır. Son olarak UCM'nin bugünkü yargılamalarından ve soruşturmalarından örneklerle küresel adaleti sağlamakta başarılı olup olmadığının değerlendirmesi yapılmıştır.

Sonuç bölümündeysen, çalışma boyunca yapılan çıkarımların bir özeti sunulmuştur. Küresel adalet kavramı açıklanmaya çalışılarak, mevcut dünya-sistemde gerçekleşmesinin mümkün olup olmayacağı irdelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın bütününe yönelik sonuç ve kanaatlere yer verilmiştir.

Çalışmanın bütününe tarihi bir sıralamayla ilerlediğine dikkat çekilmelidir. Çalışmanın 16. yüzyıl ile başlayarak 21. yüzyıla uzanan anlatısı kronolojik bir sıra takip etmiştir. Bu tercih, tarihin belirli noktalarda sona erip, yeniden başlayan değil; her ilerlemeden kendisine bir şeyler katarak, kümülatif bir şekilde ilerlemeye devam eden bir bütün olduğu görüşüne dayanmaktadır. Kuramsal çerçeveyi sunan birinci bölümdeki kurgu da buna uygun olarak yapılmıştır. Birinci bölümde Avrupa içi güç

m¼cadelelerinden başlayarak ABD hegemonyasına uzanan tarihi anlatı, ikinci ve üç¼nc¼ bölümde uluslararası ceza yargılamalarının yine Avrupa içi güç mücadelelerinden başlayarak ABD hegemonyasıyla ilişkisinin kurulduğı tarihi anlatıyla paralellik göstermektedir.

Çalışmanın yazıldığı perspektife bağı kalınması için sıklıkla dünya-sistemleri analistlerinin incelenen konulara dair görüşleri aktarılmıştır. Özellikle Immanuel Wallerstein, Samir Amin, Giovanni Arrighi ve Andre Gunder Frank'ın görüşlerinden ve eserlerinden yararlanılmıştır. Belirli yazarların görüşlerine bağı kalınmış olması, çalışmanın sınırlılığı olarak da kabul edilebilir.

Özet olarak ifade edilecek olursa, bu çalışmanın iddiası dünya-sistemleri analizi perspektifinden değerlendirildiğinde Nürnberg'ten bug¼nk¼ uygulamaya dek uluslararası ceza hukuku sisteminin, dünya-sistemin tarihsel kapitalizmden kaynaklanan eşitsizliklerini sürdürmekte olduğudur. Kanaatimizce dünya-sistemleri analizinin büt¼nl¼kl¼ ve sistematik bir yaklaşım ortaya koyması, çalışmada ele aldığımız konular arasında tarihi bağlantıların kurulmasını sağlamış ve bizi gerçeğe yaklaştırmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: DÜNYA-SİSTEMLERİ ANALİZİ

1.1. Dünya-Sistemleri Analizine Giriş

1.1.1. Yaşadığımız Dünyanın Kökenleri: Servet ve Güç

Wallerstein, kapitalist dünya-sistemin doğuşunun en az beş yüz yıllık bir tarihi olduğunu söyler. Ona göre bir sistem, “Eğer asli toplumsal faaliyet dinamiği sonsuz sermaye birikimi ise kapitalisttir.”³ O halde tarihsel kapitalist sistem, on beşinci yüzyıl sonlarında ilk örneklerini dünyanın belirli bölgelerinde göstermeye başlamıştır. Bu örnekler, içinde yaşadığımız dünya-sistem bugünkü şeklini alıncaya kadar, on beşinci yüzyıl sonları Avrupa’sından başlayarak on dokuzuncu yüzyıl sonlarına dek tüm yerküresini kapsayacak şekilde genişlemiştir.⁴ Wallerstein’ın yaşadığımız dünya-sistemin kökenlerine ilişkin tarihsel görüşü, çoğu dünya-sistemi analistince farklı bakış açılarından ele alınsa da doğrulanır.

Arrighi, Wallerstein’ın kapitalist sistemin tarihine ilişkin değerlendirmesine katılmakla birlikte çağımızın kökenlerini Orta Çağ yönetim sisteminde ve Avrupa güç mücadelelerinde arar. Tarihsel kapitalist sistemin köklerini, Orta Çağ sistemine dahil Kuzey İtalya’da bölgesel bir kapitalist kent-devletleri alt-sistemi yönetiminin oluşumunda aramak gerekmektedir.⁵ Buradaki alt-sistemden anlaşılması gereken, Kuzey İtalya’da kurulan Venedik, Floransa, Ceneviz ve Milano kent merkezli devletlerin ticaret yollarını hakimiyetleri altına almalarıyla modern kapitalist sistemin bir modelini oluşturmuş olmalarıdır. Arrighi’ye göre özellikle bu “alt-sistemdeki en güçlü devlet olan Venedik, kapitalist bir devletin hem ‘mükemmel bir örneği’, hem de ‘gelecekteki örneklerle model olma’ biçimindeki ikili anlamda gerçek bir öncülünü oluşturmaktadır.”⁶ Fulbert, Kuzey- İtalya kent-devletlerinin oluşturduğu

³ Immanuel Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, 6. bs, Metis Yayınları, Temmuz 2019, s. 73.

⁴ Immanuel Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm ve Tarihsel Uygarlık**, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, 7. bs., Metis Yayınları, Kasım 2016, s. 20.

⁵ Giovanni Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri**, Çev. Recep Boztemur, Ankara, 2. bs., İmge Kitabevi, Mayıs 2016, s. 67.

⁶ A.e., s. 68.

sistemin, kapitalizmin kapitalist olmayan bir toplumda ortaya çıkan bir alt gelişmesi olduğunu iddia ederek bu alt-sistemi “erken kapitalizm” olarak adlandırır.⁷

Arrighi’nin tarihsel kapitalizmin kökenlerine ilişkin görüşünün Braudel’den etkilendiği söylenebilir. Braudel, Kuzey İtalya’daki devletlerin 14. ve 15. yüzyılda gemileri güvence altına alan sigorta şirketleri ve borsa gibi ticaret için bugün bile geçerli olan yeni yöntemler geliştirdiğini söyler.⁸ Bu devletlerin ve oluşturdıkları alt sistemin kapitalizmin ilk nüvesi olarak görülmesinin veya kapitalizme ait yöntemleri icat etmelerinin esas sebebi uzun mesafeli ticaret ağlarını ve denizciliği hakimiyetleri altına almaları ile elde ettikleri sermaye birikimidir. Bu birikim, güçler dengesinin yönetimi, ticaret yollarını kontrol etmek amaçlı savaşlar ya da savaşın ticarileşmesi ve yerleşik diplomasinin gelişmesi ile birlikte servet ve iktidarın Kuzey-İtalyan kent-devletlerini yöneten oligarşilerin elinde olağanüstü bir biçimde yoğunlaşmasını sağlamıştır.⁹ Kapitalist dünya-sisteme özgü olan güç mücadelelerinin Avrupa’da yayılmasının sebebi tam da bu olağanüstü birikim olmuştur.

Servet ve iktidara sahip olmak için giderek yayılan Avrupa içi güç mücadelelerinin yarattığı savaş ve yoksulluk, yalnızca hükümdarlar arasındaki mücadeleleri değil, köylü isyanları gibi sistem-karşıtı hareketleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum, Orta Çağ yönetim sisteminin bütünündeki toplumsal çatışmanın Avrupalı güçlerin bütününe yönelmiş bir tehdit biçimini almasıyla egemenler arasında güç mücadelesinin sürmesinin herkesin zararına olacağı anlayışının yerleşmesine neden olmuştur.¹⁰ Bu anlayışın yaygınlaşmasıyla, güç mücadelelerine dayalı Orta-Çağ yönetim sistemi, yerini güçlenen Birleşik Eyaletler egemenliğine ve tarihsel kapitalist sistemin ikinci önemli nüvesi sayılan Birleşik Eyaletler’in yönetim biçimine bırakmıştır.

Wallerstein, 17. yüzyılın ortalarındaki Birleşik Eyaletler’in dünya tarihinde hegemonya kurmayı başaran ilk güç olduğunu iddia eder.¹¹ Gerçekten de ekonomik

⁷ Georg Fulberth, **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Sadık Usta, İstanbul, 4. bs., Yordam Kitap, Ekim 2018, s. 111.

⁸ Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II**, 1990, s. 99., aktaran Fulberth, **A.g.e.**, s. 113.

⁹ Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri**, s. 71.

¹⁰ **A.e.**, 74.

¹¹ Immanuel Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, Çev. Ender Abaoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul, 3. bs., bgst Yayınları, Haziran 2018, s. 107.

gücün bütün araçlarını (ticaret, deniz aşırı nakliyat, sanayi, finans) merkezileştiren ilk güç Birleşik Eyaletler'dir.¹² Arrighi'ye göre Birleşik Eyaletler'in oluşturduğu yeni sistem, Portekizli ve İspanyol hükümdarların oluşturdukları deniz ticareti ve sömürge imparatorluklarını bölmeleriyle ortaya çıkan ticari ve mali ilişkiler ağı üzerine kurulmuştur.¹³ Birleşik Eyaletler'in bu ticari ve mali ilişkiler ağını kontrol etmek için İspanya'ya karşı verdiği mücadele, karşı tarafını büyük ölçüde İspanya'nın oluşturduğu Otuz Yıl Savaşları'na neden olmuştur.¹⁴

Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdiren 1648 Westphalia Barışı, modern dünya-sistemin yönetim anlayışının temelini oluşturur. Birleşik Eyaletler'i yeni bir güç olarak ortaya çıkaran koşullar, Otuz Yıl Savaşları ile sona ermiş, güçler mücadelesine dayanan dünya-sistemi yönetiminin yerini güçler dengesine dayalı dünya-sistemi yönetimi almıştır. Westphalia Barışı ile egemen devletlerin dünya ölçeğinde uluslararası hukuka dayalı bir siyasal sistem kurdukları kabul edilir.¹⁵

Amin de Wallerstein ve Arrighi ile benzer bir biçimde kapitalist dünya sisteminin oluşumunu 15. yüzyıldan başlatır. Amin'e göre kapitalizm 15. yüzyıldan 20. yüzyıla dek üç aşama geçirmiş ve böylece bugün yaşadığımız dünya-sistem meydana gelmiştir. Bu aşamalar sırasıyla, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süren ve tarımın ticarileşmesi ve feodal üretim ilişkilerinin çözülmesi ile karakterize olan merkantilizm, sanayide kapitalist üretim ilişkilerinin tam olarak geliştiği 19. yüzyıl ve tarımın sanayileştiği 20. yüzyıldır.¹⁶

Diğer dünya-sistemi analistlerinden oldukça farklı bir biçimde Frank ve Gills, çağdaş dünya sisteminin beş bin yıllık bir tarihi olduğunu iddia ederler.¹⁷ Wallerstein'ın modern dünya-sisteminin ayırt edici özelliği olan sermaye birikiminin,

¹² Burak Gürel ve Erdem Yörük, Devlet, "Sermaye ve Kapitalizmin Tarihsel Sosyolojisi", **Mülkiye Dergisi**, 42.2, 2018, s. 215.

¹³ Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri**, s. 79.

¹⁴ A.e., s. 77.

¹⁵ Leo Gross, "The Peace of Westphalia, 1648-1948", **International Law and Organization**, ed. R.A. Falk ve W. H. Hanrieder, Philadelphia, Lippincott, 1968, s. 45-67., aktaran Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri**, s. 77.

¹⁶ Samir Amin, **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, Çev. Semih Lim, İstanbul, 1. bs., Yordam Kitap, Nisan 2018, s. 64.

¹⁷ Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, "5000 Yıllık Dünya Sistemi: Disiplinler Arası Bir Giriş", **Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?**, Der. Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Haz. Alaeddin Şenel, Yavuz Alogan, Çev. Esin Soğancılar, 1.bs., İmge Kitabevi, Nisan 2003, s. 41.

önceki bin yıllarda da pek farklı olmadığını ileri süren Frank ve Gills, tarihsel analizlerinin köklerini MÖ 1500’te Mısır ve Mezopotamya arasındaki ilişkilere dek götürürler.¹⁸ Bu analiz farklılığına rağmen onlar dahi bir noktada 15. yüzyılın sonlarında dünya-sistemin çekim merkezinin Doğu’dan Batı’ya kaydığını söyleyerek¹⁹ 1500’lü yılların tarihte bir dönüm noktası olduğunu kabul etmiş olmaktadır.

İster kapitalist sistemin ilk modellerinin ortaya çıktığı alt-sistem, ister “erken kapitalizm” veya merkantilizm, ister yalnızca dünya-sistemin merkezindeki bir eksen kayması olarak adlandırılabilir; dünya-sistemleri analizi perspektifinden yapılacak bir değerlendirmede bugün içinde yaşadığımız kapitalist dünya-sistemin başlangıç tarihi en az beş yüz yıllıktır.

1.1.2. Egemenlik ve Modern Dünya-Sistem

Yaşadığımız dünya-sistemde bir uluslararası hukuk kişisi olarak devlet olmanın en önemli ölçütlerinden birisi egemenliktir. Devlet ile ulusal ya da uluslararası nitelikteki kamu yönetimlerinin arasındaki fark, devletin, doğası gereği başka bir otoriteye bağlı olmamasıdır.²⁰ Modern devletler, bir dünya-sistem içerisinde, aralarındaki güç dengesi ile anlam kazanmakta ve birbirleriyle olan ilişkileri de bu doğrultuda şekillenmektedir. Wallerstein’a göre egemenlik, modern dünya-sistem içinde icat edilmiş bir kavramdır ancak egemen olan modern devletler, aslında devletlerarası sistem olarak adlandırılan daha geniş bir devletler çemberi içinde var olurlar.²¹ Şüphesiz devletlerin ortaya çıkışından bu yana “egemenlik”, devletin yönettiği topluluklar üzerinde otorite kurma becerisi olarak kendini göstermektedir. Ancak Wallerstein’ın modern dünya-sisteme özgü olarak gördüğü “egemenlik” kavramı bununla sınırlı değildir. “Egemenlik”, devletlerin egemen olma iddialarının bir devletlerarası sistem içinde karşılıklı olarak tanınmasını

¹⁸ A.e., s.44.

¹⁹ A.e., s.53.

²⁰ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, 17. bs., Turhan Kitabevi, Ekim 2018, s. 155.

²¹ Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 82.

içermektedir.²² Dünya-sistemleri analizi açısından egemenlik kavramı, Westphalia Barışı'ndan bu yana bu anlama gelmektedir. Çünkü modern devlet düşüncesinin başlangıcını oluşturduğu kabul edilen Westphalia Barışı ile, devlet, siyasi güç ve nüfusa sahip bir kurum olmanın ötesinde “egemen” sıfatına sahip bir kurum haline gelmiştir.²³

Egemenlik kavramı, uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukukta “devletlerin egemen eşitliği” ilkesini beraberinde getirmektedir. Ancak yaşadığımız dünya-sistemde “devletlerin egemen eşitliği” ilkesi çeşitli biçimlerde ihlal edilebilmektedir. Wallerstein'a göre devletlerin güçlerinin ölçüsü kendi otoritelerini ülke içinde ne kadar etkili uygulayabildiklerinin yanında dünya-sistemin rekabetçi ortamında başlarını ne kadar dik tutabildikleridir.²⁴ “Tüm devletler teoride egemendir, ama güçlü devletler zayıf devletlerin içişlerine çok daha kolay müdahale edebilirken, bunun tersi o kadar kolay değildir ve herkes bunun farkındadır.”²⁵

Hobbsbawn, güçlü ve güçsüz devletlerin uluslararası sistemdeki eşitsizliklerini uluslararası örgütleri veya uluslararası kurumların aldıkları kararları tanıyıp tanımama kudretlerini karşılaştırarak değerlendirir.²⁶ Hobbsbawn'ın güçlü ve güçsüz devletlerle ilgili açıklamasında dikkat çeken nokta “güç ve nüfuz kullanımı”dır. O halde uluslararası hukuk, buradaki bakış açımıza göre kabaca, güçlü devletlerin güçsüz devletlere yönelik güç ve nüfuz kullanma yoluyla kabul ettirdikleri kurallardır.²⁷

²² Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, s. 76.

Devletlerin birbirlerinin egemenliklerini karşılıklı olarak tanımalarına dayalı sistem, kapitalist dünya ekonomisi için de oldukça gereklidir. Wallerstein'a göre bu uluslararası sistemi oluşturan egemen devletler, aralarında kurdukları denge ile sermaye sahibi girişimcilerin üretim maliyetlerini kısmen üstlenme, işçi sınıfının kendi çıkarlarını savunma yeteneklerini sınırlandırma ve artı-değeri kısmen paylaştırarak huzursuzlukları yumuşatma gibi görevler üstlenirler. (A.e., s. 91.) Böylece egemenliğe dayalı modern dünya-sistemde devletler, kapitalist dünya ekonomisinin sorunsuz işlemesi için çaba gösterirler.

²³ Fatma Betül Korkmaz, **Uluslararası Andlaşmaların Sona Erdirilmesi ve Yürürlüğünün Askıya Alınması veya Çekilme**, Ankara, 1. bs, Adalet Yayınevi, s. 21.

²⁴ Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 102.

²⁵ A.e., s. 102.

²⁶ Hobbsbawn'a göre güçlü devletlerle kurulacak bir konsorsiyum, bazı bölgelerdeki silahlı çatışmalarda uygulanacak zulümlerin azalmasını sağlayacak güçle donanabilir ancak bu varsayım, uluslararası hukukun uygulanmasının değil, uluslararası devlet sistemi içerisindeki geleneksel güç ve nüfuz uygulama modelinin bir örneği sayılabilir; Eric J. Hobbsbawn, **Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, 1. bs., Agora Kitaplığı, Şubat 2008, s. 12.

²⁷ Burada belirtmek gerekir ki bu güç ve nüfuz kullanımı, modern dünya-sistemin tarihi boyunca aynı şekilde gerçekleşmemiştir. Örneğin güçlü devletlerin sömürgelerinde ve manda ülkelerde uyguladıkları güç ve nüfuz kullanımı, BM sonrası ABD hegemonyasına dayalı düzendeki güç ve

olarak tanımlanmaya müsaittir. Ancak uluslararası ilişkiler ve buna bağlı olarak uluslararası hukuk, sadece güçlü devletlerin baskıları ve dayatmalarıyla değil, kendilerine verilen tepkilerle de şekillenecektir. Bu bağlamda Amin'in aşağıdaki açıklaması genel kabulden farklı bir bakış açısı sunmaktadır:

“Emperyalizmin bu ikinci aşaması, insanlık tarihinin hiçbir döneminde olmadığı ölçüde bir kutuplaşma yarattığı gibi, emperyalist güçler arasında da sürekli bir çatışma dönemi oldu. Tabii bu arada sistem kendi panzehirini yaratmaktan da geri kalmayacak, 20. yüzyılda sosyalizm ve ulusal kurtuluş hareketleri sahnenin en önünde yerlerini alacaktı. İşte, kapitalist küreselleşmenin kurbanlarının tepkisinin ürünü olan bu zaferler –ki, görelidiler – İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler'in ve hukuka dayalı bir uluslararası düzenin kurulmasını sağladı.”²⁸

Avrupa içindeki güç mücadeleleriyle başlayan modern dünya-sistemin tarihi, Westphalia Barışı ile güç mücadelelerinin yerini güç dengesinin aldığı egemenliğe dayalı uluslararası sistemin doğuşu ile devam etmiştir. 17. yüzyıldan bugüne dek tüm dünyayı kaplayan modern dünya-sistem, iki dünya savaşının ardından halen varlığını tüm yerküreyi kaplayarak korumaktadır. Değişmeyen ise uluslararası sistem içinde güçlü ve güçsüz devletlerin varlığı ve güçlü devletlerin çeşitli şekillerde güç ve nüfuz kullanımına devam ediyor olmalarıdır.

1.1.3. Merkez ve Çevre

Dünya-sistemleri analizinde devletlerin güçlü ve zayıf olmaları küresel kapitalist sistemdeki üretim süreçleri ve bu süreçler sonucu elde edilen artı-değerin dağılımı ile ilgilidir. Wallerstein'a göre bu süreçler doğrudan “merkez-çevre ilişkisi” ile ilgilidir. Merkez-çevre ilişkisiyle olan şey, üretilen toplam kârın bir kısmının çevreden merkeze doğru aktarılmasıdır; bu anlamda merkez ve çevre kavramları

nüfuz kullanımından farklılık arz etmektedir. Bu konuya tezin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak değinilmiştir.

²⁸ Samir Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, Çev: Fikret Başkaya, İstanbul, 2. bs., Yordam Kitap, Ağustos 2018, s. 182.

iktisadi akışın coğrafi durumunu göstermektedirler.²⁹ Üretilen artığın (kâr), çevreden merkeze kaydırılması, çevrede de merkezde de birtakım değişimlere sebep olmaktadır. Merkeze yapılan aktarım sonunda sermaye merkezde yoğunlaşmakta ve böylece daha büyük oranda parayı kullanılabılır kılarak merkezdeki üreticilere üretilen ürünler için ek rekabet üstünlüğü sağlamaktadır.³⁰ Çevre bölgeler böylece yoksullaşmakta, yoksullaşan bölgelerdeki devletler güçsüzleşmektedir. Merkezler, böylece çevrede bulunan ve güçsüzleşen devletlere kendi topraklarında işçilerin düşük ücretle çalışmaları için baskı yapmış ve nihayetinde dünya sistemindeki farklı bölgelerde son derece eşitsiz ücret düzeyleri bu şekilde yaratılmıştır.³¹

Wallerstein kapitalist dünya-ekonomiyi, merkez-çevre ilişkisi üzerinden açıklamaktadır. Ona göre, merkeze özgü üretim ilişkileri ile çevresel üretim ilişkileri arasında bir iş bölümü vardır ve bu iş bölümü merkeze özgü üretim süreçlerine katılanlara daha fazla fayda sağlayarak eşitsiz bir dağıtıma neden olmaktadır.³² Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Wallerstein'ın merkeze özgü ve çevresel olarak nitelendirdiği tek başına devletler değildir. Ona göre merkeze özgü ve çevresel olan üretim süreçlerinin kendisidir ve “merkez-çevre” kavramları ayrı ayrı anlamlara sahip kavramlar değildir; ikisi beraber ilişkisel bir kavramı meydana getirmektedir.³³

Dünya-sistemleri analizine göre merkez-çevre ilişkisindeki esas mesele, kârın çevreden merkeze kaydırılması olduğuna göre merkez-çevre ilişkisi aslında üretim sürecinin kârlılığıyla ilgili bir meseledir. Kârlılık da doğrudan tekelleşmeye bağlı olduğundan o halde merkeze özgü üretim süreçleri ile Wallerstein'ın kastettiği, tekeller tarafından kontrol edilen süreçlerdir.³⁴ O halde merkez-çevre ilişkisinin coğrafi sonucu buradan doğmaktadır. Üretim süreçlerini kontrol etme yeteneğine

29 Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm ve Tarihsel Uygarlık**, s. 31.; 2017 yılında gelişmekte olan (çevre ve yarı çevre) ülkelere 97 milyar dolar kalkınma yardımı yapılmasına rağmen bu ülkelere gelişmiş (merkez) ülkelere 496 milyar dolar finansal kaynak aktarımı gerçekleşmesi bu iktisadi akışın yönünü göstermesi açısından iyi bir örnektir. Bkz. “Topsy-Turvy World: Net Transfer of Resources From Poor to Rich Countries,” **United Nations Conference on Trade and Development**, Policy Brief, No. 78, Mayıs, 2020, (Çevrimiçi) https://unctad.org/system/files/official-document/presspb2020d2_en.pdf, 8 Mart 2021.

30 Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm ve Tarihsel Uygarlık**, s. 32.

31 **A.e.**, s. 32.

32 **A.e.**, s. 42.

33 **A.e.**, s.42.

34 Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 59.

sahip olan tekeller, güçlü devletlere bağıdırlar ve buralarda bulunurlar.³⁵ Böylece kâr, çok sayıda güçsüz devletin bulunduğu çevreden az sayıda güçlü devletin bulunduğu merkeze doğru aktarılır. Merkezde bulunan güçlü ülkelerde nüfusun çoğunluğu yüksek kârlı ürünlerin üretim süreçlerinde bulunurken, çevredeki güçsüz devletlerde ise nüfusun büyük çoğunluğu düşük kârlı ürünlerin üretim süreçlerinde yer almaktadır.³⁶ Güçsüz devletlerin sayısının güçlü devletlerden çok olması çevresel süreçlerin çok sayıda ülke arasında dağılması ve üretimin de çoğunlukla bu ülkelerde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.³⁷ Bu üretim ve dağıtım döngüsünde bazı ülkelerde hem merkeze özgü hem de çevresel ürünler üretilmektedir. Wallerstein bu ülkelere yarı-çevre ülkeler demektedir. Dünya-sistemleri analizine göre, kapitalist dünya-ekonomi, merkeze özgü olan üretim süreçlerinin önce yarı-çevre ülkeler ardından da çevre ülkelere kaydırılması şeklinde bir döngü izlemektedir ve bu döngü sırasında ürünlerin değeri giderek azalmaktadır.³⁸ Bu döngünün sonucu olarak merkez, çevreden gelen hammaddeyi işleyecek teknolojiye sahip olan ve böylece hammaddeden yüksek kâr edilen yer olurken çevre, merkezin hammadde ihtiyacını ve gündelik ihtiyaçları karşılayan düşük kârlı ürünlerin üretildiği yer olur.³⁹ Wallerstein bu döngüyü şu şekilde örneklendirmiştir:

“Eğer 1800 civarında tekstil muhtemelen merkeze özgü önemli bir üretim süreci idiye, 2000lere geldiğimizde açıkça en az karlı çevresel üretim süreçlerinden birisi haline geldi. 1800’lerde bu tekstil ürünleri, esas olarak birkaç ülkede üretilirken 2000’lerde bu tekstil ürünleri dünya-sistemin neredeyse her köşesinde üretiliyor.”⁴⁰

³⁵ A.e., s. 60.

³⁶ Babones Salvatore, "What is world-systems analysis? Distinguishing theory from perspective." **Thesis Eleven**, 127.1, 2015, s. 8; Buradan güçlü devletlerin işçi vatandaşlarının yüksek kârlı ürünlerin üretim süreçlerinden elde edilen artı değere doğrudan kendilerinin sahip olduğu sonucu çıkartılmamalıdır. Artı değere sahip olan, üretim süreçlerinde üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan burjuvazidir. Elbette güçlü merkez ülkeler, çevre ülkelerde işçilerden elde ettiği artı-değeri finansal transferler yoluyla kendi ülkesindeki sosyal refah harcamalarında da kullanarak kendi ülkelerinin işçileri için nisbi bir refah yaratmış olmaktadırlar.

³⁷ Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 60.

³⁸ A.e., s. 60.

³⁹ Hasan Yeniçirak, “Giovanni Arrighi ve kapitalist dünya ekonomisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 36-37.

⁴⁰ Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 60-61.

Yine Wallerstein'a göre dünya-ekonomi içinde döngü yeniden konumlandırma şeklinde devam etmektedir ve bunun sebebi rekabettir. Pazarlara yeni şirketler girdikçe ve bu nedenle tüketim arttıkça fiyat rekabeti artacak, kâr oranları düşecek, böylece üretimde yavaşlama meydana gelecektir.⁴¹ İşte bu, döngüyü meydana getiren gelişmedir. Merkezdeki üreticiler pazardaki kârlarını korumak için maliyetlerini azaltmak isterler ve bunun için üretim süreçlerini tarihsel olarak daha düşük ücretlerin olduğu yarı-çevre ülkelere kaydırırlar.⁴² Bu döngülerde yarı-çevre ülkeler en zor durumda kalan ülkelerdir. Çünkü bir yandan merkezin baskısı altındayken bir yandan da üretim süreçlerinin çevreye kaymasını önlemek için çevre ülkelere baskı uygulamak zorunda kalırlar.⁴³

Dünya kapitalist ekonomisindeki döngü ve yeniden konumlandırmanın süreçleri dünya sistemleri analizinde iki evre olarak ele alınır. Bu evreler kısmi-tekelleşmenin yoğunluğu arttığında meydana gelen dünya-ekonomideki genişleme (A evresi ya da Kondratieff⁴⁴ – A) ve kısmi-tekelleşmenin yoğunluğu azaldığında meydana gelen dünya-ekonomideki daralma (B evresi ya da Kondratieff – B) evrelerinden oluşmaktadır.⁴⁵ Kapitalist dünya-ekonomide B evresinden çıkmak ve A evresine dönmek için yapılan değişiklikler üretim süreçlerinin küresel çapta konumlarında değişikliklere neden olur. Böylece kapitalist sistemde 20 ile 30 yıl arasında değişen sürelerde belirli döngüler kendini tekrar eder.⁴⁶ Wallerstein'a göre bu döngü her tekrarlandığında dünya-sistemin yapısal özelliklerinde değişiklikler⁴⁷

⁴¹ A.e., s. 62.

⁴² A.e., s. 62-63.

⁴³ A.e., s. 62

⁴⁴ Kapitalist dünya-ekonomideki evrelere ismini veren, Sovyet iktisatçı Nikolai Dmitriyeviç Kondratyev'dir.

⁴⁵ A.e., s.63

⁴⁶ Sadi Evren Seker, Kondratieff Dalgaları ve Yenilik, **YBSAnsiklopedi**, 1.1.,2014, s. 4.

⁴⁷ Wallerstein, yapısal değişikliklere şu örneği vermiştir: “Kondratieff çevrimlerinde dikkat çektiğimiz sorunlardan birisi, belirli bir noktada belli başlı üretim süreçlerinin daha az kârlı hale gelmesi ve maliyetleri azaltmak için bu süreçlerin yeniden konumlanmaya başlamasıydı. Bu sırada merkez konumlarda artan işsizlik vardır ve bu küresel efektif talebi etkiler. Tek tek firmalar maliyetlerini azaltır, fakat kolektif olarak firmaların yaşadığı asıl sorun yeterli müşteri bulamamaktır. Yeterli bir dünya efektif talebini yeniden oluşturma yolu, merkez alanlardaki sıradan işçilerin ücret düzeylerini artırmaktır... daha yüksek ücret düzeyleri, girişimciler için daha düşük kâr anlamına gelebilir. Dünya üzerinde bu kayıp, dünyanın başka bir yerinde daha düşük bir ücretle çalışmaya istekli ücretli işçiler havuzunu genişleterek telafi edilebilir... ücretli emek havuzuna ‘yeni’ insanların her çekilişinde, ücretli-emek havuzunun dışında kalan insanların sayısı azaltılmış olur. Öyle bir zaman gelecektir ki havuz artık fiili olarak var olmadığı bir noktaya kadar küçülecektir.” İşte Kondratieff

meydana gelmektedir ve bu nedenle döngü sonsuza kadar devam edemeyecek, bir noktadan sonra tamamen sona erecektir.⁴⁸

Yukarıda anlatılan döngü nedeniyle üretim süreçlerinin yeniden konumlandırılması dünya-ekonomi içerisinde sürekli sürmektedir. Kapitalist dünya-sistemin kendisini coğrafi bakımdan sürekli yenilemesinin sonucu olarak üretim süreçlerinin değiştiği bölgelerde bulunanların refah seviyelerinde de iniş çıkışlar meydana gelmektedir.⁴⁹

Dünya-sistemleri analizinin genel yaklaşımının temelini yukarıda anlatılan merkez-çevre ilişkisi ve bu ilişki neticesinde meydana gelen üretim süreçlerinin yeniden konumlandırılmasıyla küresel ekonomideki iş bölümünün yeniden yapılandırılması oluşturmaktadır. Merkez-çevre ilişkisi, dünya-sistemleri analizinde kullanılan diğer kavramların da başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Dünya-sistemi analistleri, kendi analizlerinde bu merkez-çevre yapıları ile dünya-ekonomideki döngüyü temel alırlar. Örneğin Wallerstein'a karşı dünya-sisteminin tarihinin 5000 yıllık olduğunu iddia eden Frank ve Gills, eski çağ pazarlarını inceleyerek M.Ö. hangi yüzyılların A (genişleme) ve B (daralma) evrelerine denk geldiğini tespit etmeye çalışırlar.⁵⁰ Bir başka örnek olarak Amin, kapitalizm hakkında Batı merkezli ya da ekonomist bir kavrayışta olmayan herkes için merkez ve çevre (perifer) kavramlarının çok önemli olduğuna vurgu yapar.⁵¹ Ona göre bu kavramlar genel olarak sermayenin yayılmasıyla ilgili olup, hiçbir şekilde, emperyalist ülkeler ile sömürge ülkeler terimlerinin yumuşatılması anlamına gelmemektedir.⁵²

1.2. Paradigmayı Anlamak

1.2.1. İdeolojilerin Kökenleri ve Evrenselcilik

çevrimleri bu şekilde kapitalist dünya-ekonominin yapısını değiştirerek A ve B evreleri arasında bir asimptot oluştururlar; Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 64-65.

⁴⁸ A.e.

⁴⁹ Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık**, s. 35.

⁵⁰ Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, "Dünya Sisteminde Çevrimler, Krizler ve Hegemonik Değişiklikler: MÖ 1700-MS 1700", **Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?** s. 300-346.

⁵¹ Amin, **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, s. 131.

⁵² A.e., s.131.

Modern dünya-sistemdeki önemli dönüm noktalarından birisi Fransız Devrimi'dir. Fransız devrimiyle egemenlik kavramı önemli bir değişime uğramıştır. Bu egemenlik, devletlerin diğer devletlerle olan ilişkileriyle ilgili değil; devleti kimin yönettiği, birlikte yaşamak üzere bir araya gelmiş toplum üzerinde kimin otorite kurduğu ile ilgilidir. Fransız Devrimi ile egemenlik artık “yurttaş” olan halka verilmiş⁵³; -Verges'nin coşkulu anlatımıyla- tanrısız iktidara son verilmiş ve “ulus haklarını geri almıştır.”⁵⁴ Wallerstein'ın kısaca “toplumsal alana dönük tutarlı stratejiler” olarak tanımladığı ideolojiler, Fransız Devrimi ile doğmuştur.⁵⁵ Toplumsal alana ilişkin değişimler için gerekli olan stratejileri içeren ideolojiler, elbette değişimin öznesi olan yurttaşlarla beraber ortaya çıkmış ve onlar tarafından oluşturulmuşlardır.

Fransız Devrimi ile ortaya çıkan “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” (Liberté, égalité, fraternité) ilkesi bugün birbirine karşıt gibi görünen ideolojilerce savunulmaktadır. Amin'e göre Fransız Devrimi'nin ilkelerine zemin hazırlayan aydınlanma felsefesi ile birlikte özgürlük, eşitlik ve kardeşlik doğrultusunda gelişecek olan evrenselcilik fikri⁵⁶ belirginleşmiştir.⁵⁷ Amin, ideolojilerin savunduğu özgürlük, eşitlik ve kardeşlik değerlerinin evrenselliğini tartışmaya açarak üç tane kesim saymıştır. Ona göre “kültürcü” olarak adlandırdığı kesimler evrenselciliği toptan reddederler.⁵⁸ Kültürcü kesimler, evrenselciliğin gereksiz olduğu görüşünü ve “farklı olma hakkını” savunmaktadırlar. Amin'e göre bu savunu, toplum kuramının farklı alanlara bölünmesine ve bunların her birinde pragmatizmin egemen olmasına kaçınılmaz bir biçimde sebep olur.⁵⁹ Amin bu kültürcü kavrayışın karşısına egemen akım olarak “Avrupa-merkezcilik” kavramını koyar. Avrupa-merkezcilik, evrensel değerleri savunmakla beraber bu değerlerin Batı'da somutlaşmış olduğunu,

⁵³ Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 110.

⁵⁴ Jacques Verges, **Savunma Saldırıyor**, Çev: Vivet Kanetti, İstanbul, 6. bs., Metis Yayınları, Kasım 2018, s. 52-55.

⁵⁵ Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 111.

⁵⁶ Amin, evrenselcilik fikrinin tarihini aydınlanma felsefesinden çok önce başlatır. Evrenselcilik fikrinin belirginleştiği beş evreyi; Helenizm, Hristiyanlık, İslamiyet, Aydınlanma felsefesi ve Marksizm olarak sıralamaktadır. Burada anlatılmak istenen aydınlanma felsefesi ile birlikte özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ideallerinin evrenselcilik fikriyle buluşmasıdır.

⁵⁷ Samir Amin, **Avrupa-Merkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi**, Çev: Mehmet Sert, İstanbul, 1. bs., Yordam Kitap, Ağustos 2018, s. 13.

⁵⁸ A.e., s. 11.

⁵⁹ A.e., s. 12.

Avrupa'nın, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ideallerini gerçekleştirmiş olduğunu savunur. Amin'e göre bu liberal ütopyanın mucize reçetesi "pazar + demokrasidir."⁶⁰ Wallerstein, "Avrupa evrenselciliği" olarak adlandırdığı bu bakış açısını "Avrupalı bir bağlamdan türeyen ve küresel evrensel değerler olmaya talip olan ya da öyleymiş gibi sunulan bir öğretiler ve etik görüşler kümesi" olarak tanımlar.⁶¹ Bir üçüncü kesim ise kapitalist sömürünün "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik değerlerine koyduğu sınırları aştığını"⁶² iddia eden sosyalist⁶³ akımdır. Amin'in, bu tartışmayı yürütürken esas hesaplaşmak istediği kavrayış Avrupa-merkezciliktir. Avrupa-merkezciliğin eleştirisine girişen ancak bunun karşısında geleneksel (ortodoks) sosyalist anlayış ile kültürcü anlayıştan da uzak durmaya çalışan Amin, "özgürlük, eşitlik, kardeşlik değerlerini geliştirecek sosyalist geleceğe açık bir tarih anlayışını" benimsediğini söyler.⁶⁴

Wallerstein ise Fransız Devrimi'nin ardından ortaya çıkan ideolojileri üçe ayırır. Bunların ilk ikisi muhafazakârlık ve liberalizmdir.⁶⁵ 19. yüzyılın ikinci yarısına dek ideoloji sahnesi esas olarak bu ikisi arasındaki çekişmeden ibaretken 1848 "Dünya Devrimi"⁶⁶ ile ideoloji sahnesine radikaller (devrimciler) de eklenmiştir.⁶⁷ Wallerstein'a göre bu üç ideoloji, 1. Dünya Savaşı'na giden süreçte bir araya gelmiş ve ulus devletlerin dünya çapında yaygınlaşmasıyla liberalizm, modern dünya-sistemin jeokültürü haline gelmiştir.⁶⁸ Wallerstein, günümüzde liberalizmi egemen ideoloji haline getirenin yalnızca liberal ideoloji olmadığını, birbirine karşıt gibi görünen üç ideolojinin kendi aralarında bir iş bölümüne sahip olduklarını vurgulamaktadır. Liberallerin kendi programlarını uygulayarak ulus-devletleri oluşturması konusunda radikaller, bu görevi kendilerininmişçesine

⁶⁰ A.e., s. 13.

⁶¹ Immanuel Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, Çev: Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul, 2. bs., bgst Yayınları, Kasım 2018, s. 38.

⁶² Amin, **Avrupa Merkezilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi**, s. 12.

⁶³ Amin, gerçek evrenselcilik fikrinin karşısındaki üç akımdan sonuncusu olarak sosyalistleri saysa da burada esas kastının "ortodoks marksizm" olduğunu anlamak gerekir. Keza Samir Amin, kendi görüşünü bu üç akımın dışında ve hatta karşısında tutarken kendisini de sosyalist olarak adlandırır.

⁶⁴ A.e., s. 15.

⁶⁵ Önce muhafazakârlık, ardından liberalizm.

⁶⁶ Wallerstein, 1848 yılında Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde (Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya vd.) ortaya çıkan ve çoğu işçi kökenli kitlesel ayaklanmaları "Dünya Devrimi" olarak adlandırmaktadır.

⁶⁷ Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 115-116.

⁶⁸ A.e., s. 118-119.

sahiplenmişlerdir.⁶⁹ Bu, muhafazakârlarca çatışmaların üzerinin örtülerek içerideki düzeni garantiye almanın yolu olarak görülmüştür.⁷⁰ Böylece üç ideolojinin iş birliği ile devlet çerçevesine oturtulmuş bir ulusçuluğun savunulması, devlet yapılarını, dolayısıyla devletlerarası sistemi ve bir dünya sistemi olarak kapitalizmi güçlendirmiştir.⁷¹ Batılı merkez kapitalist devletlerin, modern-dünya sistem içerisinde kendilerine yükledikleri uygarlaştırıcı misyonu tüm dünyaya yaymayı görev edinmeleriyle emperyalizm, artık sömürgeleştirdiği bölgelere “Tanrı’nın buyruğunu” taşıyan⁷² monarşik yapıların değil; “egemen” olan “uygar” ulusun tümünün çıkarıdır.

Modern dünya-sistem içerisinde liberalizmin hakim ideoloji haline gelmesi, buna bağlı olarak ulus-devletlerin hakim devlet modeli olması, kapitalist dünya-ekonomiden bağımsız düşünülemez. Modern dünya-sistemde siyaset ve kültür gibi üstyapı kurumları, altyapı ilişkileriyle belirlenirler. Amin’e göre bu durum, kapitalizmin ortaya çıkışı ile meydana gelmiştir. Kapitalizm, kapitalizm öncesi toplumlardaki siyasal-ideolojik alanın (üstyapının) egemenliğini sona erdirerek iktisadi alanın (altyapının) üstyapı ilişkilerini meydana getirdiği bir düzen yaratmıştır.⁷³ Bu düzende her şey sınırsız sermaye birikimi içindir. O halde dünya-sistemleri analizince, ulus devletlerin liberal ideoloji ile dünya-sistemin hakim devlet modeli olması, kapitalist dünya-ekonominin bir sonucudur. Emperyalizm de bu bağlamda merkez kapitalist devletlerin sınırsız sermaye birikimi hedefleri için yeni pazar arayışlarının bir ürünüdür.

1.2.2. Sistem-Karşıtı Hareketler ve 1968 Dünya Devrimi

⁶⁹ Wallerstein, bu duruma örnek olarak, 1914’te Avrupalı sosyalist partilerin hemen hepsinin savaşta kendi uluslarının tarafını tutma tercihini gösterir ve “böylece ulusçuluğun eskinin tehlikeli sınıfları üzerindeki etkisine dair inancının doğruluğunun açıklık kazandığını” söyler. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 121.)

⁷⁰ A.e. s. 121.

⁷¹ Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık**, s. 77.

⁷² Sömürgeciliğin Hristiyanlaştırma misyonuna gönderme yapılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, s. 21.

⁷³ Amin, **Avrupa Merkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi**, s. 22

Devletlerin, ulus-devlet şeklinde örgütlenmeleriyle ulusun, yani yurttaş tanımının dışında kalanlar⁷⁴, kendilerini bu tanımın parçası haline getirebilmek için toplumsal örgütlenmede temel değişimler meydana getirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁷⁵ Bu çabaya girişenler, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik değerlerini liberallerinkinden farklı bir yolla hayata geçirmeye çalışan sistem-karşıtı hareketleri meydana getirmişlerdir.⁷⁶ Arrighi'ye göre 19. yüzyıl boyunca sistem-karşıtı hareketleri esas olarak "sosyal hareketler" ile "ulusal hareketler" oluştururlar.⁷⁷ Ulusal hareketler⁷⁸, dışlanan ve baskı altındaki etnik-milliyetçi unsurların, baskı uygulayan ve egemen olanlara; ulusu oluşturan yurttaşların kim olduğunu belirleme yetisine sahip olanlara karşı yurttaş olma mücadelelerinden oluşmuştur. Sosyal hareketler ise ücretlilerin işverenlere, proleteryanın (işçi sınıfı), burjuvaziye karşı mücadelesini esas almıştır. Sosyal hareketlerin büyükçe bir kısmına göre Fransız Devrimi'nin özgürlük, eşitlik ve kardeşlik düşünüyü hayata geçirmenin yolu, kapitalizmin yerine sosyalizmi koymaktır.⁷⁹ Sistem-karşıtı hareketler, 21. yüzyıla doğru ilerledikçe, -Weberci bir ifade ile- çeşitli "statü gruplarının" kendilerine 19. yüzyılda hakim olan geleneksel sistem-karşıtı hareketlerde yer bulamamalarıyla çeşitlenmiş ve çoğunlukla "kimlik mücadelesine" dayalı yeni sistem-karşıtı hareketler (kadınlar, cinsel kimlik grupları, çeşitli ırksal, dinsel ve etnik gruplar) ortaya çıkmıştır.

Wallerstein, 20. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, tüm sistem-karşıtı hareketlerin ilk sırada olan amaçlarını yani "yurttaşlığa dahil edilmelerini" görünüşte de olsa gerçekleştirdiklerini iddia eder.⁸⁰ Ancak Wallerstein'a göre hiçbirisi esas amaçlarına,

⁷⁴ Ulus olmanın sağladığı avantajlardan diğerleri kadar yararlanamayanlar (burjuvazinin ayrıcalıklarından yararlanamayan işçi sınıfı, sömürge ülkelerin halkları, ulus devletler içindeki dezavantajlı azınlık gruplar)

⁷⁵ Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi*, s. 121.

⁷⁶ A.e., s. 121-122.

⁷⁷ Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, "Dilemmas of Antisystemic Movements", *Social Research*, 1987, 53.1., s. 186.

⁷⁸ Ulusal hareketler ifadesinden genel olarak sömürge ülkelerin halkları anlaşılacak birlikte Wallerstein'ın bu ifadeyi ulusal devletlerin içindeki azınlıkları da kapsayacak şekilde kullandığını belirtmek gerekir.

⁷⁹ Arrighi vd., "Dilemmas of Antisystemic Movements", s. 186.

⁸⁰ Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi*, s. 131.

yani dünya-sistemi değiştirmek üzere devletler üzerindeki kontrollerini kullanma⁸¹ amacına ulaşamamıştır.⁸² Dünya-sistemleri analizinin eleştirel bakış açısına göre 2. Dünya Savaşı'nın ardından çoğu Batı ülkesinde iktidarı ele geçiren sosyal-demokrat partiler, çeşitli reformlar gerçekleştirdilerse de kapitalist dünya-ekonomide köklü bir değişiklik yapamamışlardır.⁸³ Yine bu bakış açısına göre Doğu Avrupa'dan Doğu Asya'ya dek çevre ve yarı-çevre ülkelerde iktidara gelen komünist partiler⁸⁴ de dünya devrimini hedeflemek yerine ulusal ölçekte gerçekleştirdikleri devrimleri korumak için dünya-sistemi değiştirememişlerdir. Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde iktidara gelen ulusal kurtuluşçu hareketler ise ulusal burjuvaziyi yaratma hedefiyle kapitalist-dünya ekonominin parçası haline gelmişlerdir.⁸⁵ Bu nedenlerle dünya-sistemleri analizine göre sosyal ve ulusal sistem-karşıtı hareketler, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki iktidar deneyimleriyle başlangıçta güçlü bir halk desteği ile önemli reformların gerçekleştirilmesini sağladılarsa da “toplumsal eşitlik, siyasal özgürlük ve uluslararası dayanışma”⁸⁶ alanlarında düş kırıklığı yaratmışlardır.⁸⁷ İdeolojilerin ortaya çıkışından sistem-karşıtı hareketlerin gelişimine dek aslında olan şey, kendisine karşı mücadele etmek için oluşmuş sistem-karşıtı hareketler tarafından desteklenen ve üç ideolojinin ortaklaşa inşa etmiş olduğu bir jeokültürdür.⁸⁸ Bu

⁸¹ Burada belirtmek gerekir ki, bir devrimler çağı olan 20. yüzyılda çeşitli sosyal sistem-karşıtı hareketler, ülkelerinde iktidarı ele geçirmiş ve Wallerstein'in burada ifade ettiği şekliyle “toplumları değiştirmek üzere devletler üzerindeki kontrollerini kullanma amacına” ulaşmışlardır (1917 Bolşevik Devrimi, 1949 Çin Devrimi vb.). Wallerstein'in dünya-sistemleri analizince ulusal ölçekte gerçekleşen bu devrimler, kapitalist dünya-ekonomiyi değiştirememiş, hatta başarısızlıkları onun meşrulaştırılması vazifesi görmüştür.

⁸² A.e., s. 131.

⁸³ Ceren Kalfa ve Faruk Ataay, "Küresel Toplumsal Hareketler", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 16.2., 2008, s. 129-130.

⁸⁴ Wallerstein, 20. yüzyılda iktidara gelen komünist partilerden (özellikle SBKP ve ÇKP) sıklıkla “geleneksel sistem-karşıtı hareketler” diye bahseder.

⁸⁵ A.e., s. 129.

⁸⁶ Bu ifade, “Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” düşünün günümüzdeki ifadesi olarak okunabilir. Amin de benzer bir biçimde günümüzde, bu ideallerin özgürlük yerine demokrasi, eşitlik yerine toplumsal eşitlik ve kardeşlik yerine insancıl evrensellik kavramları ile ifade edilebildiğini belirtmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Amin, **Avrupa-Merkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi**, s. 10.)

⁸⁷ Giovanni Arrighi, Samir Amin, Andre Gunder Frank ve Immanuel Wallerstein, **Büyük Kargaşa: Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi**, çev. Erden Akbulut, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1993; Giovanni Arrighi, T.K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, **Sistem Karşıtı Hareketler**, çev. C. Kanat, B. Somay ve S.Sökmen, İstanbul, Metis Yayınları, 1995; aktaran Kalfa ve Atay, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s. 129-130.

⁸⁸ Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 134.

jeokültürde sosyal bilimler, “1968 Dünya Devrimi”ne⁸⁹ kadar modern dünya-sistemin işleyiş mekanizmalarını güçlendirmek için kullanılan haklılaştırmaların düşünsel dayanaklarını sağlamıştır.⁹⁰

1968 tarihi, sistem-karşıtı hareketler için bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Dünya-sistemleri analizince, 1968 hareketleri⁹¹ 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD hegemonyası altında dayatılan egemen yapılara meydan okumakla ilgili olduğu kadar “eski solun” ya da geleneksel sistem-karşıtı hareketlerin verimsizliklerine ve eksikliklerine de meydan okumakla ilgilidir.⁹² Dünya-sistemin işleyişine, hakim olan liberalizme ve mevcut jeokültüre duyulan öfke, bunları değiştirmeyi vadeden geleneksel sistem-karşıtı hareketlere karşı hayal kırıklığı ile birleşerek 1968 hareketlerini meydana getirmiştir. 1968 hareketleri, iktidarla sonuçlanmasa⁹³ bile dünya-sistemin bütünü ve geleneksel sistem-karşıtı hareketlerin tahkim ettiği devlet yapılarına duyulan hayal kırıklıklarını meşrulaştırarak ve güçlendirerek dünya-sistemin jeokültüründe bir kriz yaratmıştır.⁹⁴

Dünya-sistemin jeokültüründe meydana gelen kriz, sosyal bilimleri de değişikliğe uğratmıştır. Dünya-sistemleri analizi için “1968 Dünya Devrimi”nin esas önemi, daha önce modern dünya-sistemin mekanizmalarını haklılaştırma vazifesi gören sosyal bilimlerin, hakim liberal ideolojiye ve geleneksel sistem-karşıtı hareketlerin paradigmalarına karşı eleştirel bir bakış kazanması olmuştur. Dünya-sistemleri analizi, bu eleştirel sosyal bilimler anlayışının doğrudan bir sonucudur. Sosyal bilimler alanında hakim liberal ideolojiye muhalif ve geleneksel sistem-karşıtı hareketlere eleştirel bir perspektifle bakan düşünürler, 1968’in yarattığı bu kırılmayla teorilerini daha sistemsal ve bütünlüklü hale getirmişlerdir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında az gelişmişlik üzerine çalışan ve özellikle Latin Amerika’yı analizlerinin merkezi haline getiren sosyal bilimciler (Dos Santos, Andre G. Frank, Samir Amin,

⁸⁹ Wallerstein ve pek çok dünya-sistemleri analisti 1968 hareketlerini Dünya Devrimi olarak adlandırmaktadır.

⁹⁰ A.e., s.134

⁹¹ “1968 hareketleri” ifadesi ile 1968 yılında Fransa’da De Gaulle iktidarına karşı öğrenci hareketi olarak başlayan ve tüm dünyayı etkisi alan, pek çok ulusal ve sosyal hareketi başlatan ya da bir biçimde etkileyen hareketler anlatılmaktadır.

⁹² Mohammad H. Tamdgidi, "Open the Antisystemic Movements: The Book, the Concept, and the Reality", **Review (Fernand Braudel Center)**, 24.2., 2001, s. 301-338.

⁹³ Sonuçlananlar da kısa ömürlü olmuştur.

⁹⁴ A.e., s.148.

Paul Baran ve G. Arrighi) bağımlılık okulunu⁹⁵ oluşturmaktadır.⁹⁶ Bağımlılık okulunun temel görüşü “çevre ülkelerin kapitalist yoldan gelişemeyeceği ve ekonomik bağımsızlığa kavuşamayacağı, dolayısıyla kapitalist üretim tarzının çevre ülkelerde ilerici bir rolü olduğunun söylenemeyeceğidir.”⁹⁷ Bu bakımdan hakim (Ya da Ortodoks) marksist görüşlerden ayrılan bağımlılık okulu, çevre ve merkez arasındaki ilişkiye yaptığı vurguyla da dünya-sistemleri analizinin temelini oluşturmaktadır. 1970’lerde ortaya çıkan dünya-sistemleri analizi okulu, böylece çevre ve merkez ilişkisini temel alan sosyal bilimciler tarafından 1968’in düşünsel temelleri üzerinde daha sistematik bir eleştirel sosyal bilimler okulu olarak kurulmuştur.

1.2.3. Marksizm, Postmodernizm ve Dünya-Sistemleri Analizi

Eleştirel bir sosyal bilimler okulu olarak dünya-sistemleri analizi farklı kuramlarca eleştirilmekte ve çeşitli kuramlara benzetilmektedir. Postmodernistlere göre dünya-sistemleri analizi, üstyapıyı, ekonomik temelden (altyapıdan) türetmektedir ve “kültürel alanın merkezi ve özerk gerçekliğini” reddetmektedir.⁹⁸ Bununla birlikte yine postmodernistlere göre dünya-sistemleri analizi aynı marksizm gibi “büyük anlatıların” teorisi olmakla eleştirilmektedir.⁹⁹ Ortodoks marksizme göreyse “merkez-çevre işbölümü” tartışması ile dünya-sistemleri analizi, dolaşımçı bir tutum takınarak artı-değerin temeli olarak üretim süreçlerini ve buna bağlı sınıf mücadelelerini ihmal etmektedir.¹⁰⁰

Dünya-sistemleri analizi gerçekten de postmodernistlerin “marksist olmakla eleştirdikleri” gibi “büyük anlatıların” teorisidir. Üstelik postmodernizmin “kültüralist” yaklaşımının tam tersine evrenselci bir paradigmaya sahiptir. Bu

⁹⁵ Ya da “bağımlılık ekolü”

⁹⁶ Arif Arslan, “Samir Amin’den Bize Ne Kaldı?”, **Eleştirel Kültür**, 14 Ağustos 2018, (Çevrimiçi) <https://www.ekdergi.com/samir-aminden-bize-ne-kaldi/>, 05 Ocak 2021

⁹⁷ A.e.

⁹⁸ Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s.48.

⁹⁹ A.e., s.48.

¹⁰⁰ A.e., s.46.

eleştirilere karşı Amin, postmodernizmi, “liberalizmi kabullendirmeye ve meşrulaştırmaya yarayan bir ideolojik söylem” olarak tanımlar.¹⁰¹ Ona göre postmodernizm, burjuvazinin evrenselcilik düşüncesinin eleştirisini, geçmişin mirası olan kültürel farklılıkların yüceltilmesi ile yaparak bir çeşit “kültürcü gerileme”ye yol açmaktadır.¹⁰² Bu kültürcü gerileme, “siyaset pratiğinin yozlaşmasını”¹⁰³ ve “toplumda pragmatizmin egemenliğini”¹⁰⁴ beraberinde getirmektedir. Buna karşı dünya-sistemleri analizi, Avrupa-merkezciliğin evrenselcilik düşüncesinin eleştirisini yaparken bunun karşısında konumlanan kültüralist akımlara da karşı çıkmaktadır. Dünya-sistemleri analizinin esas hesaplaşması Avrupa-merkezcilik veya Avrupa evrenselciliği iledir. Dünya-sistemleri analistleri, bu hesaplaşmayı yaparken postmodernizmin Avrupa dışı kültürleri yücelterek evrenselcilikten kaçma kolaycılığına düşmez. Aksine Avrupa-merkezci burjuva evrenselciliğinin yerine “daha evrensel bir evrenselcilik”¹⁰⁵ arar. Dünya-sistemleri analizinin arayışı, “özgürlük, eşitlik ve kardeşliği” gerçek bir evrenselcilikle birleştirmektir.

Amin, postmodernizme yönelik eleştirilerini, Hardt ve Negri’nin emperyalizm kavrayışları üzerinden devam ettirir. Dünya-sistemi analistlerinin aksine Hardt ve Negri, emperyalizmi ekonomik ilişkilerin (altyapı) bir sonucu olarak görmezler. Amin’e göre Hardt ve Negri, mevcut global sistemi “imparatorluk” olarak adlandırarak, emperyalizmi dar politik boyutuna, yani bir devletin biçimsel iktidarını kendi sınırlarının dışına doğru genişletmesine indirgemektedir.¹⁰⁶ Böylece emperyalizm ve sömürgecilik kavramları muğlaklaştırılarak, ABD’nin Avrupa devletlerinden farklı olarak asla kendi çıkarı için bir sömürge yaratmaya girişmediği ve dolayısıyla hiç emperyalist olmadığı yönündeki Amerikan ideolojik söylemini güçlendirmektedirler.¹⁰⁷ Oysa Amin’e göre içinde bulunduğumuz dönemdeki Amerikan müdahalesi, 19. yüzyıldaki sömürgeci fetihlerden daha az emperyalist

¹⁰¹ Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, s. 21.

¹⁰² A.e., s. 22.

¹⁰³ A.e., s. 23.

¹⁰⁴ Amin, **Avrupa-Merkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi**, s. 13.

¹⁰⁵ Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**

¹⁰⁶ Samir Amin, **Modernite, Demokrasi ve Din: Kültüralizmlerin Eleştirisi**, Çev: Fikret Başkaya, Uğur Günsür ve Güven Öztürk, İstanbul, 2. bs., Yordam Kitap, Nisan 2017, s. 141.

¹⁰⁷ A.e., s. 141.

değildir.¹⁰⁸ Hardt ve Negri, “imparatorluğu” globalleşmiş, merkezinin her yerde ya da hiçbir yerde olduğu bir iktidarlar ağı olarak görmektedirler.¹⁰⁹ Böylece globalleşme ile merkez ve çevre karşıtlığının aşıldığını¹¹⁰ iddia eden postmodern “imparatorluk teorisi” dünya-sistemleri analiziyle henüz başlangıç noktasından itibaren karşıtlık içermektedir. Özetle postmodernistlerin, dünya-sistemleri analizini eleştirmeleri kendi paradigmaları bakımından oldukça anlaşılırdır. Dünya-sistemleri analizince postmodernizmin yücelttiği kültürcülüğe karşı çıkılmakta, emperyalizm, merkez ve çevre ilişkisinin bir sonucu olarak kavranmakta ve tarih bir bütün olarak ele alınarak bütünlüklü, sistemsel bir teori ortaya konulmaktadır.

Dünya-sistemleri analizinin marksizm gibi bütünlüklü bir teori ortaya koymasından kasıt, sistemin dünya ölçeği ile ilgilenmesi ve sistemleri tarihsel olarak ele almasıdır. Ancak postmodernistlerin, marksizmin bir tekrarı olmakla “suçladıkları” dünya-sistemleri analizi, marksizmin ortodoks yorumundan¹¹¹ da önemli farklılıklar içermektedir. Dünya-sistemleri analizine göre kapitalizmin adaletsiz bir sistem olmasının nedeni merkez-çevre ilişkisinin meydana getirdiği eşitsiz dağıtım ve yeniden konumlandırma. Bu eşitsizlik açıklanırken üretim süreçlerinden bahsedilse de eşitsizlik bu üretim süreçleriyle değil üretim süreçleri neticesinde oluşan ürünlerin dünyadaki dağıtımı ve ticaretle temellendirilmektedir. Oysa marksizm bilakis dünya sistemine dair tüm açıklamalarını üretim süreçlerinin doğrudan kendisine odaklanarak yapmaktadır. Marksizme göre kapitalist sistemdeki eşitsizlik esas olarak üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran sınıfların, bu mülkiyetten yoksun olan işçi sınıfı üzerinden elde ettiği artı-değer ile oluşmaktadır. Ancak dünya-sistemleri analizi, kapitalist sistemdeki eşitsizliği, doğrudan anlatmak yerine artı-değerin dünya çapındaki dağıtımı üzerinden, daha dolaylı bir anlatıyı tercih etmiştir.

¹⁰⁸ Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, s. 25. ; Amin burada örnek olarak ABD’nin Irak işgalini göstermektedir. “Washington’un Irak’taki hedefi, oraya Amerikan sermayesinin çıkarı için bir diktatörlük yerleştirip, yağmalamaktan başka bir şey değildir.”

¹⁰⁹ A.e., s. 25.

¹¹⁰ Amin, **Modernite, Demokrasi ve Din: Kültüralizmlerin Eleştirisi**, s. 142.

¹¹¹ Dünya-sistemi analistlerinden kendilerini marksist olarak tanımlayan (ör. Samir Amin) analistlerin varlığı, dünya-sistemleri analizini marksizmden bütün olarak ayırmayı mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle esas ayrımın ortodoks marksizmle yapılması daha doğru olacaktır.

Marksizmin dünya-sistemleri analizi üzerine ikinci bir eleştirisi, dağıtım üzerinden yapılan anlatının, aynı zamanda sınıf kavramını ve sınıf mücadelelerini de bir miktar muğlak hale getirmesidir. Marksizme göre kapitalist sistemde üretim süreçleri, mülkiyetten yoksun olan ve verdikleri emek neticesinde ücret alan işçi sınıfına(proleterya) bağlıdır. Wallerstein, proletarya yerine “hanehalkı” kavramını tercih eder. Ona göre neredeyse bütün işçiler, birlikte yaşadıkları kişilerle beraber “hanehalkı”nı oluştururlar. Bu kişiler hayatlarını sürdürmek için çeşitli gelir kaynaklarını ve gelirden kaynaklanan tüketimi paylaşmaktadırlar.¹¹² Wallerstein, bu yaklaşımı ortaya koyduktan sonra, hanehalkını da “proleter hanehalkı” ve “yarı-proleter hanehalkı” olarak ikiye ayırır. Ona göre, “proleter hanehalkı”, toplam gelirin çoğunu ücretli gelirin oluşturduğu hanehalkıyken, “yarı-proleter hane halkı” ücretli işçilerin daha az olduğu hanehalkıdır¹¹³ ve işverenin “yarı-proleter hanehalkı”nda yaşayan işçileri çalıştırması daha avantajlıdır.¹¹⁴ Bu noktadan hareketle Wallerstein, kapitalizm açısından proleterleşmenin bir zorunluluk olmadığı, hatta proleterleşmenin “yarı-proleter hanehalkı” açısından bir mücadele olması gerektiği şeklinde bir yaklaşıma varmaktadır.¹¹⁵ Yani Wallerstein, marksizmden farklı olarak bir kişinin proleter olup olmadığını üretim araçları üzerindeki mülkiyete sahip olup olmaması üzerinden değil, aile ya da beraber yaşadığı insanlarla olan sosyal ilişkileri üzerinden değerlendirmektedir. Bu noktada sınıf kavramının muğlaklaştığı ve kapitalizmin, üretim süreçlerine ilişkin bir sistem olarak değil, bir sosyal-ilşkiler bütünü gibi kavranmakta olduğu eleştirisi yapılmaktadır.

Belirtmek gerekir ki dünya-sistemi analistleri arasında da sınıfsallığa ve sınıf mücadelelerine ilişkin kavrayışta birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Amin, dünya-sistemin geleceğine ilişkin tartışmalarında sıklıkla sınıfa ve sınıf mücadelesi kavramına vurgu yapar:

¹¹² Wallerstein, **Dünya- Sistemleri Analizi**, s. 65-66.

¹¹³ Wallerstein “yarı-proleter hanehalkı” tanımına giren hane halklarında proleter hanehalklarından farklı olarak herkes için belli bir ücret-gelirin söz konusu olmadığını söyler. Ona göre, ücret-gelire bağlı olan proleter hanehalkı için asgari bir taban ücret zorunluyken; yarı-proleter hanehalkının üyeleri başka kaynaklardan ve hanehalkının diğer üyelerinden sağladıkları kaynaklarla aradaki farkı kapatabildiklerinden asgari taban ücretin altında çalıştırılabilmektedirler.

¹¹⁴ A.e., s. 70.

¹¹⁵ A.e., s. 71.

“Gelecek belirsizdir zira sınıf mücadelesinin seyri tarafından belirlenmektedir.”¹¹⁶

“Sosyalizm yalnızca sömürülen ya da ezilen sınıfların mücadelelerinin ürünü olabilir, hazır bir entelektüel projenin uygulanması değildir.”¹¹⁷

Amin’in sınıf mücadelesi vurgusu, kendi analizinin başlangıç noktasını marksizmden başlatması ile ilgilidir. Amin’e göre “marksist olmak”, “Marx’ın başlattığı çalışmayı sürdürmek”, marksizmi bir dogma olarak kabul etmeyip, “Marx’tan hareket etmektir”.¹¹⁸ Amin, marksizmi bir dogma olarak kavradığını söylediği egemen ortodoks anlayışa karşı çıkar ve marksizmi geliştirilmesi ve ilerletilmesi gereken bir ideoloji olarak görür. Ona göre hakim ortodoks anlayış, marksizmi, sadece “kapitalist piyasaların işleyişinin bilimsel tahlili” olarak değerlendirerek burjuva ekonomizmi alanına hapsedmektedir.¹¹⁹ Oysa Amin’e göre sosyal güç ilişkilerini dikkate almadan yapılacak bir değerlendirme anlamsızdır; ekonomi ve politika birbiriyle ayrılabilir değildir.¹²⁰ Amin’in ve onunla birlikte bağımlılık okulunu oluşturan Frank ve Arrighi gibi sosyal bilimcilerin dünya-sistemleri analizini marksizmden ayırmayan ancak hakim marksist anlayıştan ayrılan görüşleri, onların sıklıkla “neo-marksist” olarak adlandırılmalarına neden olmuştur.

Dünya-sistemleri analizi ile hakim marksizm arasındaki temel bir farklılığın tarihsel bakış açılarına ilişkin olduğu söylenebilir. Tarihselci marksist yöntem, tarihe ilerlemeci bir perspektifle bakar. Tarih, sınıfların mücadelesi ile ilerleyen, değişen tarihsel-toplumsal sistemlerden oluşan ve ileri doğru giden bir bütündür. Kabaca ifade edecek olursak, marksizme göre burjuvazinin feodaliteye karşı mücadelesi ile feodalizmden kapitalizme geçiş tarihte bir ilerlemedir. Elbette proleteryanın burjuvaziye karşı mücadelesi sonucu kapitalizmden sosyalizme geçiş de böyle olacaktır. Ancak tarih bu ilerleme noktalarında sona erip, yeniden başlamaz. Yani tarih, her ilerlemeden kendine yeni bir şeyler katarak, kümülatif bir şekilde

¹¹⁶ Samir Amin, **Kapitalizmden Uygarlığa**, Çev: Naim Dönmez, Naim Atabağsoy, İstanbul, 1. bs., Yordam Kitap, Eylül 2017, s. 23.

¹¹⁷ Samir Amin, **Kapitalizmden Uygarlığa**, Çev: Naim Dönmez, Naim Atabağsoy, İstanbul, 1. bs., Yordam Kitap, Eylül 2017, s. 23.

¹¹⁸ Samir Amin, **Küreselleşmiş Değer Yasası, Kıyası Olmayan Marx**, Çev: Fikret Başkaya, İstanbul, 1. bs., Yordam Kitap, Eylül 2018, s. 10.

¹¹⁹ Amin, **Modernite, Demokrasi ve Din: Kültüralizmlerin Eleştirisi**, s. 71.

¹²⁰ A.e., s. 72-73.

ilerlemeye devam eder. Ta ki marksizme göre insanlığın en ileri aşaması olan komünizme varılıncaya dek. Dünya-sistemi analistlerinin pek çoğu bu ilerlemecilik anlayışına şüpheyile yaklaşmaktadır. Örneğin Wallerstein, Marx'ın kapitalizmin oynadığı ilerici role büyük ağırlık verdiğini, oysa kendisinin buna hiç de inanmadığını söylemektedir.¹²¹ Hatta daha önceki dünya-ekonomilerin kapitalist-dünya ekonomiden daha kötü olduğuna inanmadığını belirtmektedir. Ona göre ilerleme fikri sosyalizme haklılık kazandırırken, kapitalizme de haklılık kazandırmaktadır.¹²²

“Tarihsel bir sistem olarak kapitalizmin, yıktığı ya da dönüştürdüğü önceki tarihsel sistemlere göre ilerlemeyi temsil ettiği, düpedüz, doğru değil. Bunu yazarken bile, günah duygusuna eşlik eden o ürpertiye duyuyorum. Tüm benzerlerimle aynı ideolojik kalıptan çıktığım ve aynı dualara âmin dediğim için tanrıların gazabından korkuyorum.”¹²³¹²⁴

Andre Gunder Frank de Wallerstein ile benzer bir şekilde marksizmin tarihsel ilerlemecilik düşüncesini reddetmektedir. Ona göre üretim süreçlerine göre yapılan tarihsel ilerlemecilik anlatısı, gerçek dünya-sistemi görmeyi engellemektedir.

“Aslında, feodalizmden kapitalizme geçiş diye bir şey olmadı. Kapitalizmden sosyalizme buna benzer bir geçiş de olmadı (olmayacak). Bu üretim tarzlarına ilişkin analitik kategoriler, bizi gerçek dünya politik-ekonomik sistemini

¹²¹ Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm ve Tarihsel Uygarlık**, s. 39.

¹²² **A.e.**, s. 84.

¹²³ **A.e.**, s. 84.

¹²⁴ Burada Wallerstein'ın, marksizmi, 19. yüzyılın aydınlanmasının ilerlemecilik anlayışından ayırmamakla yanlışlığa düştüğü söylenebilir. Oysa çok önemli bir fark bulunmaktadır ki o fark kapitalizme bakışa ilişkindir. Marksizm, kapitalizmin, sosyalizmin tarihsel koşullarını oluşturacak işçi sınıfını meydana getireceği düşüncesiyle kapitalizme ilericilik atfeder. Burada kapitalizm ile sosyalizm arasında marksist yönetime uygun biçimde diyalektik bir ilişki vardır. Marksizmin tarih anlayışının kapitalizme yönelik bu araçsallaştırmasına iradecilik eşlik eder. Yani buradaki ilerlemecilik anlayışı determinist değildir. Marx, toplumların tarihinin sınıf savaşımından ibaret olduğunu söylerken (Bkz. Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, Çev. Muzaffer Erdost, Ankara, 6. bs., Sol Yayınları, Mart 2005, s. 116.), tarihte toplumsal sistemleri değiştirenlerin de sınıflar olduğunu söylemektedir. Ona göre kapitalizm de kendiliğinden sona ermeyecek, bizzat işçi sınıfı tarafından tarihe gönderilecektir. Qui non proficit, deficit. (Latince: İleri gitmeyen geri kalır.)

görmekten alıkoyuyorsa, bunları tümüyle bir yana bırakmak daha yararlı olacak”¹²⁵

Diğer ideolojilere olan benzerlikleri ve farklılıklarına rağmen dünya-sistemleri analizi, her şeyden önce özgün ve eleştirel bir sosyal bilimler ekolü olarak tanımlanmaya uygundur. Söz konusu eleştirelilik yalnızca hakim liberal ideolojiye değil, geleneksel sistem-karşıtı hareketlere de yöneliktir. Bu eleştirel bakış, 1968’in sosyal bilimler alanındaki mirasıdır. Bu mirasa sahip çıkan dünya-sistemleri analizi, ilk olarak Batı merkezciğe ve Avrupa evrenselciliğine karşı çıkar. Sosyal bilimlerde egemen olarak gördüğü Batı-merkezcilikle hesaplaşması, dünya-sistemleri analizini kültüralist, postmodern ideolojiye yaklaştırmaz. Aksine, dünya-sistemleri analizi, evrenselciliğin gereksiz olduğu, eski kültürlerin yüceltilmesi gerektiği görüşünü bir çeşit kolaycılık ve hatalı bir yaklaşım olarak görür. Bu nedenle yapılması gereken liberalizmin vadettiği evrenselcilikten daha evrensel bir evrenselcilik geliştirmek ve bunu özgürlük, eşitlik, kardeşlik düşüyle buluşturmadır. Bu tezin devamında dünya-sistemleri analizi ekolünün daha ayrıntılı incelenecek ve dikkat çekilecek kısmı, Batı hegemonyasına karşı geliştirmiş olduğu düşünsel birikimdir. Tezin sonraki bölümleri de bu birikim üzerine bina edilmiştir.

1.3. Kapitalist Uygarlık ve Hegemonya

1.3.1. Hegemonya ve Hegemonik Geçiş Kavramları

Uluslararası ilişkiler alanında oldukça kullanılan hegemonya kavramı, Yunanca “lider” anlamına gelen “hegemon” sözcüğünden türemiştir.¹²⁶ Hegemonya kavramı, çok sayıda yazarca sıklıkla “tahakküm” anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır. Ancak hegemonya, “tahakküm” kavramından çok daha fazlasını ifade etmektedir. Antonio Gramsci, hegemonyayı, “sınıflar ittifakına dayanan bir

¹²⁵ Andre Gunder Frank, “İdeolojik Geçiş Tarzları: Feodalizm, Kapitalizm, Sosyalizm”, **Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?** s. 380.

¹²⁶ Barry K. Gills, “Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler”, **Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?**, Der. Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Haz. Alaeddin Şenel, Yavuz Alogan, Çev. Esin Soğancılar, 1.bs., İmge Kitabevi, Nisan 2003, s. 237.

siyasi, ideolojik ve kültürel yönetim süreci” olarak tanımlar.¹²⁷ Bu yönetim sürecinde hegemonik olan sınıf, ittifak kurmuş olduğu sınıfların taleplerini, çıkarlarını ve kültürel değerlerini kurduğu hegemonya ile kendi çıkarlarına eklemlemiş olmaktadır.¹²⁸ Yani yöneticiler, hegemonya yoluyla toplumda meşruiyet kazanmaktadırlar. Bu meşruiyet, Gramsci’ye göre sivil toplumun ele geçirilmesiyle mümkün olmaktadır. Yani Gramsci, hegemonya kavramını açıklarken toplumun yönetenlere gösterdikleri rıza üretimini yalnızca baskıda ve zor aygıtlarında değil bununla birlikte onların kültürel dünyalarının ele geçirilmesinde de aramıştır. Yani Gramscinin hegemonyasında rıza ve zor kavramları birliktedir; bu açıdan Machiavelli’nin güç kavramının yeniden formüle edilmiş halidir.¹²⁹

Dünya-sistemleri analizinin, Gramsci’nin ulusal düzeydeki hegemonyasını uluslararası ilişkilere ve dünya-sistemin işleyişine uyguladığı söylenebilir. Arrighi, uluslararası düzeyde hegemonyayı, Gramsci’nin “tahakküm” ve “entelektüel ve moral önderlik” kavramlarına “ödeme araçları üzerindeki denetimi” de ekleyerek açıklar.¹³⁰ Buna göre Arrighi’ye göre tahakküm, yalnızca zor ile ilgiliyken hegemonya; zor, rıza ve finansal gücün birleşmiş halidir. Wallerstein ise dünya-sistemleri analizinde hegemonyanın Gramsci’nin kullanımına göre daha dar bir kullanımı olduğunu ileri sürmektedir.¹³¹ Wallerstein’a göre dünya-sistemleri analizinde hegemonya, bir devletin diğer devletler üzerindeki ekonomik, politik ve finansal üstünlüğünü birleştirdiği durumlara gönderme yapmaktadır.¹³² Bu bakış açısı kabaca; dünya-sistemde güçlü olan bir devletin diğerleri üzerinde politik, ekonomik, askeri ve kültürel durumdaki birleşmiş hakimiyeti olarak ifade edilebilir. Gills’e göre de uluslararası düzeyde hegemonya, devletler arasındaki güç hiyerarşisinden öte toplumun çeşitli düzeylerinde etkinlik gösteren aktörlerin karmaşık yapıları bir piramidir.¹³³ Bu piramitteki hiyerarşi, en tepede olan hegemonik merkez ya da

127 Gérard Bensussan ve Georges Labica, **Marksizm Sözlüğü**, Çev. Volkan Yalçınoklu, İstanbul, 1. bs., Yordam Kitap, Aralık 2016, s. 434.

128 A.e., s. 434.

129 Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri**, s. 54.

130 A.e., s. 54-55.

131 Wallerstein, **Dünya- Sistemleri Analizi**, s. 162.

132 A.e., s. 162.

133 Gills, “Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler”, s. 237.

devlet ve onun yönetici sınıfına dünya-sistemde üretilen artı-değerden¹³⁴ ayrıcalıklı bir pay alması için politik-ekonomik güç sağlar.¹³⁵

Dünya-sistemi analistlerinin, uluslararası düzeyde hegemonya kavramının kullanımına ilişkin olarak; dünya-sistemde hegemon olacak devletin zor ile birlikte rızaya da ihtiyaç duyacağı görüşünde ortaklaştıkları söylenebilir. Wallerstein'a göre bu rızayı sağlayan istikrardır.

“Hegemonya bir tür istikrar yaratır ve kapitalist şirketler, özellikle öncü konumdaki tekeller, bu istikrar içinde zenginleşir. Hegemonya, sadece düzeni değil aynı zamanda herkes için daha müreffeh bir geleceği garanti ediyor görüldüğü için, sıradan insanlar arasında da geniş kabul görür.”¹³⁶

Arrighi de uluslararası hegemonyanın işlevini gerçekleştirmesi için diğer devletlerin hegemon devletin önderliğine gönüllü bir biçimde rıza göstermesi gerektiğini belirtmektedir. “Hakim bir devlet, eğer devletler sistemine arzulanan yönde önderlik edebiliyorsa ve böyle yapmakla genel çıkarı koruduğuna inanılıyorsa hegemonya işlevini yerine getiriyor demektir.”¹³⁷

Dünya-sistemleri analizi bakımından modern dünya-sistemin işleyişine ilişkin hegemonya ile ilgili önemli bir kavram da “hegemonik geçiş” kavramıdır. Arrighi'ye göre modern-dünya sistemde hegemonyalar, birbirlerinden bağımsız bir şekilde kurulmamışlardır. Aksine birbiri ardına gelen hegemonyacı devletler, devletlerarası iş birliğini sağlayarak dünya-sistemini yeni ve daha geniş temeller üzerinde yeniden kurmuşlardır.¹³⁸ Gills'e göre de dünya tarihi, farklı üretim tarzları arasındaki geçişlerle ilgili olmaktan öte¹³⁹ dünya ekonomideki sermaye birikim mekanlarını değiştiren “hegemonik geçişler” dizisi olarak okunmalıdır.¹⁴⁰ Wallerstein'a göre de kapitalist dünya-ekonomi için esas olan sınırsız sermaye birikimi en iyi olarak, her

¹³⁴ Gills, “toplumsal artı” olarak ifade etmiştir.

¹³⁵ A.e., s. 239.

¹³⁶ Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 108.

¹³⁷ Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri**, s. 56.

¹³⁸ A.e., s. 58,

¹³⁹ Burada Wallerstein'inkine benzer bir biçimde marksizmin tarihsel materyalist yöntemine karşı çıkış vardır.

¹⁴⁰ Gills, “Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler”, s. 237.

zaman el değiştiren bir politik ve kültürel hakimiyetler kümesiyle sağlanmaktadır.¹⁴¹ Yani hegemonik geçişler, sermaye birikiminin mekanlarını değiştirerek, merkez devletler arasındaki bir tür uzlaşı neticesinde, evre devletlerin de g ve rıza yoluyla yeni hegemonik gücü ya da merkezi kabul etmeleri ile sağlanmaktadır.

Wallerstein, tarihte  gücün hegemonya kurmayı başarabildiğini belirtir.¹⁴² Bunlar sırasıyla 17. yüzyılın ortalarında Birleşik Eyaletler, 19. yüzyılın ortalarında Birleşik Krallık ve 20. yüzyılın ortalarında Amerika Birleşik Devletleri'dir.¹⁴³ Bunların her biri zamanın tüm büyük askeri güçlerini kapsayan dünya savaşları neticesinde kurulmuştur.¹⁴⁴ Birleşik eyaletlerin hegemonyası, 1618-48 Otuz Yıl Savaşları sonrasında; Birleşik Krallık'ın hegemonyası, 1792-1815 Napolyon Savaşları sonrasında ve ABD'nin hegemonyası 1914-1945 1. ve 2. Dünya Savařları¹⁴⁵ sonrasında kurulmuştur. Bu devletler arasındaki hegemonik geçişler, yükselen gücün bir öncekinin yerini almasıyla sermaye birikim süreçlerinin mekanlarını değiştirmişlerdir. Dolayısıyla hegemonik geçişlerin dünya ölçekli paylaşım savaşlarının ardından gerçekleşmesi tesadüf değildir. Hegemonik geçişler, kapitalist dünya-ekonomi içerisindeki üretim süreçlerinin değişimine ve artı-değerin merkez ile evre arasındaki bölüşümüne ilişkindir ve doğal olarak ekonomiye dairdir.

Uluslararası düzeyde hegemonyanın, devletlerin ve güçlerinin basit hiyerarşileri olarak değil; birbirleriyle bağlantılı birikim merkezleri hiyerarşisi olarak kavranması, dünya sistemin tek bir büyük gücün egemenliğinde olmadığının

¹⁴¹ Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, s. 109.

¹⁴² Burada belirtmek gerekir ki Wallerstein analizinde, ayrıca hegemonyayı daha da ileri götürmeye çalışarak "dünya-imparatorluk" kurmaya çalışan glerden bahsetmektedir ve bu güçler de üç tanedir. "Dünya-imparatorluk demekle, tüm dünya-sistemde tek bir siyasi otoritenin bulunduğu bir yapıyı kastediyoruz. Son beş yüzyıl içinde bu türden bir dünya imparatorluk yaratmaya yönelik ciddi girişimler oldu. İlki 16. yüzyılda V. Charles'ın girişimiydi. İkincisi 19. Yüzyıl başında Napoleon'un girişimiydi. Üçüncüsü 20. Yüzyılın ortalarında Hitler'in girişimiydi. Hepsi de dehşetli girişimlerdi; ama hepsi de yenildi ve hiçbiri hedefine ulaşmayı başaramadı." (Bkz: **A.e.** s.107) Wallerstein'ın dünya-imparatorluk diye adlandırdığı sistemi hegemonyadan ayırmasında muğlaklık bulunmaktadır. Neticede dünya-imparatorluk kurmaya çalışan güçler de diğer devletler üzerinde ekonomik, politik ve finansal üstünlük kurmaya çalışmışlardır. O nedenle bu girişimlerin başarısız hegemonya girişimleri olarak adlandırılmaları mümkün görünmektedir. Gills ve Frank de Wallerstein'ın bahsettiği tarzda bir "dünya-imparatorluk" olasılığının hiçbir zaman bulunmadığını belirtmişlerdir. (Bkz. Gills, "Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler", s. 241.)

¹⁴³ Wallerstein, **A.e.**, s. 107

¹⁴⁴ Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm ve Tarihsel Uygarlık**, s. 52-53.

¹⁴⁵ Wallerstein, 1. Ve 2. Dünya Savaşlarını "tek bir uzun dünya savaşı" olarak da adlandırmaktadır.

görülmesini sağlar.¹⁴⁶ Örneğin ABD hegemonyasının kurulmasına onunla uyum içinde hareket eden Batı Avrupa ile Japonya'nın ekonomik ve siyasal güçlerinin de etkisi olmuştur.¹⁴⁷ Yani dünya-sistemde hegemonyayı oluşturan ve hegemonik geçişleri sağlayan devletlerarası sistemdeki güçler arasındaki etkileşimlerdir. Bu etkileşimler, merkez devletler arasındaki “karşılıklı bağımlılık”, “bağımsızlık” ilişkileri veya merkez devletlerle çevre devletler arasındaki “bağımlılık” ilişkilerini belirler.¹⁴⁸

1.3.2. Avrupa-Merkezcilik ve Avrupa Evrenselciliği

Devletler bazında yapılan değerlendirmeye göre bugünkü dünya-sistemde hegemonyayı sürdürenin en geniş anlamda “Batı” olduğunu söylemek gerekir. Amin, “Avrupalıların ve onların soyundan gelenlerin dünyayı fethetme tarihini 1492'den başladığını” söyleyerek, tarihsel kapitalizmin tarihinin bu tarihle örtüştüğünü iddia etmiştir.¹⁴⁹ Ona göre Batı'nın bugünkü meşruiyetinin temelini sağlayan, 15. yüzyıldan bugüne uzanan askeri zaferleri olmuş; buna eşlik eden modernite ve aydınlanma ile beraber Batı, küresel çapta kültürel dili düzenleyebilme becerisi kazanmıştır. Gerçekten de en azından 1648 Westphalia Barışı'ndan bu yana içinde yaşadığımız modern dünya-sistem “Batı'nın önderlik ettiği” dünya-sistemdir.

Wallerstein, dünya-sistemin tarihinin, Avrupa devletleri ve halklarının dünyanın geri kalanına yayılmalarının tarihi olduğunu söyler.¹⁵⁰ Kapitalist dünya-ekonomi inşasının asli parçası olan bu gerçeklik, dünyanın pek çok bölgesinde askeri fetihleri, ekonomik sömürüyü ve kitlesel ölçekteki haksızlıkları beraberinde getirmiştir.¹⁵¹ Avrupa yayılcılığıyla birlikte ortaya çıkan sömürgeleştirme hareketleri, Avrupa'nın ilerlemesine ve gelişmesine, kalan coğrafyaların ise

¹⁴⁶ Gills, “Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler”, s. 245.

¹⁴⁷ A.e.

¹⁴⁸ A.e.

¹⁴⁹ Samir Amin, “Kuzeyden Güneye Devrim”, Haz. Gökhan Atılğan, Çev. Şükrü Alpagut, **100. Yılında Ekim Devrimi**, İstanbul, 1. bs., Metis Yayınları, Kasım 2017, s. 41.

¹⁵⁰ Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, s. 12.

¹⁵¹ A.e.

Avrupa'nın gerisinde kalmasına yol açmıştır.¹⁵² Avrupa'da icat edilen kapitalizm¹⁵³ bu yayılcılık ile sermaye birikiminin merkezi haline gelen Avrupa'da gelişimine devam etmiştir. Sömürgeleştirilen ya da dünya-sistemin çevresi rolünü üstlenmek zorunda kalan coğrafyalarda ise kapitalizm aynı oranda gelişmemiş, aksine Batı'daki kapitalizmin gelişimi için hammadde ve ucuz iş gücü kaynağı olmuştur. Kapitalizmin eşitsiz gelişiminde sömürgeciliğin payı olduğu kadar merkez-çevre kutuplaşmasının da payı vardır.¹⁵⁴ Çevre bölgelerin yoksul ve merkez bölgelerin zengin olması, bu bölgeler arasındaki son derece eşitsiz ücret düzeyleri, merkezin teknolojik ve bilimsel gelişmelerde ilerlemesi, Avrupa yayılcılığı ile dünya çapında üretilen artı-değerin oldukça büyük bir bölümünün çevrelerden merkez Avrupa'ya aktarılmasının sonucudur. Amin'e göre kapitalist artı-değerin bu şekilde merkezileşmesi, "kapitalizmin kurbanı olan halkların" ilerlemesini mümkün kılmamaktadır.¹⁵⁵

Avrupa yayılcılığının yarattığı eşitsizlik, sürdürülebilmesi için bir haklılaştırmaya ihtiyaç duymaktadır. Öyleki hegemonya, zor ile birlikte rızayı da içermektedir. Şüphesiz bu haklılaştırma sadece geri kalmış coğrafyaların halkları için değil; kapitalist merkezlerin halklarını ikna etmek için de gereklidir. Yayılmanın haklılaştırılması için devreye "evrensel değerler" olduğu iddia edilen ancak gerçekte evrensel olmayan Avrupalı değerler bütünü girmiştir. Wallerstein'a göre bunlar, 16. yüzyılda doğal hukuk ve Hristiyanlığı yaymak, 19. yüzyılda medenileştirme misyonu, 20. yüzyıl sonu ile 21. yüzyılda ise insan hakları ve demokrasidir.¹⁵⁶ Evrensel değerleri temsil ettiğini iddia eden Avrupa-merkezci paradigma ya da Avrupa evrenselciliği,¹⁵⁷ yayılcılığının meşruiyetini modernlik, ilerleme ve mutluluk ile eş anlamlı hale gelen Avrupa uygarlığının üstünlüğü ile temellendirmektedir.¹⁵⁸ Modern-dünya sistemin tarihiyle yaşıt olan kapitalist

¹⁵² Amin, **Avrupa Merkezilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi**, s. 131.

¹⁵³ Bkz. Başlık 1.1.1

¹⁵⁴ A.e.

¹⁵⁵ A.e., s.132.

¹⁵⁶ Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, s. 38.

¹⁵⁷ Amin, "Avrupa-merkezilik"; Wallerstein "Avrupa evrenselciliği" kavramlarını kullanmaktadır. Temelde iki kavram da ilgili paragraftaki egemen bakış açısını anlatmak için kullanılmaktadır.

¹⁵⁸ Amin, **Kapitalizmden Uygarlığa**, s.41.

uygarlığın yayılması “aynı zamanda tarihsel olarak kaçınılmaz olduğu”¹⁵⁹ savıyla da desteklenmiştir. Bu haklılaştırma yapılamadığı ya da dünya ölçeğinde yeterince meşru görülmediği zaman hegemonyanın “rıza” yerine “zor” unsurunu devreye soktuğu/sokacağı varsayılabilir. Amin’e göre Avrupa-merkezciliğin özünde bu modelin yayılmasına direnen halkların ve uygarlıkların yok edilmesi olduğu için nazizmi, başka örneği bulunmayan bir sapma olarak değil Avrupa-merkezli savların her zaman ortaya çıkabilecek aşırı bir ifadesi olarak kavramak gerekmektedir.¹⁶⁰

Yayılmacılığın biçimlerindeki değişikliğe bağlı olarak haklılaştırmanın isimleri de değişmiştir. Sömürgecilik çağında sömürge halkları, “barbar, basit, okuması-yazması olmayan, ahlaki kusurlarla dolu, kendi kendini yönetmekten aciz topluluklar”¹⁶¹ olarak kavrandığından bu halkları ehlileştirme, medenileştirme ya da ahlaki olarak doğruyu gösterme misyonu Avrupa-merkezci paradigma ile Avrupa halklarının doğal hakkı olarak görülmüştür. Dünya savaşlarının ardından askeri fetihlerle sömürgeleştirmenin yerini ABD hegemonyasına dayalı düzenin almasına “insan hakları ve demokrasi” söylemiyle meşruiyet kazandırılmıştır. Şüphesiz haklılaştırma retoriğinin değişimi, yalnızca bir isim değişikliğinden ötedir ve bu değişikliklerde çevre ülkelerden yükselen itirazlar etkili olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, bütün dünyada sömürgecilikten kurtuluş dönemi yaşanması, eski sömürgelerin bağımsız devletler haline gelerek Birleşmiş Milletler üyesi olmaları ve devletlerin egemen eşitliği öğretisinin gelişmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁶² İşte bunun sonucu olarak “Hristiyanlığı yayma” ya da “medenileştirme” retoriği işleyemez hale gelmiş ve haklılaştırma retoriğinin dili “insan hakları ve demokrasi” söylemine kaymıştır.¹⁶³ Böylece 19. yüzyıldaki “la

¹⁵⁹ Wallerstein, *Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği*, s. 12.

¹⁶⁰ Amin, *Avrupa Merkezilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, s. 132.

¹⁶¹ Wallerstein, *Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği*, 16.

¹⁶² A.e., s. 23.

¹⁶³ A.e., s. 24. ; Bu yeni hegemonyaya dayalı düzende bahsedilen haklılaştırma retoriğine bağlı olarak uluslararası hukukun gelişimi, savaşları engellemeye bağlı olarak uluslararası örgütlerin kurulması ve nihayetinde “savaş suçları” tanımı ile Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kuruluşu tezin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

mission civilisatrice”¹⁶⁴, 20. yüzyıl sonu ile 21. yüzyılda yerini “müdahale hakkı”na bırakmıştır.¹⁶⁵

Wallerstein’a göre Avrupa evrenselciliğinin insan hakları ve demokrasi söylemi, maddi sömürüyü haklılaştıran, bazılarının suçlarını hedef alırken bazılarınınkini görmezden gelen bir söylemden ibarettir.¹⁶⁶ Dünya-sistemi analistleri bu kavramların savunulmasına karşı çıkmazlar. Aksine Avrupa-merkezciliğin gerçek olmayan bir evrenselcilikle bu kavramların içini boşalttığını ve kapitalist uygarlığı meşrulaştırma vazifesi gördüğünü iddia ederler. Amin, aynı şekilde aydınlanma ve modernite kavramlarına da Avrupa-merkezcilik tarafından kapitalizmi meşrulaştırdığı ölçüde karşı çıkmaktadır. Amin’e göre “moderniteye eşlik eden kapitalizm, tarihte görülmemiş bir hız ve kapsamda üretici güçleri geliştirmiştir” ve bu gelişim insanlığın tamamının maddi sorunlarını çözebilecek bir potansiyel barındırmaktadır.¹⁶⁷ Esas sorun, bu potansiyelin yalnızca kapitalist merkezlerin refahı için kullanılıyor olması gerçeğidir. Bu bakımdan dünya-sistemleri analistleri, aydınlanma, modernite, demokrasi ve insan hakları kavramlarına değil; bu kavramların Avrupa-merkezcilik tarafından dünya-sistemdeki eşitsizlikleri meşrulaştırmak için kullanılmasına karşı çıkarlar. Amin, bu duruşu “aydınlanma felsefesinin benimsediği ilerlemeci değerlerin evrenselliğini savunan ideolojik alanda saf tutmak”¹⁶⁸ olarak adlandırmıştır.

Avrupa-merkezciliğin dünya halklarına dayattığı düşünce, dünyanın geri kalanının daha iyisini sunmasının mümkün olmayacağı, dolayısıyla geri kalmış toplumların ancak Batı’yı izleyerek ilerleyebilecekleridir.¹⁶⁹ Bu görüşe göre dünyanın Batılılaşması, herkesin Avrupa’nın üstünlüğünü sağlayan “girişim özgürlüğü ve pazar” reçetesini uygulamasına bağlıdır.¹⁷⁰ Avrupa-merkezciliğin hakim haline getirmeyi başardığı bu görüş, dünya çapındaki eşitsizliğin iç etmenlere bağlı bir dizi aksaklıktan kaynaklandığı, dolayısıyla da merkez-çevre

¹⁶⁴ Uygarlaştırma misyonu (Bkz. Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, s. 193.)

¹⁶⁵ A.e.

¹⁶⁶ Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, s. 39.

¹⁶⁷ Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, s. 51.

¹⁶⁸ Amin, **Avrupa Merkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi**, s. 11.

¹⁶⁹ A.e., s.124.

¹⁷⁰ A.e., s. 125.

kutuplaşmasının çevre ülkelerin kendi kapitalizmlerini güçlendirerek aşılabileceğini söylemektedir.¹⁷¹ Ancak üretim süreçleri ve bu süreçlerin konumlandırılması, merkezdeki güçlü devletlere bağlı uluslararası tekeller tarafından belirlenmektedir ve bu sistemde çevre ülkelere biçilen rol bellidir. Burada gerçeklik ile onun haklılaştırması arasında kopukluk¹⁷² ve bilinçli bir saptırma bulunmaktadır. Bu görüşe göre “her halk içinde bulunduğu durumdan kendi sorumludur.”¹⁷³ Oysa basitçe ifade etmek gerekirse, modern dünya-sistemde Batı’nın merkez, kalan bölgelerin çevre ve yarı-çevre olması, merkezdeki teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı olarak dünya çapında üretilen artı-değerin oldukça büyük bir bölümünün bu merkezlere aktarılması, kapitalist yayılcılıkla sağlanmıştır. Batılı merkez devletlerdeki zenginlik, Wallerstein’in ifadesiyle “kişisel ve kolektif hayatlarında en büyük bedeli ödeyen” çevre halklarının yoksulluğunun dolaysız bir sonucudur.¹⁷⁴

1.3.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası ABD Hegemonyası

16. yüzyıldan bu yana süren Batı hegemonyası, günümüzde ABD’nin hegemonyası ile devam etmektedir. “Tarihsel kapitalizm, dünyanın Avrupalılar ve bunların soyundan gelip Birleşik Devletler’i kuranlar tarafından fethi ile iç içe geçmiş durumdadır.”¹⁷⁵ 19. Yüzyılın sonuna dek dünyayı yönetme işlevini sürdüren Birleşik Krallık, 1870’lerden itibaren önce Avrupa ölçeğinde ardından dünya ölçeğinde kontrolünü yitirmeye başlamıştır.¹⁷⁶ Bu açıdan ABD hegemonyasını 1945’ten önceki bir sürecin parçası olarak görmek gerekmektedir. Wallerstein, ABD’nin yükselerek küresel hegemonyayı ele geçirmesinin aslında 1873’te¹⁷⁷

¹⁷¹ A.e., s. 127.

¹⁷² Wallerstein, *Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği*, s. 12.

¹⁷³ Amin, *Avrupa Merkezilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, s. 127.

¹⁷⁴ Wallerstein, *Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği*, s. 12-13.

¹⁷⁵ Amin, *Kapitalizmden Uygurlığa*, s.41.

¹⁷⁶ Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri*, s. 100

¹⁷⁷ Wallerstein, 1873 yılındaki üretim fazlası nedeniyle yaşanan küresel ekonomik krize gönderme yapmaktadır.

dünya-ekonomide yaşanan gerilemeyle başlayan uzun bir süreç olduğunu söyler.¹⁷⁸ Bu tarihten itibaren ABD ve Almanya bazı önemli sektörlerde (ABD, çelik ve otomobil; Almanya, kimya) öncü konuma gelmeye başlamışlardır.¹⁷⁹ Sonunda Almanya ve ABD'nin İngiliz dünya hegemonyasına karşı çıkışları, birbirlerini güçlendirerek dünya hegemonyasını ele geçirmek için görülmemiş sertlikte bir mücadeleye dönüşmüştür.¹⁸⁰ Birinci ve ikinci dünya savaşlarının ardından, Nazilerin “bin yıllık imparatorluk” sloganına karşılık “merkezci dünya liberalizminin avukatı” rolünü üstlenen¹⁸¹ ABD, bu mücadeleyi kazanan devlet olarak dünya-sistemdeki yeni hegemon olarak tarih sahnesine çıkar.

“İkinci Dünya Savaşı sonrası savaştan eski haliyle, hatta ekonomik bir perspektiften bakıldığında çok büyük ölçüde güçlenmiş olarak çıkan tek ülke ABD olmuştur ve o da hemen konumunu güçlendirmek üzere harekete geçmiştir.”¹⁸² 1870’li yıllardan beri ekonomik gelişme içinde olan Amerikan sanayii verimliliği ile dünya üretiminin diğer noktalarındaki ekonomik yapıların çökmesinin birleşmesi, Amerikan ürünlerinin dünya piyasasına hakim olmasını kolaylaştırmıştır.¹⁸³ Bu avantajı oldukça hızlı bir şekilde kurumsallaştıran ABD, yaklaşık yirmi beş yıl boyunca dünya siyaset ve ekonomi arenalarında tüm önemli kararları fiilen kontrol etmesini ya da yönlendirmesini mümkün kılan bir hegemonya yaratmıştır.¹⁸⁴

Sermaye birikim sürecinin, yani kapitalizmin bir sonucu olarak emperyalist yayılmanın kendisini dayatması ABD’nin öncüllerini izlemesi ve daha özgün yollar bulması ile sonuçlanmıştır. Amin’e göre modern çağların emperyalizmi yeni bir şey değil; 16. yüzyıldan beri, kapitalist yayılma sisteminin doğasına özgü olan bir şeydir.¹⁸⁵ Amin’e göre ilk emperyalist yayılma dalgası Hristiyanlaştırma misyonu ya da saf ırkçılık yoluyla (ABD’nin yerlileri jenoside uğratması) ve “zenci köle ticareti” etrafında Amerikalıların fethi ile gerçekleşirken; ikinci emperyalist yayılma dalgası,

¹⁷⁸ Immanuel Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, 2. bs., Metis Yayınları, Aralık 2015, s. 19.

¹⁷⁹ A.e.

¹⁸⁰ Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri**, s. 100

¹⁸¹ Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD**, s. 19.

¹⁸² A.e., s. 20.

¹⁸³ A.e., s. 48

¹⁸⁴ Immanuel Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, Çev. Erol Öz, İstanbul, 5. bs., Metis Yayınları, Ekim 2020, s. 20.

¹⁸⁵ Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, s. 182.

sanayileşmeye dayalı 19. yüzyılda Asya ve Afrika'nın "uygarlaştırıcı misyon" adı altında sermayeye yeni pazarlar açmak amacıyla fethi ve bağımlı kılınmasıyla gerçekleşmiştir.¹⁸⁶ İçinde bulunduğumuz üçüncü emperyalist yayılma dalgası ise bizzat ABD tarafından, eski fetih ve sömürgeleştirme yöntemleriyle olmasa da farklı biçimlerde ama aynı içerikte devam etmektedir. Eski sömürge biçimlerinde olduğu gibi askeri fetihlerin ardından sömürge valisi atanması söz konusu olmasa da ABD'nin, "Amerikan üslerini yerleştirebileceği kukla devletler kurup, bunların 'güvenliklerini sağlamak'"¹⁸⁷ sömürgeciliğin özünün korunması demektir. Amin'in "iç işlerine karışma hukuku"¹⁸⁸ olarak adlandırdığı demokrasi ve insan hakları retoriklerine dayanan "müdahale hakkı", 20. yüzyılda emperyalizme karşı uluslararası hukuka dayalı bir düzenin kurulmasını savunan toplumsal ve ulusal hareketlerin kazanımlarına (Birleşmiş Milletler gibi) ve uluslararası hukuka müdahale anlamına gelmektedir.

Üçüncü emperyalist yayılma dalgası olan ABD emperyalizminin kendinden önceki emperyalistlerden farklı olarak yapmayı en iyi başardığı şey hegemonyasına hizmet eden, "uluslararası hukuku ve iş birliğini temin ettiğini" iddia ettiği uluslararası örgütleri işlevli enstrümanlar olarak kullanmasıdır. İkinci dünya savaşı sonrası sahip olduğu ekonomik avantajları uygun bir şekilde kullanabilmek için ABD, istikrarlı bir dünya düzenine ihtiyaç duymuştur.¹⁸⁹ Dünyanın geri kalanı etkili bir talepte bulunmadıktan sonra bu denli büyük bir üretim üstünlüğüne sahip olmanın anlamı olmayacağından önce Batı Avrupa'da, sonra da Japonya'da devasa ekonomik inşa hamlelerine başlamıştır.¹⁹⁰ Böylece talep yaratma sorunu, Batı Avrupa'da Marshall planı yoluyla ve Japonya'da da Marshall planına denk ekonomik yardımlarla çözülmüştür.¹⁹¹ Bu planla eşgüdüm halinde kurulan bazı uluslararası kurumlar, ABD'nin hegemonyasını sürdürmekte kilit bir role sahiptir. Arrighi, bu durumu kısaca şu şekilde özetlemiştir:

¹⁸⁶ A.e.

¹⁸⁷ A.e., s. 68.

¹⁸⁸ A.e., s. 183.

¹⁸⁹ Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD*, s. 49.

¹⁹⁰ A.e.

¹⁹¹ A.e.

“Bretton Woods örgütleri (IMF ve Dünya Bankası) ile Birleşmiş Milletler, ya dünya hegemonyası işlevlerini yerine getirme görevinde Amerikan hükümeti tarafından kullanılan yardımcı araçlar haline geldi, ya da bu amaçla kullanılmıyorlarsa, kendi kurumsal işlevlerini yerine getirmeleri engellendi. Böylece 1950’ler ve 1960’lar boyunca Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası, Amerikan Federal Rezerv Sistemi (US Federal Reserv System) tarafından yönetilen seçkin bir ulusal merkez bankaları topluluğuna oranla ve bununla ilişkili olarak dünya parasının düzenlenmesinde ya hiçbir rol oynamadı ya da pek küçük bir rol oynadı.”¹⁹²

Amin’e göre Bretton Woods örgütleri, özellikle de IMF, gelişmekte olan ülkelere tek yanlı olarak dayatılan yapısal uyumu yönetmek; daha sonra, 1980’li yılların sonlarından itibaren, uluslararası para sistemine Doğu Avrupa ülkelerini de yeniden katmak üzere bu ülkelere yönelik müdahalelerde bulunmak için kullanılmıştır.¹⁹³ Bunun için IMF, ABD’nin dünya-sistemindeki denetimini sağlayan bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür.¹⁹⁴ Arrighi’ye göre benzer şekilde “1950’lerin başlarında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ile Genel Kurulu, Amerika’nın Kore iç savaşına müdahalesini meşrulaştırmak için Amerikan hükümeti tarafından bir araç biçiminde kullanılmış ve bunun ardından 1980’lerin sonları ile 1990’ların ilk yıllarında yeniden canlanmalarına dek devletlerarası çalışmaların düzenlenmesindeki önemlerini tümünden yitirmişlerdir.”¹⁹⁵ Yani Arrighi, uluslararası örgütlerin ABD tarafından kendi çıkarları için kullanılabildiği ölçüde işlevlendirildiğini; aksi takdirde işlevsiz bırakıldığını iddia eder. Uluslararası örgütlerin ABD hegemonyasında kilit rolünü oluşturan, bu ikili taktiktir.

Uluslararası örgütlerin ve özellikle Birleşmiş Milletler’in bu rolünün yanı sıra ABD’nin hegemonyasını sınırlandırıcı bir işleve sahip olduğu da kabul edilebilir. Wallerstein, Güvenlik Konseyi’nde Rusya ve Çin’in de veto hakkının olmasını ABD açısından Birleşmiş Milletler’in sınırlandırıcı rolü olarak görmektedir. Bu nedenle Wallerstein’a göre 1945’in ABD hegemonyası için esas önemi yaygın kanının aksine Müttefik devletlerin Birleşmiş Milletler’i kurması değil; Churchill, Stalin ve

¹⁹² Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri*, s. 113-114.

¹⁹³ Amin, *Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*, s. 111.

¹⁹⁴ A.e., s. 111.

¹⁹⁵ Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri*, s. 114.

Roosevelt arasında yapılan Yalta Toplantısı'dır.¹⁹⁶ Ona göre siyasi açıdan Yalta, Sovyetler Birliği'nin dünyanın yaklaşık üçte birini, ABD'nin de geri kalanını kontrol ettiği statükoyla ilgili bir anlaşmadır.¹⁹⁷ Fiili olarak "ABD'nin mali kaynaklarını Batı Avrupa ile Japonya üzerine yoğunlaştırması, SSCB'nin de Doğu Avrupa'dan alabileceğini alması" anlamına gelen bu anlaşma çok iyi işlemiştir.¹⁹⁸

Birleşmiş Milletler'in ABD'yi sınırlandırıcı etkisi ABD tarafından Birleşmiş Milletler yerine NATO'nun ikame edilmesi ile aşılmaya çalışılmıştır. ABD, SSCB ile olan soğuk savaş geriliminden, uluslararası arenadaki bütün önemli meselelerde ekonomik olarak kendisine bağımlı kıldığı devletlerin siyasi liderliğini sadık bir biçimde izlemesini garanti altına alan askeri bağlarla, Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı'nı (NATO) kurarak ve ABD-Japonya Güvenlik Antlaşması'nı imzalayarak yararlanmıştır.¹⁹⁹²⁰⁰ ABD hegemonyasının kilit gücü, askeri güç; ABD stratejisinin esas aracı da NATO'dur.²⁰¹ ABD'nin, uluslararası düzeni sağlamada Birleşmiş Milletler yerine NATO'yu ikame etmesi, böylece Avrupa'nın Washington'un stratejik hedeflerine yaslanmasını sağlayarak ek güç olarak Avrupa askeri gücünü kullanmayı garanti altına alması anlamına gelmektedir.²⁰² Avrupa Birliği'nin bağımsız askeri güçlerinin kurulamaması ve ABD'nin bu ihtimale devamlı karşı çıkmasının esas gerekçesi budur. Bu bağlamda NATO, Avrupa'nın savunmasının değil, ABD'nin saldırgan yayılmacı siyasetinin bir parçasıdır ve böylece "Avrupa özerkliği" yanılmasına²⁰³ son vermektedir.²⁰⁴ Amin'e göre ABD müttefiki olarak Avrupa'nın NATO stratejisine yaslanması Birleşmiş Milletler'in etkinliğini

¹⁹⁶ Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD**, s. 20-21.

¹⁹⁷ A.e.

¹⁹⁸ Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, s. 21.

¹⁹⁹ A.e., s. 49.

²⁰⁰ Wallerstein, hem Yalta Antlaşması'nı hem de ABD'nin SSCB ile olan gerilimlerini bilinçli bir şekilde kullandığından bahseder ve bu nedenle SSCB'yi, ABD'ye hegemonyasını sürdürmek için yardım etmekle suçlayarak "alt-empyralist" olarak niteler.

²⁰¹ Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, s. 141.

²⁰² A.e., s. 142.

²⁰³ Avrupa Birliği'nin kuruluşu ve Euro'nun kullanıma başlamasıyla Avrupa'nın görünüşte daha özerk bir yapıya kavuşması, NATO'nun etkin bir güç olarak varlığını ve ABD-AB arasındaki gerginliği ABD'nin denetimi altında tutmakta olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

²⁰⁴ A.e., s. 143

azaltmakta; “uluslararası hukuku aşağılayarak” 19. yüzyılın uygarlaştırma misyonuna benzer bir şekilde “iç işlerine karışma” söylemi oluşturmaktadır.²⁰⁵

ABD hegemonyasının asli unsuru askeri güç olmakla birlikte “bu hegemonya ideolojik hatta aynı zamanda kültürel dir.”²⁰⁶ ABD hegemonyasının ideolojik ve kültürel bileşeni, dönemin karşı kampta yer alan büyük gücü Sovyetler Birliği’ne karşı oluşturulmuştur.²⁰⁷ Komünist ideolojinin tarihte en yüksek popülerlik seviyesine ulaştığı 1945 sonrası dönemde Washington kendi rolünü, “özgür dünyanın lideri” olarak etiketlemiş ve muazzam bir anti-komünist ideolojik saldırı başlatmıştır.²⁰⁸ Amin’e göre ABD’nin politik kültürü kıta Avrupası politik kültüründen farklı olarak aydınlanma felsefesi kültürünü içermemektedir.²⁰⁹ Emperyalist yayılma stratejisiyle muhteşem uyum içindeki Amerikan ideolojisi, Amerikan toplumunun kendini “Tanrı’nın seçilmiş halkı olarak görmesine dayanmaktadır.”²¹⁰ Bu fundamentalist söylem, ABD’de ezilen sınıfların siyasi bilinç zaafıyla birleşir ve demokrasi pratiğini bir tür anlamsız seçim ritüeline dönüştürerek yönetici sınıflara oldukça geniş bir hareket alanı kazandırır.²¹¹ Arrighi’ye göre İngiliz hegemonyası altında liberal ideolojinin mülk sahibi uyrukların servet edinme haklarını yöneticilerin mutlak haklarından üstün tutması gibi, Amerikan hegemonya ideolojisi de bütün uyrukların geçimini²¹², mutlak yönetim haklarından üstün görmüştür.²¹³ “İngiliz hegemonyası milliyetçiliğin demokratikleşmesini sağlamak için devletlerarası sistemi yaygınlaştırdıysa, Amerikan hegemonyası da bu yayılmayı seçici bir biçimde milliyetçiliğin “proleterleşmesi” amacıyla daha da öteye taşımıştır.”²¹⁴

²⁰⁵ A.e., s. 144

²⁰⁶ Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, s. 20.

²⁰⁷ Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD*, s. 22

²⁰⁸ A.e.

²⁰⁹ Amin, *Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*, s. 58.

²¹⁰ A.e.

²¹¹ Amin, *Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*, s. 67.

²¹² Arrighi, Amerikan hegemonya ideolojisinin, eski sömürge ulusları yeni küresel kapitalist sisteme entegre ederek “büyük kitlesel tüketim”in parçası haline getirdiğini vurgulamaktadır.

²¹³ Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri*, s. 111.

²¹⁴ A.e.; Arrighi’nin, milliyetçiliğin proleterleşmesi ifadesiyle, dünya ölçeğinde eski sömürgecilik biçimlerinin ortadan kaldırılarak bütün ulusların Birleşmiş Milletler’in Genel Kurul çatısı altında toplanmasının ABD’nin egemenliği ile uyumlu olduğunu anlatmak istemiştir. Ona göre milliyetçi hareketler, eski sömürgecilerinden kurtularak ulusal devletlerini kurdularsa da kapitalist dünya-

Tarih 1970'lere doğru ilerlerken ve ABD, hegemonyasının en güçlü zamanlarına ulaşmışken iki kampta (ABD ve SSCB) da yer almayan üçüncü dünya ülkeleri giderek yoksullaşmıştır. Bu durum, dünya-sistemin pek çok yerinde üçüncü dünya devletleri olarak kabul edilen çevre bölgelerde, Avrupa'nın eski sömürgelerinde, Afrika'da, Güneydoğu Asya'da ve Latin Amerika'da, ulusal ve toplumsal hareketlere ve siyasi devrimlere yol açmıştır. Hem bu karşı koyuşlar hem de Vietnam yenilgisi ABD'nin hegemonyasını zayıflatan gelişmeler olmuştur. Bunlara eşlik eden 1968 Dünya Devrimi, ABD'nin oluşturduğu bütün ideolojik uzlaşmayı zayıflatmıştır.²¹⁵ Wallerstein 1945'ten bugüne kapitalist dünya-ekonomisinin tipik bir Kondratyef döngüsünde olduğunu söyler. 1970'lerin ortalarına kadar yukarı doğru tırmanış dönemi yani A-Safhası sürmüştür ve bu tarihten günümüze dek olan da aşağı doğru iniş yani B safhasıdır.²¹⁶ 1970'li yıllarda B-safhasına girildiği sırada Batı Avrupa'nın ve Japonya'nın ekonomik büyümesi ABD'nin verimlilik düzeylerini yakalamış, hatta geride bırakmıştır.²¹⁷ ABD dünya ekonomisinin zayıflamasının ve Batı Avrupa ile Japonya'nın güçlenmesinin karşısında OPEC petrol fiyatlarındaki artışı teşvik etmiş ve üçüncü dünyanın sahip olduğu tüm artı değer, petrol üreticisi devletler kanalıyla ABD bankalarına aktarılmasını sağlamıştır.²¹⁸ Bu para daha sonra üçüncü dünyaya, bu devletlerin bütçelerini bir süre için dengelemelerini ve Batı ürünlerini ithal etmelerini sağlayan devlet borçları biçiminde geri gönderilmiştir.²¹⁹ Bu durum Amin'in söylediği gibi petrol fiyatlarının, arz ile talebin karşı karşıya gelmesiyle değil, birilerinin veya diğerlerinin az-çok sistematik olarak geliştirdikleri politika ve stratejilerin bir sonucu olarak oluşmaktadır.²²⁰ Özellikle 1990'daki Körfez Savaşı'nın ardından ortaya çıkan durumu ABD, dünyanın en büyük petrol bölgesindeki askeri denetimini meşrulaştırmak için kullanmıştır.²²¹

1991'de Sovyetler Birliği bayrağının Kremlin'den indirilmesiyle modern dünya-sistem yeni bir görünüm kazanmıştır. Postmodernizm, "tarihin sonunun"

sisteme entegre olarak halklarının küresel kapitalist sistemdeki üretim süreçlerinde hızla proleterleşmesine neden olmuşlardır.

²¹⁵ Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, s. 24.

²¹⁶ Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD*, s. 48.

²¹⁷ Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, s. 24.

²¹⁸ A.e.

²¹⁹ A.e.

²²⁰ Amin, *Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*, s. 133.

²²¹ A.e., s. 134.

geldiğini ilan ederken ABD, neoliberalizmin zaferini ilan eder. Artık küresel sermaye, dünyanın her yerinde rahatça ve sınırsızca hareket edebilecektir; Yalta’da çizilen sınırlar ortadan kalkmıştır. Böylece “küreselleşme” adı verilen, ABD’nin temsilcisi olduğu liberalizmin tüm dünya-sistemi kapladığını²²² “müjdeleyen” kavram popüler hale gelir. Amin, Sovyetlerin çöküşünün ilanıyla, ABD egemen sınıfların tamamını kapsayan hegemonyacı bir tercihin şekillendiğini belirtir.²²³ Bu tercihe göre ABD’nin küresel stratejik hedefleri kapsamında yaptıkları Amin tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

“1. Avrupa ve Japonya’yı etkisizleştirip tabi statüsüne indirgemek ve bu ülkelerin Amerikanın kucağı dışındaki alanlardaki etkinliğini köreltmek; 2. NATO’nun militer denetimini tesis ederek Sovyetler’den arta kalan parçaları Latin Amerikalılaştırmak; 3. Tek başına Orta Doğu ve Orta Asya’ya yerleşmek ve petrol kaynağına el koymak; 4. Çin’i çökertmek, Hindistan ve Brezilya gibi büyük devletleri bağımlı hale getirmek ve bölgesel bloklar oluşturarak, küreselleşmede söz sahibi olmalarını engellemek; 5. Stratejik çıkarlar bakımından önemsiz olan Güney bölgelerini marjinalleştirmek.”²²⁴

1990’lardan günümüze uzanan süreçte egemen olan küreselleşme söylemine yönelik itirazların arttığı ve ABD’nin temsil ettiği neoliberal sistemin krize girdiği ileri sürülmektedir. Bu kriz aynı zamanda ABD hegemonyasının eskisi kadar güçlü olmadığı anlamına gelmektedir. Öyleki Washington ve Tel Aviv’in Ortadoğu’da ekonomik ve finansal planda bütünleşmiş bir bölge oluşturmayı amaçlayan projesi, buradaki otokrat rejimlerin ve Körfez ülkelerinin koşulsuz desteğine rağmen kusursuz bir biçimde yürümektedir.²²⁵ 1990’lardan bugüne dünyanın çeşitli bölgelerinde egemen söylem olan küreselleşmeye karşı toplumsal mücadelelerin yükselmesi, finansal küreselleşmenin birçok yerde çökmesi, ABD’nin temsil ettiği neoliberal sistemin ve ideolojisinin bir krizde olduğunun göstergeleridir.²²⁶

²²² Burada belirtmek gerekir ki Wallerstein, yaygın kanının aksine “küreselleşme” denilen şeyin 1990’lardan bugüne uzanan, Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle ortaya çıkan bir süreç olduğu değerlendirmesine karşı çıkmaktadır. (Bkz. Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD**, s. 48.) Ona göre 1990’lar analizi için önemli bir tarih değildir. Zira Wallerstein’in “alt-empyralist” olarak tanımladığı SSCB, Amerikan hegemonyasının önemli bir parçasıdır.

²²³ Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, s. 69.

²²⁴ A.e. s. 68.

²²⁵ A.e., s. 137.

²²⁶ A.e.

Günümüzdeki Suriye iç savaşının ve Ortadoğu'daki tüm siyasi krizlerin ABD'nin doğrudan kontrolü altında olduğunu söylemek de mümkün değildir. Üstelik başta Rusya olmak üzere ABD hegemonyasına karşı çıkan devletler (İran ve Çin), dünya-sistemin krizli bölgelerinde varlıklarını ABD'ye rağmen güçlendirebilmektedir. Yine günümüzde Doğu Avrupa'daki siyasi gelişmelere bağlı olarak Rusya'nın artan gücü ve ABD-AB denetiminin zayıflaması, Çin'in küresel ölçekte ABD kontrolündeki bankalarla rekabet edebilecek Asya Altyapı Yatırım Bankası'nı kurması ve Tek Kuşak Tek Yol projesiyle dünya-sistemin pek çok noktasına yayılması ABD hegemonyasına rağmen yaşanan gelişmelerdir. Bu durum dünya-sistemin geleceğinin, tek bir hegemon gücün bulunmadığı, çok kutuplu bir dünyaya doğru gitmekte olduğu yorumlarının yapılmasına neden olmuştur. Kesin olarak söylenebilecek olansa ABD hegemonyasının eski parlak günlerinden uzak olduğu gerçeğidir.²²⁷

²²⁷ Burada belirtmek gerekir ki tezin esas konusundan kopmamak için ABD hegemonyasının günümüzdeki krizine ilişkin değerlendirmelere devam edilmemiştir. Ancak 1945 sonrası dünya-sistemde yükselen ABD hegemonyasının anlatıldığı bu bölümde, dünya-sistemleri analistlerinin pek çoğuna göre, günümüzde ABD hegemonyasının zayıflamış olduğundan kısaca bahsedilme ihtiyacı doğmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI CEZA YARGILAMALARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

2.1. Uluslararası Hukuk Kimin Hukuku?

Buraya kadar yapılmış olan değerlendirme ekseninde, uluslararası hukuka ilişkin olarak genel kabulden farklı sonuçlara ulaşmak mümkün görünmektedir. İlk olarak; içinde yaşadığımız kapitalist dünya-sistemin en az beş yüz yıllık bir tarihi vardır ve dünya-sistemin içindeki devletler arasındaki ilişkiler ile iş bölümünü düzenlemek üzere uluslararası hukuk, bu dünya-sisteme özgü süreçler neticesinde oluşmuştur. Bu süreçler, farklı görünümeler alsalar da esas amaç her zaman sınırsız sermaye birikimi olmuştur. İkinci sonuç, sınırsız sermaye birikimini sağlamak üzere girilen güç mücadeleleri neticesinde dünya-sistemde hegemonya tesis etmeyi başaran güçlerin, uluslararası hukuka meşruiyet kazandıran “evrensel” değerleri düzenleme becerisi elde etmeleridir. Evrensel olduğu iddia edilen bu değerler, 16. yüzyılda Hristiyanlığı yaymak, 19. yüzyılda medenileştirme misyonu, 20. yüzyıldan sonra ise insan hakları ve demokrasi olmuştur.²²⁸ Bu değerlerin ortak özelliği, tümünün Batılı bir bağlamdan türemesi ve dünya-sistemin çevre bölgelerindeki eşitsizlikleri haklılaştırma aracı olarak kullanılmalarıdır. Üçüncü ve son sonuç, uluslararası hukuk kurumlarının, dünya-sisteme özgü tüm kurumlar gibi kapitalist dünya-ekonomideki merkez ve çevre ilişkisinin sonucu olarak meydana gelmeleri ve bu ilişkinin sürdürülmesinde rol oynamalarıdır.²²⁹

Devletlerarası ilişkileri düzenleme iddiasında olan uluslararası hukukun, büyük ölçüde, 16. yüzyıldan bugüne uzanan Batı hegemonyası ve Avrupa-merkezcilik ekseninde oluşan kurallar bütününden meydana gelmesi beklenen bir durumdur. Dikkat çekici olan, bu kurallar bütününe belirleme ve hatta kuralları kendi egemenliklerini sürdürmek için kullanma kudretine sahip olanların, gelişmiş yazılı

²²⁸ Bkz. 156. Dipnot

²²⁹ Özellikle Başlık 1.3.3’te uluslararası hukuk kurumlarının ABD hegemonyasının sürdürülmesinde oynadıkları role dair örnekler verilmiştir.

uluslararası hukuk kurallarının varlığına rağmen sıklıkla doğal hukuka gönderme yapıyor olmalarıdır.

“Napolyon savaşları ardından toplanan Viyana Kongresi ve devamında, aralarında uluslararası sulara eşit erişim, diplomatik ilişki ve sürekli tarafsızlık kurallarının olduğu, iki yüzyıldır olgunlaşmakta olan pek çok uluslararası kuralın uygulamasının yazılı hale getirildiği gelişmiş bir sistem ortaya çıkmıştır.”²³⁰

Wallerstein, egemenlerin, doğal hukuk argümanlarını kullanarak egemenliklerini sürdürmesinin kökeni için 16. yüzyılda yaşamış iki ünlü ilahiyatçının tartışmasına işaret eder. Juan Gines de Sepúlveda ve Bartoleme de Las Casas, İspanyolların sömürgecilik sistemine dair karşıt görüşlere sahip iki İspanyol ilahiyatçıdır. 1492 Yılında “Amerika’nın keşfinin”²³¹ ardından İspanyollar Amerika Kıtası’na akın etmiş, yerli halkların büyük bir bölümünü yok etmiş ve burada yerlileri sömürgeleştiren encomienda sistemini kurmuşlardır.²³² Sepúlveda, bu sistemin haklılaştırılmasına yönelik argümanlar ileri sürerken; Las Casas, karşı argümanlar üretir. Sepúlveda’nın ilk argümanı Amerikan Yerlileri’nin “barbar, basit, okuması yazması olmayan, eğitimsiz, mekanik beceriler dışında aciz, merhametsiz vahşiler” olmalarıdır ve bu nedenle başkaları tarafından yönetilmeleri uygundur.²³³ Sepúlveda’nın ikinci argümanda doğal hukuk vurgusu daha doğrudandır. Buna göre yerlilerin “lekelenmiş oldukları, ilahi ve doğal hukuka karşı işlemiş oldukları putperestlik ve insan kurban etme âdeti gibi kâfirce suçlardan dolayı ıslah edilmeleri” gerekmektedir.²³⁴ Üçüncü argüman İspanyolların, bu suçları cezalandırmak için yükümlülüklerinin olması; dördüncü argüman ise encomienda sisteminin Hristiyanlığın yayılmasını kolaylaştırmasıdır.²³⁵ Wallerstein’a göre bu argümanlar,

²³⁰ Erdem İlker Mutlu, "Küresel Çatışma Ekseninde Uluslararası Hukukun Ontolojisi Üzerine Düşünceler", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2015, 5.2., s. 235.

²³¹ Egemen tarih anlatısında kullanılan “Amerika’nın keşfi” ifadesinin, Avrupa-merkezci bir tarihsel perspektifin ürünü olduğu söylenmelidir. Keza Kristof Kolomb’un Amerika Kıtası’na ayak bastığı tarihte kıtada yaşayan halklar vardır. “Keşif” ifadesi, kimse tarafından bilinmeyen bir yerin bulunması anlamına gelmekte, zaten burada yaşamakta olan halkların tarihini yok saymaktadır. 1492 yılına dek Amerika Kıtası’nın varlığından haberi olmayan bütün bir insanlık değil, Avrupalılardır.

²³² Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, s. 14-15.

²³³ A.e., s. 16.

²³⁴ A.e., s. 16.

²³⁵ A.e., s. 16.

modern dünyada “medeni olanların”, “medeni olmayanlara” yaptığı tüm müdahaleleri haklılaştırmak üzere kullandığı temel dört argümandır ve bunlar kısaca: “ötekilerin barbarlığı”, “evrensel değerleri ihlal eden uygulamalara son vermek”, masumları savunma yükümlülüğü ve “evrensel değerlerin²³⁶ yayılmasını olanaklı kılmaktır.”²³⁷ Gerçekten de bu dört argüman, 16. yüzyıldan günümüze dek farklı biçimlerde de olsa uluslararası müdahalelerin haklılaştırılması için kullanılmıştır. Hatta bu argümanların doğal hukuka yaptıkları göndermeleri, gelişmiş yazılı uluslararası hukuk kurallarında bulmak mümkündür.

Uluslararası hukukun kaynaklarını düzenlediği kabul edilen Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’nün 38. Maddesinde, “medeni milletlerce kabul edilen genel hukuk prensipleri”, uluslararası hukukun kaynakları arasında sayılmıştır.²³⁸ Burada yer alan “medeni milletler” ifadesi, egemen uluslararası hukuk anlayışının “köklü bir varsayımının yansıması”²³⁹ olarak okunabilir. Uluslararası Hukukun, “medeni” uluslarca kabul edilen kurallardan oluşmasına yapılan vurgu, “medeni olmayanları medenileştirmeyi” haklılaştırmaktadır. Sepúlveda’nın “evrensel değerlerin yayılmasını sağlamak” argümanı, bu haklılaştırma ile örtüşmektedir. 19. Yüzyılda, Hristiyanlığın yerine evrensel değer haline gelen “medenileştirme misyonu”, bizzat sömürgecilerce aynı argümanlarla savunulmuştur:

“Milyonlarca insanın arasında bir yerlere daha önce bulunmayan bir adalet, mutluluk ya da refah duygusu, bir mertlik ya da haysiyet duygusu, bir vatanseverlik kıpırtısı, entelektüel aydınlanmanın şafağını ya da bir vazife heyecanı bıraktığını hissetmektir. Bu kadarı yeterlidir. İngiliz’in Hindistan’da bulunmasını haklılaştıran budur.”²⁴⁰

²³⁶ 16. Yüzyıl için Hristiyanlığın

²³⁷ A.e., s. 17.

²³⁸ Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü, **Lexpera**, (Çevrimiçi) <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/uluslararasi-antlasmalar/milletleraras-ada-let-divani-statusu-1>, 14 Nisan 2021

²³⁹ Erdem Denk, “Güle Güle Uluslararası Hukuk, Cehenneme Kadar Yolun Var, **Birikim**, Şubat 2005, Sayı:190, (Çevrimiçi) <http://www.erdemdenk.com/denk.cehennem.pdf>, 14 Nisan 2021

²⁴⁰ İngiltere Kralı’nın Hindistan’daki vekili Lord Curzon’un, 16 Kasım 1905’te Bombay Byculla Kulüp’te, çoğunluğu Britanyalı sömürge yöneticilerine yaptığı konuşmadan; Michael Mann, “Torchbearers upon the Path of Progress”: Britain’s Ideology of a “Moral and Material Progress” in India: An Introductory Essay, 2004, s. 25.; aktaran Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, s. 14-15.

Sepúlveda'nın Amerikan yerlilerinin kendilerini yönetmekten aciz olduğunu ileri sürdüğü argümanın bir benzeri Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın "Muhtar Olmayan Ülkeler hakkında Demeç" başlıklı XI. Bölümü'nde de karşımıza çıkar.²⁴¹ 73. Maddeye göre "Halkının kendi kendini henüz tamamen idare etmediği ülkeleri idare etmekle sorumlu olan"²⁴², Birleşmiş Milletler veya bu sorumluluğu yüklenen Birleşmiş Milletler üyeleridir. Bu sorumluluğu bizzat üstlenen devletlerin büyük bir bölümünün Sepúlveda'nın bu ülke halklarının kendi kendilerini yönetmekten aciz olduğu argümanını kullanarak bu ülkeleri sömürgeleştirmeleri ve halkları, kendi kendilerini idare etmekten büsbütün alıkoymaları dikkat çekici bir ironi oluşturmaktadır.

Günümüz yazılı uluslararası hukuku ile doğal hukuk arasındaki bağlantı uluslararası yargılamalarda da karşımıza doğrudan çıkmaktadır. Daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak değinildiği üzere bu duruma örnek olarak Nürnberg yargılamalarında yargıçların pozitif hukuku uygulamadıklarına yönelik itirazlara cevaben doğal hukukçu bir yaklaşımla "doğa yasaları altında yaşamakta olduğumuz ve Almanların da yasaları ihlal ettikleri" cevabını vermiş olmaları gösterilebilir.²⁴³

Sepúlveda'nın 16. yüzyıldaki doğal hukuka dayandırdığı argümanları ile günümüz arasındaki bağlantıyı en net ortaya koyan gelişme, ABD'nin 2003 Irak işgalidir. Sepúlveda'nın dört temel argümanı bu işgali meşrulaştırma girişimlerinde doğrudan karşılığını bulmaktadır. İlk argüman olan "ötekilerin barbarlığı", "Saddam Hüseyin'in bizzat insanlığa karşı suçlar işlemiş, fena bir adam olduğu" iddiasında somutlaşır.²⁴⁴ "Evrensel değerleri ihlal eden uygulamalara son verme" argümanı, ilk argümanın doğrudan sonucudur. Olduğu varsayılan kitle imha silahları stoku ve bu stokun teröristlerle paylaşılması ihtimali²⁴⁵, bunlarla birlikte Irak'ın demokrasiden

²⁴¹ Elbette bu maddenin kaleme alınma amacının, ilerde değinildiği üzere sömürge ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin, yaptıkları baskıyla dünya-sistemde bağımsız devletler olarak yer almalarını sağlamak olarak okunması mümkündür. Ancak maddedeki "muhtar olmayan ülke" vurgusunun Sepúlveda'nın "kendi kendini yönetme becerisi olmayan" ifadesine benzerliği dikkat çekicidir.

²⁴² Birleşmiş Milletler Andlaşması, **Lexpera**, (Çevrimiçi) <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/uluslararasi-antlasmalar/birlesmis-milletler-andlasmasi-2>, 16 Nisan 2021

²⁴³ Sidney E. Jaffe, "Natural Law and the Nurnberg Trial", **Nebraska Law Review**, vol. 26, 1946-1947, s. 93

²⁴⁴ Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, s. 35.

²⁴⁵ İşgal sonrasında Irak Hükümeti'nin bu silahlara sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. **A.e.**, s. 35.

uzak bir yönetime sahip olması gibi uygulamalara son vermek için y k ml l k, aynı İspanyolların Amerikan yerlilerinin barbarlıklarına son verme yükümlülüğünü kendilerine yüklemeleri gibi ABD tarafından bizzat kendisine yüklenmiştir.    nc  argüman olan “masumları savunma yükümlülüğü” aslında Birleşmiş Milletler Andlaşması’nca Güvenlik Konseyi’ne verilmiş olmasına ra men²⁴⁶ ABD, kendisinin ba ını çektiği bir koalisyon ile Irak’a müdahale etmiştir.²⁴⁷ Sepûlveda’nın son argümanı olan “evrensel değerlerin yayılmasını olanaklı kılmak”, ABD’nin Irak’a “demokrasi ve insan hakları getireceği” propagandasıyla tekrarlanmıştır. Üstelik dönemin ABD Başkanı George W. Bush, her fırsatta, BM’nin me rula tırmasını dahi sa layamadı ı halde, müdahalenin “evrensel değerlere” dayandığını vurgulamıştır:

“(Irak Savaşı’na karşı çıkanlar için) Haksız  ıktılar ve neden biliyoruz.  zg rl k arzusu, tek bir kültürün malı değildir. Hangi kültürde olursa olsun özgürlük, tüm insanların evrensel umududur.”²⁴⁸

16. Yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan argümanlar, yalnızca Sepûlveda’nınkiler değil; aynı zamanda bunların karşısında konumlanan Las Casas’ın arg manlarıdır. Las Casas, Sepûlveda’nın dört temel argümanını, dört temel karşı argümanla yanıtlamı tır. “ tekilerin barbarlı ı” argümanına verdiği yanıt “Barbar kimdir? Bir toplumda barbarlık görülse bile bu yaygın bir fenomen midir?” sorusudur. Las Casas, bu yanıtla barbarlı ın, toplumun tamamını kapsayacak bir şekilde genişletilmesine karşı çıkar ve barbarlık diye adlandırılan davranışın, kendilerini medeni addeden toplumların tümünde görülebilecek nadir bir fenomen olduğunu ileri sürer.²⁴⁹ Las Casas’ın ikinci yanıtı, “evrensel değerleri yok eden uygulamalara son verme” yükümlülüğünü İspanyollara kimin vermiş olduğu sorusudur.²⁵⁰ 16. Yüzyılda İspanyolların, 19. yüzyılda İngilizlerin bu yetkiyi, tümüyle doğal hukuktan

²⁴⁶ Bkz. Birleşmiş Milletler Andlaşması Bölüm VII: Barı ın Tehdidi, Bozulması ve Saldırma Fiili Halinde; Birleşmiş Milletler Andlaşması, **Lexpera**, ( evrimi i) <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/uluslararası-antlaşmalar/birlesmis-milletler-andlasmasi-2>, 19 Nisan 2021

²⁴⁷ ABD, müdahale için Güvenlik Konseyi’nin devreye sokmaya  alı mı  hatta konseyden uyarı niteliği taşıyan bir karar (1441 Sayılı Karar)  ıkarmayı ba armı tır. Ancak Irak’a silahlı müdahale için Güvenlik Konseyi’nden onay alamayacağı ortaya çıktığında yazılı uluslararası hukuku yok sayarak gönüllü devletlerden oluşan bir koalisyonla işgali ba latmı tır.

²⁴⁸ Bush: “Irak’ta Demokrasi Olacak”, **Amerikanın Sesi**, 29 Nisan 2003, ( evrimi i) <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2003-04-29-7-1-87901347/809540.html>, 24 Nisan 2021

²⁴⁹ Wallerstein, **Avrupa Evrenselcili i, Gücün Retori i**, s. 18.

²⁵⁰ **A.e.**, s. 18-19.

aldıklarını varsayabiliriz. Peki 21. yüzyılda gelişmiş yazılı hukuk kurallarının varlığına, üstelik uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması sorumluluğunun yazılı bir hukuk kuralıyla Güvenlik Konseyi'ne verilmiş olmasına rağmen, ABD'nin Irak'a müdahale etme yetkisi, hangi hukuk kuralına dayanmaktadır?²⁵¹ Las Casas, bir an için bu yükümlülüğünün müdahale edenlere verilmesinin meşru olduğu kabul edilse dahi, “en az zarar verme ilkesine uygun şekilde hareket edilmesi gerektiği” argümanını ileri sürmüştür.²⁵² Bu noktada, 16. yüzyılda İspanyolların, 21. yüzyılda ABD'nin müdahalelerinin meşru olduğu varsayılacak olursa, beş yüz yıl arayla Amerika kıtasında katledilen binlerce insan, yakılan köyler ve köleleştirme faaliyetleri²⁵³ ile Ortadoğu'da öldürülen 500 bin kişi²⁵⁴, bu ilkeye kesinlikle uyulmadığının kanıtıdır. Son olarak Las Casas, “evrensel değerlerin yayılmasını sağlamanın”, dışardan bir müdahaleyle mümkün olmayacağını vurgulamaktadır. Las Casas'ın, 16. yüzyılda “insanların İsa'ya inanmasının baskıyla değil, özgür iradeleriyle mümkün olacağını” söylemesi gibi 21. yüzyılda Irak'a demokrasi ve insan haklarının dışarıdan müdahaleyle gelmesinin söz konusu olamayacağı, bunların farklı ülke ve bölgelerde içeriden olgunlaşması gereken koşullar olduğu, dış müdahalenin aksi yönde etki yapacağı söylenmelidir.²⁵⁵

Las Casas'ın argümanlarının da Sepúlveda'nınkiler gibi günümüz yazılı uluslararası hukukundaki yansımalarını görebilmek mümkündür. Özellikle ulusal ve sosyal sistem-karşıtı hareketlerin, dünya-sistemdeki yarattığı değişikliklerle bu yansımalar meydana gelmiştir.

“20. Yüzyılın ortasındaki büyük sömürgecilik karşıtı devrimlerle birlikte, özellikle 1945-1970 döneminde durum değişti: Ezilen halkların, kerameti

²⁵¹ Burada ABD'nin Irak İşgali'ne yönelik doğal hukuk göndermesi, Amin'in “Amerikan ideolojisinin, Amerikan toplumunun kendini ‘Tanrı’nın seçilmiş halkı olarak görmesine dayananan’ fundamentalist bir söylemden kaynaklandığı” iddiasıyla beraber okunduğunda daha büyük bir anlam kazanmaktadır. Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, s. 58. Bkz. Başlık 1.3.3.

²⁵² Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, s. 19.

²⁵³ A.e., s. 20-21.

²⁵⁴ ABD'deki Brown Üniversitesi'ne bağlı Watson Enstitüsü'nde yapılan araştırmaya göre. Bkz. ABD Üç Ülkede Yarım Milyon İnsan Öldürdü, **GazeteDüvar**, 9 Kasım 2018, (Çevrimiçi) <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2018/11/09/abd-uc-ulkede-yarim-milyon-insan-oldurdu>, 25 Nisan 2021

²⁵⁵ Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, s. 37-38.

kendinden menkul medeni insanların pederşahi gözetimini reddetmeye dönük ahlaki hakları dünya siyasi yapılarında giderek artan bir meşruiyet kazandı.”²⁵⁶

Wallerstein’a göre Las Casas’ın görüşlerinin uluslararası toplumca benimsenmesinin doruk noktasını BM’nin 1960 yılında Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildirge’yi benimsemesi oluşturmaktadır.²⁵⁷ Amin’e göre ise bizzat Birleşmiş Milletler’in kendisi, kapitalist dünya-sistemin kurbanlarının tepkileri sonucu kazanılmış zaferlerin sonucu olarak kurulmuştur.²⁵⁸ Ayrıca Birleşmiş Milletler’in Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler başlıklı VII. Bölümü’nde kuvvet kullanımı şartlarının, Las Casas’ın “en az zarar verme ilkesine uygun şekilde hareket edilmesi gerektiği” argümanına uygun şekilde düzenlediği görülmektedir. Öyle ki silahlı kuvvetlerin kullanılması ancak uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması başka bir yolla sağlanamayacaksa mümkün olacaktır. Güvenlik Konseyi, öncelikli olarak silah kullanılmasını gerektirmeyen tedbirleri değerlendirmek zorundadır.²⁵⁹

Sonuç olarak, yukarıda değinilen örneklerin tamamında dünya-sistemdeki egemen güçlerin, “uluslararası hukuk nezdinde yasal olarak haklı olmasalar bile, doğal hukuk nezdinde ahlaki olarak haklı olduklarını öne sürdükleri”²⁶⁰ görülmektedir. 16. Yüzyıldan 21. yüzyıla dek merkezin çevreye yönelik baskıları, kendi tanımladıkları “evrensel değerler” ile meşrulaştırılmıştır. Bizim yaklaşımımıza göre evrensel olduğu iddia edilen değerler evrensel değil, Batılı bir bağlamdan türemiş değerlerdir. Egemen uluslararası hukuk yaklaşımlarınca yapılan değerlendirmelerde “devletlerin egemen eşitliği” ilkesi tarihsel bağlamdan ve toplumsal mücadelelerden bağımsız soyut bir ilke haline gelir. Avrupa-merkezcilikle tam ifadesine kavuşan “liberal-kapitalist hukuk kavrayışı, modern toplumda bir yönüyle hukuk ve hukuksallık üzerinden sürmekte olan sömürüyü maskeleyen ve

²⁵⁶ A.e., s. 27.

²⁵⁷ A.e.

²⁵⁸ Bkz. Başlık 1.1.2 ve 28. Dipnot

²⁵⁹ Bkz. Birleşmiş Milletler Andlaşması Bölüm VII: Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırma Fiili Halinde; Birleşmiş Milletler Andlaşması, **Lexpera**, (Çevrimiçi) <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/uluslararasi-antlasmalar/birlesmis-milletler-andlasmasi-2>, 25 Nisan 2021

²⁶⁰ Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, s. 26.

homojen bir ideal tip olarak hukuku toplumsal yaşamın nihai düzenleyici ve belirleyici faktörü olarak sunan bir kavrayıştır.”²⁶¹

Bizim temel aldığımız eleştirel yaklaşımda, uluslararası hukukun dünya-sistemde süren güç mücadeleleri, merkez-çevre ilişkisi ve hegemonya bağlamında ele alınması gerekmektedir. Sepûlveda’nın tezlerinin ve Las Casas’ın bunlara karşılık ileri sürdüğü anti-tezlerin, diyalektik bir karşıtlıkla sentezlenerek uluslararası hukuka ilişkin kuralları meydana getirdiğini ileri sürmek, temel bakış açımıza uygun düşecektir. Bu bağlamda marksizm ve dünya-sistemleri analizi arasında birinci bölümde kurulmuş olan bağlantının uluslararası hukuku tanımlamak için işlevli olacağı söylenmelidir. Öyleki marksizm, “hukuk konusunda hegemonya, güç ilişkileri, üretim ilişkileri, iktidar, egemenlik ve ideoloji kavramlarını belirgin kılar.”²⁶² Dünya-sistemleri analizinin, aynı Gramsci’nin hegemonya kavramını uluslararası alana taşıması gibi, hukuka ilişkin bu yaklaşımı da uluslararası hukuk alanına taşıması mümkün görünmektedir. O halde Gramsci ve Althusser’in üretim ilişkilerini temel alan hukuk kavramsallaştırması²⁶³, uluslararası alanda eşitsiz mübadeleyi (merkez-çevre ilişkisini) temel alan bir uluslararası hukuk kavramsallaştırmasına dönüşecektir.

Bu durum uluslararası hukukun, dünya-sistemin en çatışmalı ve rekabetçi alanlarına yönelik bir hukuk olduğunu ortaya koyar. Son tahlilde “uluslararası hukuk, hukuksal yapıların istikrar içinde olduğu konsolide bir yapıyı değil; farklı toplumsal, ekonomik ve ideolojik formasyonlara sahip devletlerin ve devletlerarası örgütlerin ilişki içinde bulunduğu bir alanı düzenlemektedir.”²⁶⁴

²⁶¹ Ekrem Ekici, “Antonio Gramsci ve Louis Althusser: Hukuk İdeolojisinin Eleştirisi”, **Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi**, Ed. Taner Yelkenci, İstanbul, 2.bs., NotaBene Yayınları, Aralık 2017, s. 260.

²⁶² **A.e.**

²⁶³ Gramsci ve Althusser, hukuku, sınıf egemenliğinin kurucu ve taşıyıcı mekanizması; sınıfsal karşıtlıkların, çelişkilerin ve mücadelelerin düzenleyici ve kural koyucu unsuru olarak ele almaktadır. **A.e.**

²⁶⁴ Ateş Uslu, “Sovyet Hukuk Doktrinde Uluslararası Hukuk Teorileri”, **Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi**, Ed. Taner Yelkenci, İstanbul, 2.bs., NotaBene Yayınları, Aralık 2017, s. 212.

2.2. 20. Yüzyılda Savaş, Uluslararası Ceza Hukuku ve Uluslararası Suçlar Kavramı

Uluslararası hukuka ilişkin bir üst başlıkta anlatılan yaklaşımın, uluslararası hukukun yeni ve gelişimini halen sürdüren bir parçası olan uluslararası ceza hukuku için de geçerli olduğu söylenmelidir. Tezcan, uluslararası ceza hukuku kavramının kapsamına yönelik olarak farklı yaklaşımlar olduğunu söylemektedir. Buna göre uluslararası ceza hukukun ilk kapsamı, yabancılık unsuru taşıyan olaylara ulusal ceza hukukunun uygulanmasına, ikinci kapsamı uluslararası adli işbirliğine, üçüncü ve son kapsamı ise soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları gibi uluslararası mahkemeler nezdinde yargılanabilecek suçlara ilişkindir.²⁶⁵ Tez boyunca uluslararası ceza hukuku kavramı, Tezcan'ın işaret etmiş olduğu üçüncü kapsamı bakımından, uluslararası suçların yargılanmasına ilişkin olarak kullanılmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki Tezcan, bahsettiği bu ayrımın artık pek rağbet görmeyen bir ayrım olduğunu ve uluslararası ceza hukukunun, yukarıda sayılan tüm alanları düzenleyen tek bir hukuk dalı olarak tanımlanması gerektiğini söylemiştir.²⁶⁶

Uluslararası ceza hukuku kavramının gelişiminin 20. yüzyıl içinde olması tarihsel bağlamı içinde değerlendirilmelidir. Hobsbawn, 20. yüzyılın, tarihin en caniyane yüzyılı olduğunu söyler.²⁶⁷ 20. Yüzyılda savaşlarla ilgili olarak meydana gelen insan ölümlerinin sayısı 187 milyondur.²⁶⁸

“Aklı başında olan kim 20. yüzyılın tamamen benim eserim olduğunu inkâr edebilir ki? Tamamı, Kevin! Tamamı, benim eserim!”²⁶⁹

Şüphesiz 20. Yüzyılın küresel ölçekteki savaşlar yüzyılı olması dünya-sistemdeki sermaye birikim süreçlerinin sonucudur. 19. Yüzyılda sanayide kapitalist üretim

²⁶⁵ Durmuş Tezcan, **Uluslararası Ceza Hukuku**, Ankara, 4. bs, Seçkin Yayıncılık, Şubat 2017, s. 29-31.

²⁶⁶ A.e., s. 37.

²⁶⁷ Hobsbawn, **Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm**, s. 1.

²⁶⁸ Sayının kaynağı için: Zbigniew Brzezinski, **Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the 21st Century**, New York, 1993; aktaran A.e.

²⁶⁹ Şeytanın Avukatı (The Devil's Advocate) isimli kült filmde Al Pacino'nun canlandığı şeytanı temsil eden John Milton karakterinin Keanu Reeves'ın canlandığı Kevin Lomax karakteri ile olan diyalogundan.

Taylor Hackford, **Şeytanın Avukatı**, 1997, https://www.imdb.com/title/tt0118971/?ref_=fn_al_tt_1

sürecinin tam olarak gelişmesi ile emperyalist yayılmanın kendisini dayatması²⁷⁰, dünya-sistemleri analizince tümü tek bir otuz yıl savaşı olarak da değerlendirilen 1. ve 2 Dünya Savaşları ile sonuçlanmıştır. “Dünya, bir bütün olarak 1914 yılından beri barış yüzü görmemiştir ve şuanda da barış içinde yaşayan bir dünyadan söz etmemiz herhangi bir şekilde mümkün değildir.”²⁷¹ 20. Yüzyılın ilk yarısında yaşanan otuz yıl savaşı, savaşa giren ülkelerin tüm nüfuslarını kapsamakta olduğundan savaşın acılarını da yalnızca savaşan kesimler yaşamamıştır.²⁷² Önceki yüzyıllarda yaşanan savaşlara kıyasla en büyük fark, savaşların giderek sivilleri de içerecek şekilde genişlemesi olmuştur. 1. Dünya Savaşı sırasında ölümlerin yüzde beşi sivillerden oluşmaktayken 2. Dünya Savaşı’nda sivil ölüm oranı yüzde altmış altıya kadar çıkmıştır.²⁷³ 20. Yüzyılın ilk yarısında tüm dünya-sistemi etkisi altına alan 30 yıl savaşının ardından yaşanan yıkım, yeni hegemon olarak ortaya çıkan ABD’yi ve bu hegemonyadan yararlanmayı sürdürecektir olan Batılı devletleri, bazı “hukuki” düzenlemelere mecbur bırakmıştır. Bu düzenlemeler, 1945 sonrası yeni hegemonik düzende şiddet kullanma tekelinin, beş büyük devletin son söz sahibi olduğu Güvenlik Konseyi’ne devredilmesi gibi önemli unsurları içerisinde barındırmaktadır.

Yukarıda değinildiği gibi savaşların sivilleri de içerecek biçimdeki gelişimi, dünya-sistemde bazı yeni girişimleri beraberinde getirmiştir. “Silahsızlanma”²⁷⁴ olarak da ifade edilen bu girişimlerin ilk örnekleri 1899 ve 1907 Lahey Barış Konferansları’dır. Anılan tarihlere dek Afrika’nın neredeyse tamamı emperyalist güçlerce paylaşılmış, Hindistan, İngiltere’nin en büyük ve stratejik öneme sahip sömürgesi haline gelmiştir.²⁷⁵ 1899 ve 1907 Lahey Barış Konferansları ile savaş

²⁷⁰ Ayrıntılı açıklama için Bkz. Başlık 1.1.1. ve Başlık 1.3.3.

²⁷¹ Hobsbawn, **Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm**, s. 2.

²⁷² A.e., s. 4.

²⁷³ A.e. s. 5.

²⁷⁴ Doğanalp, “silahsızlanma” ifadesini şu şekilde açıklar: “Silahsızlanma deyimi, dar ve teknik anlamda; ulusların güvenlik arayışları içerisinde çatışma ve uyuşmazlıktan uzak, barış ve karşılıklı güvenliğin mantıksal bir denge konumuna kavuşturulması amacıyla akit devletlerin ülke topraklarında konuşlandırılmış mevcut silah sistemlerinde karşılıklı olarak sayısal ve niceliksel azatlımı veya bütünüyle ortadan kaldırılması faaliyetlerini içermektedir.” Tuğba Doğanalp, “Uluslararası Hukukta Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanmaya Yönelik Girişimler”, **Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 3.4., 2016, s. 23.

²⁷⁵ Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, **Uluslararası İlişkiler**, Çev. Haluk Özdemir, Ankara, 2015, s.563; Aktaran Yiğit Anıl Güzelipek, “Devletlerin Güvenlik Paradigmalarının Emperyalizm Odağında Yeniden Tahayyülü”, **Change in State Nature: Boundaries of Security**, (Çevrimiçi)

kuralları, belli yasalara bağlanmaya çalışılmışsa da bunun gerçek hayatta pek bir karşılığı olmadığı söylenmelidir.²⁷⁶ Bu konferanslarda özellikle savaşın, örgütlenmiş askeri kuvvetler arasında yürütülmesi öngörülmüş ve böylece savaşan taraflarla savaşçı olmayan kesimler (siviller) arasında temelden bir ayrım gözetilmeye çalışılmıştır.²⁷⁷ “Ancak bu kuralların bütün iç ve uluslararası çatışmaları kapsamadığı, özellikle Batılı devletlerin, uluslararası düzeyde tanınmış bir egemen devletin resmi yetki alanına girmeyen bölgelerde emperyal genişlemelerinin sonucu olan çatışmalar açısından geçerli olmayacağı her seferinde anlaşılmıştır.”²⁷⁸

Lahey Barış Konferanslarıyla başlayan süreç, daha sonra 1925 tarihinde imzalanan Cenevre Protokolü ile devam etmiştir.²⁷⁹ Cenevre Protokolü, 1. Dünya Savaşı’nın ardından kurulan Milletler Cemiyeti’nin uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması çabalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.²⁸⁰ Protokolde öngörülen yasaklarla uluslararası silahlı çatışmalarda uyulması gereken silahlı çatışmalara ilişkin oluşan evrensel örf ve adet hukuku kurallarının temelini oluşturduğu iddia edilmektedir:

“Cenevre Protokolü’nde yer alan yasaklardan biri olan “savaşta boğucu ve zehirleyici madde kullanımı yasağı” 1998 yılında imzalanan Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne ilişkin Roma Statüsünün 8. maddesinde, “uluslararası silahlı çatışmalarda boğucu, zehirleyici veya diğer gazlar ile benzer sıvılar, malzemeler veya aletlerin kullanılmasının savaş suçunu oluşturacağı ve bu yasağa aykırı

[https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK2Kitap_\(1\)_pdf_0be590d1-c4fc-4bdf-b98f-ccca0bf04ba4.pdf](https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK2Kitap_(1)_pdf_0be590d1-c4fc-4bdf-b98f-ccca0bf04ba4.pdf), 01 Mayıs 2021, s. 55-56.

²⁷⁶ Hobsbawn, **Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm**, s. 6.

²⁷⁷ A.e.

²⁷⁸ A.e., s. 7

²⁷⁹ Doğanalp, "Uluslararası Hukukta Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanmaya Yönelik Girişimler", s. 23.

²⁸⁰ Burada belirtmek gerekir ki tezin bütününde Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler kadar bahsedilmemiştir. Bunun ilk sebebi MC’nin uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması bakımından başarısız bir girişim olması, hemen ardından 2. Dünya Savaşı’nın patlak vermesidir. İkinci sebebi ise dünya-sistemleri analizi açısından 1914-1945 arasının tek bir otuz yıl savaşı olarak değerlendirilmesinin ve savaşın ardından ABD hegemonyasına dayalı düzenle birlikte Birleşmiş Milletler’in dünya-sistemde ortaya çıkışının tezin iddiasıyla tutarlı bir bütün oluşturmasıdır.

davranışların ise uluslararası sorumluluğu gerektireceği şeklinde düzenlenmiştir.”²⁸¹

Dünya-sistemde önemli bir başka gelişme de 1928’de imzalanan Briand Kellogg Paktı’dır. Esasen hukuki bir içerikten çok ahlaki içeriğe sahip olan bu pakt, “savaşı lanetlemek” üzere imzalanmıştır.²⁸² Çok kısa bir antlaşmadan ibaret olan paktta devletler arasında çıkan uyuşmazlıklarda savaşa başvurma, başka bir ifadeyle, kuvvet kullanımı açıkça yasaklamıştır.²⁸³ Halen yürürlükte olan Briand-Kellogg Paktı’nın, BM Andlaşması’nın yanında kuvvet kullanma yasağını içeren ikinci ana belge olma niteliğine sahip olduğu ileri sürülmektedir.²⁸⁴ Briand-Kellogg Paktı, aynı zamanda, 1945 sonrası²⁸⁵ dünya-sisteminin görünümünü yansıtan bir belge olması önemine de sahiptir. Öyleki bu pakt ile ABD’nin, SSCB’ye karşı kendi grubunu kurması, NATO’nun temeli olarak gösterilmektedir. Aynı şekilde SSCB’nin de bu gruba karşı kendi grubunu kurması, Varşova Paktı’nın temeli olarak gösterilmektedir.²⁸⁶ 1899-1907 Lahey Barış Konferansları ile başlayan ve Briand-Kellogg’la gelişimini sürdüren “silahsızlanma” ve kuvvet kullanımının engellenmesi çabalarının doruk noktasını Birleşmiş Milletler Andlaşması’nın kuvvet kullanımını tamamen yasaklayan hükümlerinin²⁸⁷ oluşturduğu söylenebilir.

Dünya-sistemde girilen bu çabaları, tarihsel kapitalist sistemin başlangıcında Avrupa içi güç mücadelelerinin yarattığı yıkımın, yerini egemen güçler arasında bir denge tesis etmeye yönelik “hukuki” çabalara bırakmasına benzetmek mümkündür. Söz konusu dengenin sağlanmasında, Orta Çağ yönetim

²⁸¹ Doğanalp, "Uluslararası Hukukta Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanmaya Yönelik Girişimler", s. 23-24.; Ayrıca belirtmek gerekir ki 1949 yılında revize edilen Cenevre Sözleşmeleri ile savaş sırasında uygulanacak kurallara ilişkin ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır.

²⁸² A.e., s. 24.

²⁸³ A.e.

²⁸⁴ A.e.

²⁸⁵ Burada belirtmek gerekir ki 1945 sonrası dünya-sistemin yeni görünümünde, temel yaklaşımımız gereği, uluslararası hukuka dair tüm düzenlemeler gibi bu döneme ait düzenlemelerin de dünya-ekonomisinin bir sonucu olduğu söylenmelidir. (Altyapı-üstyapı ilişkisi) Bu bağlamda daha önce değinildiği üzere (Bkz. Başlık 1.1.3 ve Başlık 1.3.3) kapitalist dünya-ekonomi 1945’ten itibaren tipik bir Kondratyef döngüsündedir. Bu nedenle uluslararası hukuk da dahil olmak üzere tüm üstyapı kurumlarında meydana gelen değişiklikler, sermaye birikim mekanlarının yeniden konumlandırılması süreçlerinin bir sonucu olarak okunmalıdır.

²⁸⁶ A.e.

²⁸⁷ Bkz. Birleşmiş Milletler Andlaşması’nın 2.maddesinin 4.fıkrası, **Lexpera**, (Çevrimiçi), 01 Mayıs 2021

sistemine karşı köylü isyanları gibi sistem-karşıtı hareketlerin payı olsa da esas mesele sınırsız sermaye birikiminin mekanlarının yeniden konumlandırılması ve bu sayede merkez-çevre ilişkisinin sürdürülebilmesidir. İddiamız odur ki 20. yüzyılda uluslararası hukuktaki yukarda bahsedilen düzenlemeler, dünya-sistemin çevre bölgelerindeki haksızlıkların sürdürülebilmesi için sermaye birikim süreci mekanlarının konumlandırılmasındaki bir takım değişikliklerle merkez ve çevre arasındaki dengenin korunması çabalarının bir tekrarından ibarettir. Bu düzenlemelerde dünya-sistemin çevre bölgelerinden yükselen itirazlar ile sosyal ve ulusal sistem-karşıtı hareketlerin azımsanamayacak etkileri olmakla birlikte bunlar büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmış ve merkez-çevre ilişkisi sürdürülmüştür.²⁸⁸

Egemen devletlerin “hukuki” düzenlemeleri de dünya-sistemin değişen güç siyasetinin insafına kalmış durumdadır. Öyle ki bu “hukuki” düzenlemelerin kaynağı çatışmanın içeriğine göre değişebilmektedir. Merkez devletler, istedikleri zaman bu çatışmaların çözümü için pozitivist bir yaklaşımla gelişmiş yazılı hukuk kurallarının varlığından bahsedebildikleri gibi istediklerinde (çoğunlukla) doğal hukuka gönderme yapmaktadırlar.²⁸⁹

Uluslararası ceza hukukunun tarihsel gelişimi içerisinde bu doğal hukuk vurgusu özellikle uluslararası ceza yargılamalarında karşımıza çıkmaktadır. Sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak değinildiği üzere uluslararası suçlar kavramının ortaya çıkışı ve gelişimi, yargılamadaki bolca doğal hukuk vurgusuyla birlikte bu ceza yargılamaları ile olmuştur. UCM’yi kuran Roma Statüsü ile uluslararası suçlar, yazılı bir uluslararası hukuk kuralı olarak kabul edilmeye başlandıysa da bu kez bu kurallar, emperyalizmin doğal hukuka dayanan vetosuyla karşılaşacaktır.²⁹⁰ Bu bağlamda iddiamız, uluslararası ceza yargılamalarının, kapitalist dünya-sistemin eşitsizliklerinin sürdürülmesinde bir enstrüman olarak kullanılıyor olduğudur. Özellikle ilk olarak 1907 Lahey Barış Konferansı’nda geçen ve Nürnberg’de

²⁸⁸ Öyle ki Hobsbawn, Amin’in sistem-karşıtı hareketlerinin zaferlerinin sonucu olarak gördüğü Birleşmiş Milletler’in dahi etkisizliğinden dem vurmıştır: “Hep var olmakla ve durmadan bir misyon üstlenmeye çağrılmakla birlikte Birleşmiş Milletler’in çatışmaların çözümünde belirlenmiş bir rolü yoktur. O yüzden, BM’nin uyguladığı strateji ve giriştiği operasyonlar hep değişen güç siyasetinin insafına kalmıştır. Hobsbawn, **Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm**, s. 16.

²⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Başlık 2.1.

²⁹⁰ 3. Bölüm, bu iddia üzerine kurulmuştur.

uluslararası suç türü olarak kabul edilmiş olan “insanlığa karşı suçlar” kavramının²⁹¹, 21. yüzyılın “evrensel değeri” olduğu iddia edilen ancak aslında merkezin çevreye yönelik müdahalelerini meşrulaştırmaya yarayan “insan hakları” kavramının bir parçası olduğunu iddia etmekteyiz. Bu iddialarımızı, öncelikle Roma Statüsü’ne uzanan süreçte önemli uluslararası ceza yargılamalarını, ardından UCM’yi ve özel olarak ABD’nin UCM’ye yönelik tutumunu inceleyerek somutlaştırmaya çalışacağız.

2.3. Roma Statüsü’ne Uzanan Tarihsel Süreçte Uluslararası Ceza Yargılamalarının Eleştirisi

2.3.1. Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi

2.3.1.1. Nürnberg’in Keşfettiği “Uluslararası Suçlar”

2. Dünya Savaşı’nın ardından savaş sırasında yerkürenin oldukça büyük bir bölümünde işlenen suçlar ve “insan hakları” ihlalleri, bu suçları işleyen bireylerin uluslararası bir otorite tarafından yargılanabileceği görüşünün yerleşmesi ile sonuçlanmıştır.²⁹² Bu hususta atılan ilk adım, ABD ile birlikte onu takip eden İngiltere ve Fransa’nın sosyal sistem-karşıtı hareketlerin kurmuş oldukları SSCB’yi dahil ederek²⁹³ 30 Ekim 1943 tarihinde yayınladıkları Moskova Deklarasyonu’dur.²⁹⁴ Bu deklarasyonla beraber savaş suçlusu olduğu söylenen kişilerin yargılanmasıyla ilgili ikili bir ayrıma gidilmiş; ilk gruptaki suçluların “olağan savaş suçlusu” olarak kabul edilmesi ve suçları işledikleri yerlerdeki ulusal mahkemelerde yargılanmaları,

²⁹¹ Ezeli Azarkan, "Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 52.3., 2003, s. 295.

²⁹² Esas konudan kopmamak adına ayrıntılı olarak değinilmemiş olmakla beraber; bu görüşlerin uluslararası hukukta bireylerin süje olarak kabul edilmesi anlamına gelmekte olup öğretide önemli bir konuyu oluşturduğu söylenmelidir. Öyle ki devletlerarası hukuk isimli hukuk disiplini, devletlerden farklı sùjelerin de devletlerle birlikte bu alanda var olduğunun kabul edilmesiyle beraber uluslararası hukuk olarak isimlendirilmeye başlanmıştır.

²⁹³ Her ne kadar Wallerstein, alt-emperyalizm tartışmaları ile SSCB’nin dünya-sistemdeki rolünün farklı bir biçimde de olsa ABD hegemonyasının sürmesini sağladığını söylese de Nürnberg yargılamalarında yargıç koltuğunda iki ayrı kamu düzeninin temsilcilerinin oturduğu söylenmelidir. Üstelik SSCB’nin yargılamalara katılması sonradan gerçekleşmiş; Stalin, kurulacak mahkeme konusundaki çekimserliğini belirtmiştir. En nihayetinde SSCB, savaşı kazanan diğer güçlerle birlikte savaşın mağlubu olan Almanları yargılamayı kabul etmiştir.

²⁹⁴ Selcen Erdal, **Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi**, Ankara, 2. bs, Adalet Yayınevi, Haziran 2018, s. 14.

ikinci gruptaki “büyük savaş suçlarının” ise Avrupa’da (Nürnberg) ve Uzak Doğu’da (Tokyo) kurulacak savaş mahkemelerinde yargılanmaları gerektiği kabul edilmiştir.²⁹⁵

Almanya, 5 Haziran 1945 tarihinde imzaladığı Teslim Bildirisi ile suçluları teslim etmeyi kabul etmiş; bunun üzerine 8 Ağustos 1945 tarihinde ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB tarafından imzalanan Londra Antlaşması²⁹⁶ ile Nürnberg’te bir askeri mahkeme kurulmasına karar verilmiş, kurulacak bu mahkemenin yetkisi ve işleyişi, anlaşmaya ek “Nürnberg Uluslararası Askerî Mahkemesi (NUACM) Statüsü”nce belirlenmiştir.²⁹⁷ Yaklaşık beş ay sonra, bu kez Japonya’nın imzaladığı Teslim Bildirisi’nin ardından 19 Ocak 1946 tarihli bir kararnameyle Tokyo Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin (TUACM)²⁹⁸ kurulmasına karar verilmiştir.²⁹⁹

Nürnberg Uluslararası Ceza Mahkemesi, üç suç türü bakımından yetkili kabul edilmiş olup bu suçlar; “barışa karşı suçlar”, “savaş suçları” ve “insanlığa karşı suçlar olarak adlandırılmışlardır.³⁰⁰ NUACM Statüsü’nün 6. maddesince bu suçlar, aşağıda belirtilen fiilleri kapsayacak biçimde tanımlanmışlardır:

- 1- “Barışa karşı suçlar; bir saldırı savaşının ya da andlaşmalara aykırı bir savaşın yönetilmesi, hazırlanması, başlatılması ya da sürdürülmesi ile bu eylemlerin gerçekleşmesi için bir ortak plana ya da işbirliğine katılması eylemlerini içermektedir.
- 2- Savaş suçları; savaş eylemi sırasında uyulması gereken kuralların çiğnenmesini belirtmektedir. Bunlar özellikle, işgal edilen ülkelerde sivil halkın öldürülmesi, kötü muameleye tabi tutulması ya da zorla çalıştırılması eylemleri ile savaş tutsaklarının öldürülmesi ya da kötü muameleye tabi tutulması, rehinelere öldürülmesi, kamu ve özel kişilerin mallarının

²⁹⁵ A.e.

²⁹⁶ Tam adı, Avrupa Eksen Devletlerinin Büyük Savaş Suçlarının Yargılanması ve Cezalandırılmasına İlişkin Londra Antlaşması’dır.

²⁹⁷ Erdal, **Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi**, s. 15.

²⁹⁸ Bu bölümde, Tokyo Uluslararası Ceza Mahkemesi’nden ayrıca bahsedilme ihtiyacı duyulmamıştır. Öğretide Nürnberg yargılamalarının, NUACM VE TUACM’deki yargılamaları kapsayacak şekilde kullanıldığı ve bu iki mahkemenin birlikte incelendiği görülmektedir. Bunun sebebi, bu iki mahkemenin neredeyse birbirlerinin kopyası olmalarıdır. İki mahkemenin de yargıladıkları suç türleri ile ad hoc nitelikleri tamamen aynıdır. Bu nedenle Nürnberg’de ortaya çıkan suç türleri anlatılırken TUACM bakımından bu suç türleri üzerinde ayrıca durulmayacaktır.

²⁹⁹ Erdal, **Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi**, s. 15.

³⁰⁰ A.e., s. 17

yağmalanması, gereksiz yere kentlerin yakılıp yıkılması gibi eylemleri kapsamaktadır.

- 3- İnsanlığa karşı suçlar; savaş öncesi ve savaş sırasında sivil halkın öldürülmesi, köle olarak kullanılması, sürülmesi ve öteki insanlık dışı muamelelere tabi tutulması ile savaş suçlarına bağlı olarak siyasal, ırkçı ya da dinsel nedenlerle yapılan zulümleri kapsamaktadır.”³⁰¹

Mahkemenin, sadece savaş suçlularını yargılamakla kalmayıp, aynı zamanda, “insanlığa karşı suçlar” ve “barışa karşı suçlar” kavramlarını milletlerarası hukuk belgelerine sokması³⁰², öğretide bir milat olarak kabul edilmektedir. Nürnberg yargılamalarının egemen uluslararası hukuk anlayışlarınca bir övünç kaynağı kabul edilmesinin esas nedeni budur. Baskın görüşe göre Nürnberg yargılamaları, “evrensel insan hakları idealinin gerçekleşmesi yönünde atılmış büyük bir adımdır.”³⁰³ Bizim bakış açımızca bu görüşün, Avrupa-evrenselciliğinin köklü bir yansımasından oluştuğu söylenmelidir. Öyle ki “insan hakları” kavramının evrensel olup olmadığı bir yana, tek başına NUACM Statüsü’nde yeni suçlar tanımlanması ihtiyacı bile bu kavramların evrensel olmadığını, Batılı bir bağlamdan türediğini gösterecektir. Bu çerçevede 1945 sonrası hegemonyanın kurucularının bir yandan Almanya ve Japonya’nın cezalandırılmalarını sağlarken bir yandan da BM Andlaşması’nın 107. Maddesi ile yeniden sorun çıkarmaları engelledikleri söylenebilir. Öyle ki bu madde ile andlaşmanın hiçbir hükmünün 2. Dünya Savaşı’nın çıkmasında sorumluluğu olan hükümetlerce, savaşta düşmanı bulunmuş devletlere karşı herhangi bir harekete izin vermeyeceği imza altına alınmıştır.³⁰⁴

İlk olarak “barışa karşı suçlar” kavramına bakılacak olursa; bu suçları meydana getiren yukarıda yazılı fiillerin dünya-sistemde ilk kez meydana gelmediği görülecektir. O halde “barışa karşı suçların” meydana gelmesi için gerekli “saldırgan

³⁰¹ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri-II. Kitap**, 6. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 1999, s. 195.

³⁰² Henry J. Steiner ve Philip Alston, **International Human Rights in Context**, Oxford: Clarendon Press., 1996; Aktaran Uzun, “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü”, s. 27.

³⁰³ Erdal, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi, s. 23.

³⁰⁴ Birleşmiş Milletler Andlaşması, **Lexpera**, (Çevrimiçi) <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/uluslararasi-antlasmalar/birlesmis-milletler-andlasmasi-2>, 19 Nisan 2021

savaş” veya “saldırı savaşı başlatmak” fiili neden ilk kez bu yargılamalarda “uluslararası suç” olarak tanımlanmıştır? Verges’nin bu konudaki açıklaması oldukça nettir:

“(…) İddianame saldırgan savaşı “uluslararası suç” diye tanımlayan Milletler Topluluğu kararını öne sürdüğünde, savunma rahatça, aynı Milletler Topluluğu’nun Japonya Çin’e saldırdığında hiçbir girişimde bulunmadığını, Mussolini’nin Etiyopya’yı fethi sırasında platonik bir itirazla yetindiğini hatırlattı. Batılı yargıçlar, esas düşüncelerini dile getirebilselerdi, kuşku yok ki bu kurbanların Avrupa’ya ait olmadıklarını, nazizmin işlediği suçun da zaten, sivil halkı hedef alan klasik sömürgecilik ve savaş yöntemlerini Avrupa’ya taşımak olduğunu söyleyeceklerdi. Ancak Sovyet delegenin varlığı buna engel teşkil ediyordu.”³⁰⁵

Verges’nin aktarılan görüşü ile Amin’in, nazizmin Avrupa-merkezciliğin her zaman ortaya çıkabilecek aşırı bir ifadesi olarak kavranması gerektiği görüşü³⁰⁶ örtüşmektedir. Tam da bu sebeple Nürnberg yargılamaları, evrensel değerlerle ilgili olmaktan bir hayli uzaktır. Bu bakımdan Nürnberg yargılamaları, dünya-sistemin 1945 yılından sonra ABD hegemonyasına dayanan yeni görünümü açısından sembolik bir öneme sahiptir.

Yeni bir kavram olarak ortaya çıkan “insanlığa karşı suçlar” için de aynı saptamayı yapmak mümkün müdür? Bir suçun “insanlığa karşı suç” olarak nitelendirilmesi için gerçekleşmesi gereken “sivil halkın öldürülmesi” ve “köle olarak kullanılması” fiilleri üzerinden bu soruyu cevaplamaya çalışalım. Verges, bu suç türüyle alakalı olarak da yine net bir görüş ortaya koymaktadır:

“Anglosakson fatihlerin Avustralyalı Tasmanları ya da Kızılderilileri ortadan kaldırması sivil toplulukların yok edilişi kapsamına girmez miydi? Fransız sömürgelerindeki mecburi hizmet köleleştirme eylemi sayılmaz mıydı?”³⁰⁷

Şüphesiz bu sorulara verilecek yanıt, bu eylemlerin nazizme atfedilen fiillerden hiçbir farkı olmadığıdır. Dikkat edilecek olursa NUACM Statüsü, köleleştirme

³⁰⁵ Verges, **Savunma Saldırıyor**, s. 69.

³⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Başlık 1.3.2. ve Amin, **Avrupa Merkezilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi**, s. 132.

³⁰⁷ Verges, **Savunma Saldırıyor**, s. 71.

faaliyetlerinin ve sivil halka yönelik katliamların “savaş sırasında” ve “savaş öncesinde” gerçekleşmesi şartını aramıştır. Batının sömürgelerinde gerçekleştirdikleri benzer fiillerin, “savaş sırasında” olmadığı kabul edilecek olursa da söz konusu fiillerin “savaş öncesinde” gerçekleştikleri kabul edilmelidir. Ancak mahkeme, kasıtlı bir biçimde “insanlığa karşı suçların” düzenlendiği maddeyi dar yorumlayarak işlenen suçların “savaşla ilgili” olması şartını aramıştır.³⁰⁸ Bir eylemin insanlığa karşı suçlar kategorisine girebilmesi için bu eylemin, sivillere yönelik yaygın ve sistematik bir eylem niteliğinde olması gerekmektedir.”³⁰⁹ O halde saf hukukçu bir yaklaşımla, nazizmden önce Batının sömürgelerinde giriştiği fiillerin suç kabul edilmemesi ya bu sömürgeleştirme faaliyetlerinin sistematik olmaması ya da sömürgelerde öldürülen ve köleleştirilen insanların sivil sayılmamaları ve hatta Sepûlveda’nın argümanı ile “merhametsiz, acımasız vahşiler” olmalarıyla açıklanabilecektir.³¹⁰

“Savaş suçları” başlıklı suç tanımı için de aynı sonuçlara varılabilmektedir. Savaş sırasında uyulması gereken kuralların çiğnenmesi ile gerçekleşen bu suçlar, savaş tutsaklarının öldürülmesi gibi fiillerle birlikte gereksiz yere kentlerin yakılıp yıkılması eylemlerini de kapsamaktadır. O halde NUACM Statüsü’nün düzenlendiği Londra Antlaşması’nın imzalandığı 8 Ağustos 1945 tarihinden yalnızca iki gün önce, 6 Ağustos 1945 tarihinde ABD’nin Hiroşima kentine atom bombası atması, neden “savaş suçu” sayılmamaktadır?

Verges’in “savaş suçu” işlemekle suçlanan bir nazi komutanının savunmasına ilişkin aktarımı oldukça dikkat çekicidir. Buna göre Hitler’in en güvendiği komutanlarından donanma şefi Karl Dönitz’in, tüm denizaltı kumandanlarına gönderdiği, savaş suçundan yargılanmasına sebep olan emri şu şekildedir:

³⁰⁸ A.e.

³⁰⁹ Azarkan, "Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar", s. 288.

³¹⁰ Benzer başka bir yaklaşımla varılabilecek sonuç, sömürge ülke topraklarının sömürgecilerin toprağı, sömürge halklara yönelik fiillerin de sömürge ülkelerinin iç hukukuna bağlı konular olarak kabul edilmesidir. Böylece bu faaliyetlerin daha en baştan, uluslararasılık unsurları ortadan kalkacak ve “uluslararası suçlar” olarak tanımlanmaları mümkün olmayacaktır. “Kendi yuvasında, kendi ulusal sınırlarının içinde gerçekleştirilen ırksal zulümler, sömürgelerdeki iç hukuka bağlı olduğu kabul edilen, her türlü uluslararası cezadan paçayı kurtaran tüm baskılar insanlığa karşı işlenmiş suçlar değildi. Verges, **Savunma Saldırıyor**, s. 72.

“Torpillenmiş bir gemi mürettebatının herhangi bir şekilde kurtarılması yasaktır. Sadece sorguya çekilmeleri denizaltıya yararlı bilgiler sağlayabilecek olanlar kurtarılmalıdır. Acımasız olunacaktır.”³¹¹

Söz konusu emrin “savaş tutsaklarının öldürülmesi ya da kötü muameleye tabi tutulması, rehinelerin öldürülmesi” fiillerinin kapsamına girdiği ve statüye göre “savaş suçu” sayılması gerektiği, tereddüte yer bırakmayacak derecede açıktır. Zaten Dönitz de iddianamenin sunduğu emrin yer aldığı belgelere ve suçlamaya itiraz etmemiş; ABD Donanma Komutanı Chester Nimitz’in imzasını taşıyan, Pasifik’teki Japon batık gemileriyle ilgili benzer bir emri mahkemeye sunmakla yetinmiştir.³¹²

2.3.1.2. Nürnberg’den Çıkarılması Gereken Dersler

Yapılan değerlendirmeler bağlamında Nürnberg’den çıkan en önemli sonuç, dünya-sistemde egemen devletlerin hukuk yaratma gücüne sahip olmalarının açık bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Ceza hukukçuları, Nürnberg yargılamalarını sıklıkla, Roma Hukuku’ndan beri uygulanmakta olan nullum crimen sine lege (kanunsuz suç olmaz) ilkesine aykırılıkla eleştirmektedirler. Bu bakımdan Nürnberg yargılamalarında yeni suç türlerinin, bizzat savaşın galip devletlerince tanımlanması, Nürnberg yargılamalarının “galiplerin adaleti” olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Nürnberg yargılamaları, egemenlerin doğal hukuka yaptığı vurgunun en net görüldüğü uluslararası yargılamadır. Sadece suç türü icat etmesiyle değil, bizzat mahkeme yargıçlarının “Almanların doğa yasalarını ihlal ettiklerini” söylemeleriyle³¹³ Nürnberg, Avrupa-merkezci paradigmanın doğal hukukçu yaklaşımına çok iyi bir örnektir. Nürnberg, aynı zamanda tam tersinden, Avrupa-merkezciliğin, doğal hukuk kendisi açısından sakıncalı olmaya başladığında pozitivizme sarılmasının da iyi bir örneğidir. Öyle ki aynı suçları kendi devletlerinin de işlemiş olduğu savunma tarafından ileri sürüldüğünde, yargıçların ve savcılarının,

³¹¹ A.e., s. 70.

³¹² A.e., s. 70.

³¹³ Bkz. Başlık 2.1.; Elif Uzun, “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003, 2, s. 29.

anılan tarihlerde söz konusu suçların tanımlanmamış olduğunu söyleyebilecek derecede keskin bir dönüşle doğal hukuktan pozitivizme geçtikleri görülmüştür.³¹⁴

Nürnberg’den çıkarılabilecek önemli bir başka sonuç, birbirlerinden farklı kamu düzenleri tarafından tek bir kamu düzeni adına yargılama yapılmaya girişilmiş olmasıdır. Bir tarafta ABD, İngiltere ve Fransa’nın temsil ettiği Westphalia’dan günümüze dek sürmekte olan Avrupa kamu düzeni, diğer taraftaysa SSCB’nin temsil ettiği Marksist-Leninist tarih felsefesini temel alan³¹⁵ kamu düzeni vardır. Verges’ye göre Nürnberg yargılamalarında tam da bu nedenle esas müzakereden kaçılmış, gerçeklerden uzaklaşılarak çelişkili, yüzeysel ve belirsiz hukuki kavramlara tutunulmuştur.³¹⁶ Birbirinden farklı kamu düzenlerini temsil eden devletlerin savaşın galipleri olarak bu şekilde yan yana gelişleri Wallerstein’in 1945 sonrası ABD hegemonyasına dayalı düzenin bir uzlaşmaya dayandığı görüşüyle de tutarlılık oluşturmaktadır. Öyleki Wallerstein 1945 tarihinin dünya-sistem açısından esas önemini Yalta Toplantısı olduğunu belirtmiş, bu toplantıyla SSCB ve ABD arasında dünya-sistemin sermaye birikim mekanlarına ilişkin bir tür uzlaşmaya varıldığını iddia etmiştir.³¹⁷ Bu bağlamda Nürnberg’de sosyal sistem-karşıtı hareketlerin temsilcisi SSCB’nin, Batı hegemonyasının temsilcileriyle aynı yargıç koltuğunda oturması, dünya-sistemin 1945 sonrası³¹⁸ görünümünü yansıtmaktadır.

Sonuç olarak, Nürnberg yargılamalarının nazizmi yargılarken uluslararası hukuka kazandırdığı “insanlığa karşı suçlar” ve “barışa karşı suçlar” kavramlarının, uluslararası müdahaleleri haklılaştırmak için farklı yüzyıllarda kullanılan “Hristiyanlığı yaymak”, “medenileştirme misyonu” ve “insan hakları” kavramlarıyla esas itibarıyla aynı amaca hizmet ettiği söylenmelidir. Nazizmin korkunç suçlar işlemiş olduğu bir gerçektir. Bu suçların bir biçimde uluslararası bir mahkemede yargılanmış ve suçluların cezalandırılmış olması, özellikle bu suçların mağdurlarında

³¹⁴ Davanın ABD’li Başsavcısı Robert H. Jackson, sanıkların statüde tanımlandığı üzere kendi faaliyetleri ile ilgili hesap vereceklerini, muzafer hükümetlerin eylemlerini eleştirme hakları olmadığını belirtmiştir. Verges, **Savunma Saldırıyor**, s. 71.; Ayrıca mahkemenin “insanlığa karşı suçları” düzenleyen maddeyi kasıtlı bir biçimde dar yorumlaması da pozitivist yaklaşımını göstermektedir.

³¹⁵ Verges, **Savunma Saldırıyor**, s. 68.

³¹⁶ **A.e.**

³¹⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Başlık 1.3.3 ve Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD**, s. 20-21.

³¹⁸ SSCB’nin dağıldığı 1991 tarihine kadar olan

adalet duygusunu canlandırmıştır. Bu nedenle de uluslararası hukukçuların Nürnberg yargılamaları konusunda hayırhah bir tutum takınmaları anlaşılır bir durumdur. Ancak bizim temel yaklaşımımızca nazizm, Avrupa-merkezci paradigmadan bir sapma değil bizzat bu paradigmanın aşırı bir yorumunu oluşturmaktadır ve Nürnberg’de yapılan yargılamalar, Avrupa-merkezci paradigmanın, bu aşırı yorumundan kurtularak hegemonyasını devam ettirmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Nürnberg yargılamalarının, tüm olumsuzluklarına rağmen evrensel adaletin sağlanması bakımından bir dönüm noktası olduğu yönündeki baskın görüş, bir hayli iyimser ve aynı derecede ütöpiktir. Gerçek bir adaletin sağlanması, ancak gerçek bir evrenselcilikle mümkün olabilecektir. Bu ise kapitalist dünya-sistemin 16. yüzyıldan bugüne farklı biçimlerde taşıdığı, evrensel olduğu iddia edilen değerlerle bir hesaplaşmaya girmeden mümkün olmayacaktır. Nürnberg yargılamalarında uygulanan hukuk ile devletlerin egemen eşitliği ilkesi göz ardı edilerek³¹⁹ savaşı kazanan devletlerin, savaşı kaybeden devletler üzerindeki egemenliğiyle sonuçlanan bir durum yaratılmıştır. Öğretide Nürnberg yargılamaları eleştirilirken, “galiplerin adaleti” -bu kavramı marksist bir ifadeyle “faustrecht” (en güçlünün hukuku)³²⁰ olarak kullanmak iddiamıza daha uygun olacaktır- ifadesi bu nedenle kullanılmaktadır.

2.3.2. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

2.3.2.1. EYUCM’nin Kuruluşuna Giden Tarihi Süreç

Yugoslavya deneyimi, Avrupa-merkezci emperyalizmin, uluslararası alanı belirleme kudretini göstermesi bakımından oldukça önemli dersler barındırmaktadır. 2. Dünya Savaşı sırasında nazi işgali altında olan Yugoslavya, 1945 sonrası dünya-sistemin yeni görünümünde ilk olarak 1946 yılında Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, 1963 yılından itibaren ise Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ismiyle, dağıldığı 1992 tarihine dek bağımsız bir devlet olarak yaşamıştır. 1991

³¹⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Başlık 2.1

³²⁰ Karl Marx, **Ekonomi Politüğün Eleştirisine Katkı**, Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 1993, s. 223.

Tarihinde başlayan iç savaş sonucu Yugoslavya'dan ayrılanlar kendi devletlerini kurmuş, 1992 yılında dağılan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, bugünkü Sırbistan ve Karadağ'ın oluşturduğu Yugoslavya Federal Cumhuriyeti olarak 2003 yılına dek varlığını sürdürmüştür.³²¹ Bugün dünya-sistemde egemen devletler olarak varlıklarını sürdüren Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya, Karadağ, Slovenya ve Kosova'dan oluşan Yugoslavya, 1945 sonrası ABD hegemonyasına dayalı düzenle kuruluşundan dağıldığı yıla dek uyumsuzluk göstermiştir. Uyumsuzluğun ilk sebebi, kapitalist-dünya ekonomiye karşı sosyalist bir ekonomi programı uygulamaya girişmesidir. Güneydoğu Avrupa'nın bütününe kapsayan geniş bir coğrafyada kapitalist dünya-sisteme aykırı bir devlet haline gelen Yugoslavya, dünya-sistemin sermaye birikim mekanlarını merkez kapitalist devletler için daraltmıştır. Bu nedenle Batı hegemonyasının yeni temsilcisi ABD ve onun takipçileri olan merkez kapitalist Batı Avrupa ülkelerinde büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Yugoslavya aynı zamanda, SSCB'den farklı bir sosyalizm anlayışını benimsemiş, doğu ve batı bloklarından bağımsız olan, üçüncü dünya olarak da adlandırılan Bağlantısızlar Hareketi'nin kuruluşunda yer almıştır. Bu bakımdan SSCB'nin vesayeti altında olmayı da kabul etmeyen Yugoslavya, 1945 Yalta Toplantısı'nda çizilen sınırları³²² reddederek dünya-sistemin yeni görünümüne bütünüyle aykırı bir pozisyon almıştır.

Yugoslavya'nın Batı hegemonyasıyla olan uyumsuzluğu, Batı'yı Yugoslavya'ya müdahale etmek için gerekçeler üretmeye itmiştir. Çok sayıda farklı etnik köken ve inançtan halkların uzunca bir süre federasyon yapısı altında bir arada yaşadığı Yugoslavya, bu bakımdan iç çatışmaya müsait bir ülke durumundadır.³²³ Avrupa-merkezci emperyalizm, bu somut durumu, Yugoslavya'ya müdahale edebilmek için kullanmıştır. Zaten var olan iç sorunlar 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Bu tarihten

³²¹ Bu devlet, Birleşmiş Milletler tarafından tanınmamıştır.

³²² Ayrıntılı bilgi için Bkz. Başlık 1.3.3.

³²³ “Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde yapılan son sayım olan 1991 sayımının verileriyle, 23.529.00 kişi olan Yugoslavya'da nüfusun yüzde 36.2'si Sırp, yüzde 19.6'sı Hırvat, yüzde 9.8'i Müslüman, yüzde 9.1'i Arnavut, yüzde 7.3'ü Sloven, yüzde 5.6'sı Makedon, yüzde 2.2'si Karadağlı, yüzde 1.4'ü Macar ve yüzde 5.9'u diğer etnik gruplardandı. Nüfusun yüzde 2.9'u ise kendisini Yugoslav olarak nitelemişti.”; Gökçen Alpkaya, **Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi**, 1. bs., Turhan Kitabevi, Mayıs 2002, s. 12.

itibaren bağımsızlık ilanları birbirini izlemiş, Yugoslavya'nın kapsadığı geniş coğrafyada 21. yüzyılın ilk yıllarına varıncaya dek iç savaşlar ve büyük katliamlar yaşanmıştır.

Temel bakış açımızca Yugoslavya'yı parçalanmaya götüren süreç, 1980'li yılların sonunda kapitalist-dünya ekonomiyle uyum sağlamaya yönelik adımlar atılmış olmasından kaynaklanmıştır. “Yugoslavya 1980'lerin sonuna doğru, İMF'ye borçlu yabancı sermaye yatırımlarına açılmış, buna karşılık çok sayıda işçisini ülke dışına göçmen olarak göndermiş, federal cumhuriyetler arasında derin ekonomik eşitsizliklerin olduğu bir ülke durumuna düşmüştür.”³²⁴ Slovenya ve Hırvatistan, geri kalan federal cumhuriyetlerden daha zengin bir konuma gelmiştir. Yugoslavya'da “sosyalizmin zayıfladığı bir zeminde bir ülkenin daha zengin bir bölümünün yoksul olan kısmını kaderine terk ederek ayrılması emperyalizmin başlıca bölme aracı haline gelmiştir.”³²⁵ ABD ve Batı Avrupa ülkeleri, bu bölünmeyi hem kışkırtmış hem de desteklemişlerdir. AT Dışişleri Başkanlığı Konseyi, 16-17 Aralık 1991'de AT tarafından tanınmak isteyen bütün Yugoslav cumhuriyetlerini başvuru yapmaya çağırmıştır.³²⁶ AT'nin bu kararında Almanya'nın özel bir payı olduğu da vurgulanmalıdır. Almanya, önce Yugoslavya'ya verdiği kredi desteğini çekerek ülkedeki mali krizi derinleştirmiş³²⁷, ardından “gerekirse Hırvatistan'ı tek başına tanıyacağını”³²⁸ söyleyerek AT'ye baskı yapmıştır. Yine Almanya, AT'ye yapılan başvuruları dahi beklemeden Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımış; AT ise ülkelerin tanınıp tanınmayacağı ile ilgili kurduğu komisyonun kararını³²⁹ hiçe sayarak bu ülkeleri tanımıştır.³³⁰ Amin bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Avrupa, Slovenya ve Hırvatistan tarafından tek yanlı bağımsızlık ilanını hemen kabul edip tanıyarak yangına körükle gitti. Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ortaya çıkan azınlıkların haklarının korunması konusunda

³²⁴ Erhan Nalçacı, “Bir Emperyalist İşgal Mekanizması: Egemenlerden Suçlu Yaratma”, **Gelenek**, Sayı: 99, Mayıs 2008, (Çevrimiçi) <https://gelenek.org/bir-emperyalist-igal-mekanizmasi-egemenlerden-suclu-yaratma/>, 06 Mayıs 2021

³²⁵ A.e.

³²⁶ Alpkaya, **Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi**, s. 19.

³²⁷ Nalçacı, “Bir Emperyalist İşgal Mekanizması: Egemenlerden Suçlu Yaratma”

³²⁸ Alpkaya, **Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi**, s. 19.

³²⁹ Komisyon, Hırvatistan'ın tanınma için gerekli ölçütlere sahip olmadığını yönünde karar vermiştir.

³³⁰ A.e.

hiçbir koşul ileri sürmedi. Bu tavır, katliamcı rejimleri teşvik etmek anlamına geliyordu.”³³¹

Batı, sadece bu ülkeleri tanıyarak değil, uluslararası medyada yaptığı taraflı yayınlarda da iç savaşı kışkırtmıştır.

“Çoğu Hırvat on bin kişinin öldüğü Hırvatistan’daki çatışmalar boyunca dünya mediasında Sırlar giderek artan biçimde “saldırgan” ve “suçlu” olarak ilan edilmişti. Oysa bu, doğru olmakla birlikte, eksik bir değerlendirmeydi: Sırlar arasında olduğu gibi Hırvatlar arasında da “etnik temizlik” eylemlerinde yarışanlar vardı.”³³²

Amin de benzer bir görüşle batı mediasının tüm süreç boyunca çifte standart uygulayarak “bir yerde katliamları mahkûm etmek üzere tüm imkanlarını seferber ederken, başka yerde olup bitenlere göz yumduğunu, görmezlikten geldiğini” söylemiştir.

Slovenya ve Hırvatistan’ın ayrılıklarını Bosna-Hersek de izlemiş ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Bosna-Hersek’in bağımsızlık kararı, 6 Nisan 1992’de yine AT, ardından 7 Nisan’da ABD tarafından tanınmıştır. Ardından devam eden süreçte yaşanan iç savaşta çok sayıda Bosnalı sivil hayatını kaybetmiş, toplu ölümler, sistematik tecavüzler ve hapsedmeler belgelenmiştir. Uluslararası barış ve güvenliği sağlama sorumluluğunun verildiği BM Güvenlik Konseyi, 6 Mayıs 1993’te verdiği 824 sayılı kararıyla Saraybosna ve Srebrenitsa gibi bölgeleri güvenli bölge ilan etmiş ve bu bölgenin koruması BM Barış Gücü’ne (UNPROFOR) devredilmiştir.³³³ Temmuz 1995’te Bosnalı Sırp güçlerin saldırısı neticesinde binlerce sivil Boşnak’ın hayatını kaybettiği Srebrenitsa Katliamı’nda sivil halk, BM Barış Gücü’nün bulunduğu kampa sığınmıştır. Hollandalılardan oluşan Barış Gücü askerleri, katliamı engellemek bir yana, Bosnalı Sırp güçlerin kampı kuşatması üzerine sivil halkı bu güçlere hemen teslim etmişlerdir.³³⁴ Daha sonraki yıllarda Hollanda’nın katliamdaki

³³¹ Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, s. 178.

³³² Alpkaya, **Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi**, s. 19.

³³³ A.e., s. 27.

³³⁴ Srebrenitsa Katliamı: 2. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa’daki En Büyük İnsanlık Trajedisi, **BBCNews/Türkçe**, 22 Kasım 2017, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42074470>, 06 Mayıs 2021

sorumluluğu gündeme gelse de³³⁵ katliamın yaşandığı sırada Avrupa'nın, Hollandalı Barış Gücü askerlerinin burnunun dahi kanamadan eve dönmesini kutlaması, tüm dünyada büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Aynı şekilde Sırp güçleri kendi ordularına sahipken, Güvenlik Konseyi kararı ile uygulanan silah ambargosu nedeniyle Boşnak halkının kendini savunmak için gerekli silahtan yoksun olması da eleştirilmektedir. Bu bakımdan Yugoslavya'da yaşananlar, Avrupa-merkezci emperyalizmin, evrensel olduğunu iddia ettiği “insan haklarıyla” ve önlemeyi iddia ettiği “insanlığa karşı suçlarla” esas bakımından ilgilenmediğinin, bu kavramları uluslararası müdahalelerini haklılaştırmak için kullandığının acı bir örneğidir.

2.3.2.2. EYUCM ve Miloseviç Davası

EYUCM'nin kuruluşu, özet olarak aktarılmaya çalışılan bir hayli fazla sıcak çatışmanın ve katliamın gerçekleştiği tarihi gelişmelerin sonucudur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1993 tarihli ve 827 sayılı kararıyla Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kurmuştur.³³⁶ EYUCM, bu bakımdan Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan ilk uluslararası ceza mahkemesidir. “827 Sayılı Karar”ın eki olarak kabul edilen Eski Yugoslavya Milletlerarası Ceza Mahkemesi Statüsü'ne göre, 1991'den itibaren eski Yugoslavya topraklarında işlenen mahkemenin kovuşturacağı suçlar, dört gruptan oluşmaktadır.”³³⁷ Bu suçlar, “1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlali”, “savaşta uyulması gerekli kuralların ihlali”, “soykırım” ve “insanlığa karşı suçlar” olarak adlandırılmıştır.³³⁸ “Statü, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlâli suçunu tanımlarken, önemli bir gelişmeye imza atarak, bu hükümlerin iç çatışmalarda da uygulanabileceğini söylemiştir.”³³⁹ Bu, aynı zamanda Nürnberg'de “savaş suçları” olarak geçen suç tipinin konu unsurunun

³³⁵ Katliamda hayatını kaybedenlerin yakınları, Hollanda aleyhine dava açmışlardır.

Temyiz Mahkemesi: Hollanda Devleti Srebrenitsa Katliamından Kısmen Sorumlu, **BBCNews/Türkçe**, 27 Haziran 2017, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40416067>, 06 Mayıs 2021

³³⁶ Alpkaya, **Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi**, s. 28.

³³⁷ Uzun, “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü”, s. 30.

³³⁸ A.e.

³³⁹ A.e.

genişlemesi anlamına gelmektedir. Bu noktada, sömürgeci güçlerin, sömürgelerinde işledikleri suçların yargılanmaması için uluslararası hukuktan kaynaklanan – Nürnberg’de var olan – engelin aşıldığı söylenmelidir. Ancak elbette içinde yaşadığımız dünya-sistemde böyle bir yargılama gündeme gelmemiştir. Yine Nürnberg’den farklı olarak “işkence” ve “tecavüz” fiillerinin “insanlığa karşı suçlar” kapsamına girmesiyle³⁴⁰ bu suçun fiil unsuru genişletilmiştir. Ayrıca işkence fiilinin, mahkemenin yetkisindeki bir başka suçla bağlantılı olarak gerçekleştirilmesi durumunda suç kabul edilmesinden – Nürnberg’deki uygulama – vazgeçilmiştir.³⁴¹ Şüphesiz bu gelişmeler, savaşlar sırasında işlenen daha çok fiilin suç olarak kabul edilmesini sağlayacağı için uluslararası ceza hukukunun gelişimi ve dünya barışının sağlanması için önemli kabul edilebilir. Ancak bu kabul için birinci koşul, bu suçlamaların, bu fiilleri açık veya örtülü işleyen herkese, tüm devletlere ve tüm bireylere karşı ileri sürülebilmesi, hepsini yargılama kudretine sahip bir mahkemenin var olmasıdır. Oysa hegemonyaya dayalı kapitalist dünya-sistemde emperyalizm, bu suçları soruşturmaya ve kovuşturmaya yetkili kurumları oluşturarak, bu kurumları savaşlara ve katliamlara neden olduğu coğrafyalarda adeta bir silah gibi kullanmaktadır.³⁴² Uluslararası ceza hukukundaki bu gelişmeler ancak devletlerin egemen eşitliğinin gerçekten var olduğu, adil bir dünya-sistemde gerçek anlamına kavuşabilecektir.

Bugüne dek EYUCM’de, statüde tanımlanan suçlardan çokça yargılama yapılmış olup, Slobadan Miloseviç’in³⁴³ yargılamasının üzerinde özellikle durulması gereken bir yargılama olduğu görüşündeyiz. Bunun ilk nedeni, bir devlet başkanının uluslararası bir mahkemede yargılanması, ikincisiyse yargılanmasının Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’ne yönelik NATO müdahalesiyle mümkün olmasıdır. BM

³⁴⁰ A.e.

³⁴¹ Peggy E. Rancilio, “From Nuremberg to Rome: Establishing an International Criminal Court and the Need for U.S. Participation”, **University of Detroit Mercy Law Review**, 1999, 77, s. 169.

³⁴² EYUCM’nin kuruluşunun bir andlaşma yerine beş daimi üyenin söz sahibi olduğu bir Güvenlik konseyi kararına dayalı olması, 1945 sonrası hegemonyaya dayalı düzeni göstermekle birlikte ayrıca bir siyasal mekanizma olan GK’nin, bir hukuki mekanizma olan mahkemeyi ve bunun statüsünü oluşturması yetki aşımı olarak adlandırılarak eleştirilmiştir. Ancak uluslararası örgütlerde organların kendi yetkilerini belirleme hakları olduğu (competenz-competenz) anlayışı ve BM’de yetki aşımını denetleyecek bir mekanizmanın olmaması bu sorunu gündemden çıkarmıştır.

³⁴³ Dağılmadan önceki yıllarında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin, dağıldıktan sonra ise Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin devlet başkanı olan Miloseviç, 2006 yılında yargılanmakta olduğu EYUCM’nin Lahey kentinde bulunan hücrelerinde ölü bulunmuştur.

Güvenlik Konseyi, 1998 yılında Kosova’da görülmekte olan ve EYUCM’nin yetki alanına girebilecek şiddet olaylarının soruşturulması için EYUCM Başsavcısı Louis Arbour’un bilgi toplamasını istemiştir. Ardından aynı yılda Güvenlik Konseyi, Kosova’da işlenen suçlarla ilgili EYUCM bünyesinde yeni bir daire kurulmasını istemiştir.³⁴⁴ Tarih 24 Mart 1999’a geldiğinde, Birleşmiş Milletler için tartışma konusu haline gelmiş Kosova’daki karışıklığı fırsat bilen NATO, Yugoslavya’ya askeri müdahale gerçekleştirmiştir. ABD önderliğindeki NATO müdahalesi, aynı Irak’ta olduğu gibi Güvenlik Konseyi’nden çıkmış bir karar bulunmadan, mevcut uluslararası hukuku çiğneyerek gerçekleşmiştir. Alpkaya, bu müdahalenin EYUCM’nin meşruiyetini tartışmalı hale getirdiğini söylemektedir.³⁴⁵ Üstelik NATO’nun askeri müdahalesi bombalamalarla devam ettiği bir tarihte, 24 Mayıs 1999’da Kanadalı Başsavcı Arbour’un düzenlediği iddianamenin onanarak açıklanması, zamanlama bakımından da mahkemenin tarafsızlığını gölgeye düşürmüştür.³⁴⁶ NATO’nun müdahalesi sırasında hayatını kaybeden siviller³⁴⁷ için hükümet dışı kuruluşların ve akademisyenlerin, NATO müdahalesinin de soruşturulması yönündeki başvuruları ise sonuçsuz kalmıştır.³⁴⁸ Benzer bir şekilde AİHM’in Banković ve diğerleri v. Belçika ve diğerleri kararında da NATO müdahalesi nedeniyle hayatını kaybeden sivillerin yakınlarının başvuruları kabul edilemez bulunmuştur.³⁴⁹

³⁴⁴ Alpkaya, **Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi**, s. 37.

³⁴⁵ A.e.

³⁴⁶ Shen Jianming, “A Politicized ICTY Should Come to an End”, **Kosovo&Yugoslavia Crisis**; Aktaran A.e.

³⁴⁷ NATO müdahalesinde hayatını kaybeden sivillerle ilgili infografik için Bkz. NATO’nun Yugoslavya’ya Saldırısı, **Sputnik Türkiye**, (Çevrimiçi) <https://tr.sputniknews.com/infografik/201903241038368135-nato-yugoslavya-saldiri-bombardiman-kosovo/>, 07 Mayıs 2021

³⁴⁸ A.e.; “Dönemin NATO sözcüsü Janie Shea, övünerek mahkemenin hiçbir zaman NATO üyesi ülkelerin liderlerine dönük suçlama geliştiremeyeceğini, çünkü mahkemenin NATO tarafından finanse edildiğini söylemiştir.” Faruk Sağın, “Emperyalizmin Faşizmi Olgunlaştırdığı bir Süreçte Uluslararası Ceza Yargılaması Gereksizleşiyor mu?”, **Gelenek**, Sayı: 96, Nisan 2007, (Çevrimiçi) <https://gelenek.org/emperyalizmin-fasizmi-olgunlastirdigi-bir-surecte-uluslararasi-ceza-yargilamasi-gereksizlesiyor-mu/#easy-footnote-bottom-24-17821>, 07 Mayıs 2021;

Amin de NATO müdahalesi ve iddianamenin hazırlanmasının aynı tarihlere denk gelmesiyle ilgili, “Bayan Louis Arbour, ‘bağımsız’ bir kişiliğe sahip olmasına rağmen, NATO genel sekreterini tebrik etmek için vakit kaybetmedi.” diyerek mahkemenin tarafsızlığına ilişkin eleştirilerini dile getirmiş ve bu uygulamanın uluslararası hukuk ideallerine büyük zararlar verdiğini söylemiştir. Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, s. 178-179.

³⁴⁹ Banković ve diğerleri v. Belçika ve diğerleri, Başvuru No: 52207/99, 12 Ekim 2001, (Çevrimiçi) <https://hudoc.echr.coe.int/>, 07 Mayıs 2021

29 Haziran 2001’de Milosević, Yugoslavya’nın yeni yönetimince EYUCM’ye teslim edilmiştir.³⁵⁰ Milosević’in belirtilen suçları işlediği, çok sayıda sivilin hayatını kaybetmesine neden olan katliamların sorumlusu olduğu belgelerle ispatlanmış, bilinen bir gerçektir. Bu nedenle aynı Nürnberg’de olduğu gibi, Milosević’in yargılanması da suçların mağdurlarının adalet duygusunu canlandırmıştır. Ancak dünya-sistemleri analizi perspektifinden yapılan bir değerlendirmede, Yugoslavya’yı parçalanmaya ve iç savaşa götüren tarihsel nedenlerin üzerinde durulmalıdır. Bu bakımdan ABD ve Almanya başta olmak üzere Avrupa-merkezci emperyalizmin sorumluluğunu göz ardı eden bir yaklaşım, bizi gerçek adalet duygusundan uzaklaştıracaktır. Emperyalizmin müdahalesi ve her türlü kışkırtması neticesinde Yugoslavya tarih sahnesinden silinmiş, yerine kurulan devletler kapitalist dünya-ekonomi ile tamamen uyumlu devletler haline gelmişlerdir. Bu bakımdan emperyalizmin, amacına ulaştığını söyleyebiliriz. Bu hegemonya EYUCM aracılığıyla sadece Yugoslavya’da savaşan tarafları yargılayarak, tüm katliamların suçunun sıcak savaşın içerisinde olan kesimlere yöneltilmesini sağlamıştır. Böylece ABD ve Batı Avrupa kendilerini, EYUCM ile savaş suçu işleyenleri cezalandıran, uluslararası barış ve güvenliği sağlayan adalet timsalleri olarak sunmuşlardır. Slobodan Milosević savunma grubu üyesi Catherine Schultz, EYUCM’nin kuruluşunu şu şekilde değerlendirmiştir.

“(ABD ve Almanya) Doğu Avrupa’ya genişleme isteklerinin önünde Yugoslavya engel oluşturduğu için, Yugoslavya’nın yıkılmasına neden oldular. Yugoslavya’daki ayrılıkçı iç savaşların patlak vermesi ve yükselmesinin sorumluluğunu bu iki devlet taşımaktadır. Planlarının hedeflediği sonucun tam bilincinde olarak, daha 1993’te diplomatik ve üstü örtülü operasyonlarla ellerini

³⁵⁰ Alpkaya, **Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi**, s. 39.; Milosević’in teslim edilmesi süreci de mahkemenin meşruiyeti kadar tartışmalı olmuştur. Ülke seçimlerine ABD’nin Milosević’in iktidardan indirilmesi için müdahale ettiği, özellikle muhalif grupları finanse ettiği iddia edilmiştir. ABD’ye karşı yöneltilen iddialar yalnızca seçim süreciyle sınırlı olmayıp; Milosević’in EYUCM’ye teslimi için Yugoslavya’ya oldukça büyük miktarda rüşvet teklif edildiği hatta Yugoslavya’nın Milosević’i teslim etmek için iç hukuktan kaynaklanan engeli, rüşvet sonucu bir kararnameyle aştığı iddia edilmiştir. Nalçacı, “Bir Emperyalist İşgal Mekanizması: Egemenlerden Suçlu Yaratma”

Balkan kanına buladılar, sonra da savaşı taraflara baskı yapması için bir “mahkeme” icat ederek bunu silah olarak kullandılar.”³⁵¹

Amin de EYUCM’ye ilişkin “Amerikan stratejisine usulca boyun eğen bu mahkeme, Miloseviç’in katliamlarını keşfetti ama başka yerdeki etnik temizliğin, kimi zaman da jenosidin faillerini ve suç ortaklarını görmezden geldi.”³⁵² diyerek mahkemenin tarafsızlığına vurgu yapmıştır.

Özetle, Yugoslavya’yı parçalanmaya götüren emperyalizmin, zaman zaman uluslararası hukuku açıkça çiğnediği, zaman zaman da uluslararası hukuk kurumlarını istediği gibi yönlendirdiği söylenmelidir. EYUCM’nin, ABD hegemonyasının Birleşmiş Milletler yerine NATO’yu ikame etme stratejisiyle³⁵³ uyum içinde çalışması, mahkemenin tarafsızlığını kaybetmesine ve müdahale edenlerin kullandığı bir araca dönüşmesine neden olmuştur. Bu bakımdan EYUCM’de tanımlanan uluslararası suçların konu ve fiil unsurlarının genişletilmesi, devlet başkanlarının da bireysel suçlarından dolayı yargılanabilmesi gibi olumlu gözükten gelişmeler, ancak tarihsel bağlamından kopartıldığında uluslararası ceza adaletinin sağlanması için önemli gelişmeler olarak kabul edilebilir. Avrupa-merkezci emperyalizm, Yugoslavya’da da “evrensel değerlerin” içeriğini boşaltarak, kendi müdahalesini haklı kılacağı ölçüde bu değerleri kullanmıştır.³⁵⁴

³⁵¹ Eski Yugoslavya: Miloseviç Kendisini Suçlayanları Yargıladı -Catherine Schütz & Rüdiger Göbel, **Sendika.Org**, 23 Mart 2011, (Çevrimiçi) <https://sendika.org/2011/03/eski-yugoslavya-milosevic-kendisini-suclayanlari-yargiladi-catherine-schutz-rudiger-gobel-51905/>, 06 Mayıs 2021 (Bu makalenin Almanca orijinali 11 Mart 2011’de Junge Welt’te yayımlanmış ve daha sonra John Catalinotto tarafından İngilizceye çevrilerek 16 Mart 2011’de Global Research’te yayımlanmıştır. Global Research’teki İngilizcesinden Hatice Aksoy tarafından Sendika.Org için çevrilmiştir)

³⁵² Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, s. 178.

³⁵³ Bkz. Başlık 1.3.3.

³⁵⁴ 2003 Yılında NATO sözcüsü Janie Shea’nın yaptığı açıklama, emperyalizmin, Balkanlar’daki niyetini gizleme ihtiyacı dahi duymadığını göstermiştir:

“İttifak’ın çekiciliği ve Avrupa-Atlantik entegrasyonu kesinlikle kullanabileceğimiz bir kaldıraçtır ve bu nedenle NATO birlikleri; uzlaşma, ortaklık ve askeri işbirliği için çalışarak Balkanlar’dan ayrılmayacaktır. Nihai amacımız sadece barışın sağlanması değil, aynı zamanda (Eski Yugoslavya topraklarındaki ülkeleri) kurumumuzun üyesi yapmaktır.

Açıklamaya ilişkin NATO’nun internet sitesindeki orijinal metin için Bkz. NATO as a peacekeeper, **Nato.int**, 15 Aralık 2003, (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/docu/speech/2003/s031215a.htm>, 07 Mayıs 2021 (İngilizce aslından çeviri yazara aittir.)

2.3.3. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi

2.3.3.1. Dünya-Sistemde Afrika'nın Özgünlüğü ve Ruanda

Ruanda'nın merkezinde bulunduğu Afrika Kıtası, yüzyıllardan beri dünya-sistemin çevresi konumundadır. Öyleki Afrika kıtasını kolonileştirme faaliyetleri, milattan önceki tarihlere dek uzanmaktadır. Milattan önce Fenikeliler ve Yunanlarca Afrika'nın Akdeniz kıyılarında koloniler kurulmasıyla başlayan bu faaliyetler, Fenikelilerin kurduğu Kartaca'nın Roma hakimiyetine girmesiyle devam etmiştir.³⁵⁵ Afrikanın kolonizasyonunda ikinci dönem, coğrafi keşifler ile Portekiz ve İspanyollar tarafından başlatılan ve sonraki yüzyıllarda diğer Avrupalı güçlerin de katılmasıyla devam eden; köle, maden ve baharat ticaretinin ağırlık kazandığı dönemdir.³⁵⁶ 19. Yüzyılın ikinci yarısında başlayan üçüncü dönemdeyse sanayi devriminin etkili olduğu, Afrika'nın iç bölgelerinin sömürgeleştirildiği ve Avrupalı güçlerce fiili işgal yarışının başladığı bir süreç gelişmiştir.³⁵⁷

Sömürgeciliğin oldukça eski tarihlere dayandığı Afrika örneği, bu sebeple Frank ve Gills'in dünya-sistemin beş bin yıllık bir tarihi olduğu teziyle uyumlu bir örnektir. Öyle ki Frank ve Gills, Wallerstein'dan farklı olarak sınırsız sermaye birikiminin 16. Yüzyılda başlamadığını, önceki bin yıllarda da merkez-çevre ilişkisinin aynı şekilde devam ettiğini iddia ederek, tarihsel analizlerinin köklerini MÖ 1500 tarihindeki Mısır ve Mezapotamya ilişkilerine dek götürmüşlerdir.³⁵⁸

Afrika'da yüzyıllardır süren sömürgecilik ilişkileri, 21. yüzyılda da dünya-sistemin en yoksul coğrafyalarından biri olmasına yol açmıştır. Afrika'nın dünya-sistemdeki çevre konumu, merkez kapitalist ülkelerin çekişmesinden en çok etkilenen bölge olmasıyla sonuçlanmaktadır. Dünya-sistemin bugünkü görünümünde, uzun yıllar çevre olan devletlerin, merkez olma çabalarında da Afrika'nın özel bir payı vardır. Öyle ki yıllarca kapitalist dünya-ekonominin ucuz iş gücü olarak dünya-sistemdeki işbölümünde çevre görevi gören Çin, gelişen

³⁵⁵ Metin Ünver, **Sömürgecilik Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, (Çevrimiçi) http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/somurgeciliktarihi.pdf, 07 Mayıs 2021., s. 187.

³⁵⁶ A.e.

³⁵⁷ A.e.

³⁵⁸ Bkz. Başlık 1.1.1.

kapitalizmiyle birlikte Afrika'ya yatırım yapmaya başlamıştır. Afrika ile 2018 yılında 200 trilyon doları geçen ticaret ilişkisi kuran Çin, bu ilişkide Afrika'dan ucuza temin ettiği hammadde ürünlerini, işleyerek Afrika'ya geri satmaktadır.³⁵⁹ Bu bakımdan Çin'in, Avrupa-merkezci emperyalizm gibi açık işgal yöntemini tercih etmese de dünya-sistemdeki eşitsizliklerin Afrika'da başka bir biçimde üretilmesini sağladığı söylenebilir.³⁶⁰

Ruanda'da bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasına yol açan gelişmeler, Afrika'nın bu özgünlüğü içinde değerlendirilmelidir. Ruanda, Afrika kıtasının iç kesimlerinde bulunan coğrafi özelliği nedeniyle en çok üçüncü dönem diye tariflenen sömürgecilik ilişkilerinden etkilenmiştir. 1894 Tarihinden 1. Dünya Savaşı'nın sonuna dek Ruanda, Burundi ile birlikte Almanya'nın hakimiyeti altında bulunmuştur.³⁶¹ 1. Dünya Savaşı'nın ardından Milletler Cemiyeti mandası olarak Belçika'ya verilen Ruanda'da Alman koloni döneminden farklı olarak sosyal ve siyasi değişiklikler gerçekleşmiştir.³⁶² 1920'li ve 1930'lu Yıllarda, Avrupalı güçlerin Afrika'ya ihraç ettiği ırkçılık, Ruanda'daki sosyal yapıyı geri dönülemez bir biçimde değiştirmiştir. Ruanda'da ırk kökenlerini belirlemek için Belçikalılarca kafatası ölçümleri gerçekleşmiş, 1933 yılında Belçika idaresinin yaptığı nüfus sayımıyla nüfus Hutu, Tutsi ve Twa olarak üçe bölünmüş, tüm nüfusun boy uzunlukları, burun ve göz şekilleri gibi ayrımları belirlenmiştir.³⁶³ Bu ayırmda Tutsilere Ruanda'nın yönetici etnik grubu statüsü verilerek, geri kalan grupların yönetimde söz sahibi olmasına izin verilmemiştir.³⁶⁴

“Bununla birlikte Ruanda, diğerlerinden farklıydı. Çoğu sömürge çok dilli biçimlerde örgütlenmişken - her birinin ayrı bir etnik kimliği olan, merkezi bir sivil yönetim ve bir bölge temelli geleneksel yönetimler kümelenmesi -

³⁵⁹ Henning Melber, “China in Africa: A New Partner or Another Imperialist Power”, **Africa Spectrum**, 2008, 43.3., s. 393-492.

³⁶⁰ Başka bir değerlendirmenin konusu olmakla beraber, Çin'in Afrika'da artan varlığı, ABD ile girdiği hegemonya yarışından kaynaklanmakta olup; bu bağlamda geliştirdiği Tek Kuşak Tek Yol projesi ile Afrika'ya altyapı yatırımları yapması, bölgeye sermaye ihraç etmesi ile devam etmektedir.

³⁶¹ Öncel Senceran, "Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi." **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2013, 9.18, s. 39-40.

³⁶² Ebru Ç Öztürk, “Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği”, Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi, 2011., 1.1., s. 68., Aktaran **A.e.**, s. 40.

³⁶³ Senceran, "Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi", s. 41-42.

³⁶⁴ **A.e.**

Ruanda'da yerel yönetimler etnik iktidara tekabül etmiyordu. Bunun yerine, Tutsiler tüm toplumun üzerine yayılmış bir krema tabakası gibi; bağımlı bir köylü sınıfını, Hutuları yönetiyorlardı.”³⁶⁵

1945 Yılında BM Andlaşması ile “koloni ülkelerinde yaşayan insanlara özgürlük, adalet ve koruma sözü” verildiğinde, Ruanda, Milletler Cemiyeti mandasından BM Vesayet Bölgesi altına sokulmuş³⁶⁶ ancak Belçika koloni idaresinin denetimi devam etmiştir. Belçika idaresi, “demokrasiyi yaymak” iddiasıyla bu kez, ülkenin yönetimine ilişkin stratejisini değiştirerek Tutsilerin yönetimi altında olan Hutuları desteklemeye karar vermiş, onların ülke yönetiminde olmaları için çeşitli faaliyetlere girişmiştir.³⁶⁷ BM’nin 1960 yılında Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildirge’yi benimsemesinin ardından 1962 yılında Ruanda bağımsızlığını ilan ederek ilk defa seçim yapmıştır. Bu tarihten Ruanda Soykırımı’nın gerçekleştiği yıla dek Hutular ve Tutsiler arasında Belçika’nın yönlendirmesiyle oluşan ayrım iyice keskinleşmiş, dönem dönem iç savaşlar yaşanmıştır. Ruanda’daki ayrımın derinleşmesinde Belçika’nın olduğu kadar Fransa’nın da etkisi olduğu belirtilmelidir. Öyle ki Afrika ülkelerinde fazla sayıda sömürgesi bulunan Fransa, Ruanda’yı da kendi kontrolündeki Frankofon Afrika devletleri arasına sokmak istemiş, bunun için Hutuların yönetimini destekleyerek, Hutu hükümetine soykırım öncesinde askeri ve siyasi yardımlar yapmıştır.³⁶⁸

Avrupalı güçlerin sömürgecilik yöntemleri kadar, ABD merkezli Breton Woods örgütleri IMF ve Dünya Bankası da Ruanda’da soykırıma uzanan olaylara zemin hazırlamıştır. Temel gelir kaynağı kahve üretimi olan Ruanda, seksenli yılların sonunda uluslararası kahve piyasalarındaki ABD merkezli tekelleşmeden ciddi bir düzeyde etkilenmiş, kahve ihracatından geliri %50 oranında azalmıştır.³⁶⁹ Kahve

³⁶⁵ Mahmood Mamdani, "Devlet Oluşumunun Temeli Olarak Fetihten Rızaya: Ruanda Üzerine Düşünceler", Çev: İzzet Mert Ertan, **Journal of Istanbul University Law Faculty**, 2006, 64.2., s. 347.

³⁶⁶ Linda Mlevern, **A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide**, Zed Books, Londra, 2000, s. 11.; Aktaran A.e., 42.

³⁶⁷ Sencerian, "Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi", s. 42-43.

³⁶⁸ A.e., s. 61.

³⁶⁹ Ruanda Soykırımına IMF’nin Etkisi, **Afrika Bülteni**, (Çevrimiçi) <https://afrikablteni.wordpress.com/2015/12/15/ruanda-soykirimina-imfnin-etkisi/>, 07 Mayıs 2021

gelirinin düşmesiyle birlikte Ruanda'yı derin kıtlık ve yoksulluğun sarması, Dünya Bankası ve IMF'nin Ruanda'da kemer sıkma politikalarına başvurmasına neden olmuştur. Bu politikalarla Ruanda Frankı %50 değer kaybetmiş ve enflasyon korkunç noktalara taşınmıştır.³⁷⁰ Halkın gelirinde yaşanan büyük düşüş, kamu hizmetlerinin aksaması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin nerdeyse ortadan kalkmasıyla sonuçlanmış ve Ruanda toplumu büyük bir ekonomik yıkıma sürüklenmiştir.³⁷¹ Bu ekonomik altüst oluş, Ruanda'nın yönetici konumunda bulunan Hutularla Tutsiler arasındaki ayrımı iyice derinleştirmiştir. Üstelik soykırımdan bir yıl sonra 1994 yılında IMF ve Dünya Bankası, eski rejime verilen borçların – ki bu borçlarının çoğunun silah alımıyla soykırıma zemin hazırlanmasına gittiği bilinmekteydi – geri ödenmesi istenmiş, mevcut yönetim askeri harcamalar için IMF'ye duyduğu ihtiyaçtan kaynaklı olarak ödemeyi kabul etmiştir.³⁷²

2.3.3.2. RUCM, Gecikmiş “Adalet” ve Irkçılık

Aktarılan tarihsel sürecin sonunda, yönetimdeki Hutularla, Tutsiler arasındaki iç çatışmalar şiddetlenmiş, 6 Nisan 1994'te, Devlet Başkanı Habyarimana ile Burundi Devlet Başkanı Ntaryamira'yı taşıyan uçağın düşmesinin hemen ardından, Ruanda Başkanlık Muhafızları, Tutsi muhalefet üyelerini öldürmeye başlamıştır.³⁷³ “Katliama milislerin de katılımıyla, bir hafta içinde öldürülen Tutsilerin ve Hutuların sayısı yirmi bin civarındadır.”³⁷⁴ Bunu izleyen üç ay içinde yarım milyon ile bir milyon arasında Ruandalı'nın, kendi vatandaşları tarafından öldürüldüğü tahmin edilmektedir.”³⁷⁵

Yaşanan olaylara uluslararası toplumun müdahalesinin oldukça geç kaldığı belirtilmektedir.³⁷⁶ Bunun nedenleri arasında, ilk olarak Batı medyasının, soykırım ile ilgili haberlere duyarsız kalarak, “alışıldık bir şekilde Afrika kıtasında görülen

³⁷⁰ A.e.

³⁷¹ A.e.

³⁷² A.e.

³⁷³ Uzun, “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü”, s. 31.

³⁷⁴ A.e.

³⁷⁵ A.e.

³⁷⁶ Erdal, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi, s. 36.

kabileler arası çekişmelere dayanan bir çatışma” olarak yer vermesi gösterilmiştir.³⁷⁷ İkinci sebep olaraksa Tutsilere yönelik etnik temizlik hareketini başlatan yönetimdeki Hutulara Fransa’nın verdiği destek gösterilmektedir.³⁷⁸ Bu görüşe göre Fransa, Güvenlik Konseyinde veto hakkı olan üye olmasının sağladığı konumla müdahaleyi engellemiştir.

Ancak yaşanan katliam korkunç boyutlara ulaştıktan sonra BM Güvenlik Konseyi bölgedeki gelişmelerle ilgili bilgi sunması için bölgeye uzmanlar komisyonu göndermiştir.³⁷⁹ Komisyonun, soykırım ve insanlığa karşı suçların işlendiğine ilişkin görüşü üzerine Güvenlik Konseyi’nin 8 Kasım 1994 tarih ve 955 sayılı kararıyla Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur.³⁸⁰ Mahkemenin statüsünde yargılamakla yetkilendirildiği suçlar EYUCM ile benzer şekilde “soykırım suçu”, “insanlığa karşı suçlar” ve “1949 Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak 3. Maddesi ve buna ek II. Protokol’ün ihlalleri” olarak sayılmıştır.³⁸¹ Yine EYUCM ile benzer bir şekilde mahkemenin yargı yetkisi, belli bir dönemde (1 Ocak 1994 – 31 Aralık 1994) işlenen suçlar ile sınırlandırılmıştır.³⁸² Mahkemenin kurulmasından günümüze dek çok sayıda Ruanda vatandaşı, belirtilen suçlardan yargılanmışlardır.

Öğretide RUCM’nin uluslararası ceza adaletinin gelişimine katkısı olduğu ifade edilen gelişme, “Nürnberg’den farklı olarak, uluslararası suçların Ruanda’daki iç çatışmaya uygulanması ile milletlerarası insancıl hukukun alanını genişletmiş olması”³⁸³ olarak ifade edilmektedir. Bu bakımdan katliamda doğrudan yer alan ve belirtilen suçları işleyen Ruanda vatandaşlarının ve devlet yetkililerinin yargılanmasının, uluslararası ceza adaletinin gelişimi sayesinde mümkün olduğu ileri sürülmektedir. Bu noktada yine gerçek adalet kavramından uzaklaşılmasına sebep olan, tarihi bağlamın göz ardı edildiği bir değerlendirme mevcuttur. Çünkü “iç çatışmalara doğru genişletilmiş uluslararası ceza adaletinin” merkez ülkeleri teğet

³⁷⁷ Mel McNulty, “France's role in Rwanda and external military intervention: A double discrediting”, **International Peacekeeping**, 1997, 3.4., s. 25.

³⁷⁸ Sencerman, "Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi", s. 62.

³⁷⁹ Erdal, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi, s. 36.

³⁸⁰ A.e.

³⁸¹ A.e., s. 8

³⁸² A.e.

³⁸³ Rancilio, “From Nuremberg to Rome: Establishing an International Criminal Court and the Need for U.S. Participation, s. 176.; Aktaran Uzun, “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü”, s. 31.

geçmesi, ancak çevre ülkelerde kendini göstermesi dünya-sistemin eşitsizliklerinin ceza yargılamaları ile tekrar üretilmesi anlamına gelmektedir. Bu bakımdan RUCM'nin de kendinden önceki örneklerin tekrarı olmaktan öteye geçemediği söylenmelidir. En klasik sömürgecilik tekniklerini kullanarak Ruanda toplumundaki ayrımı oluşturan Belçika'nın, katliamcı Hutu hükümetine silah ve para aktaran Fransa'nın, Bretton Woods örgütleriyle Ruanda halkını açlık ve yoksulluğa sürükleyerek iç savaşa götüren ABD'nin sorumluluğunun sorgulanmadığı, sorgulansa dahi bir yaptırıma bağlanmadığı bir yargılama süreci, ancak Avrupa-merkezci paradigmanın bir uzantısını oluşturabilir. Üstelik RUCM'de ilk yargılanan Jean Paul Akayesu'nun davasındaki kararda katliamda Belçika'nın sorumluluğu açıkça belirtilmektedir:

“(Ruanda) Önce Almanya'nın daha sonra Belçika'nın sömürgesi olmuştur. Ülkenin yönetim biçimi monarşidir. Monark ülkeyi Tutsi Soylular sınıfı arasından seçtiği kişiler aracılığı ile yönetmiştir. Alman ve Belçikalı müstevliler Tutsi'leri girdikleri ilişkilerde üstün tutmuşlardır. Önceleri Hutular ve Tutsiler arasında etnik bir ayrım mevcut değildi. 1930'ların başında Belçika otoriteleri Ruanda halkını üç etnik gruba ayırmış olup bunlar nüfusun %84'ünü oluşturan Hutular, % 15'ini oluşturan Tutsiler ve % 1'ini oluşturan Twalardır. Bu ayrım ile birlikte Ruanda'da yaşayan herkes etnik kökenini gösteren bir kimlik taşımak zorunda bırakılmış, bu uygulama Ruanda'nın bağımsızlık kazanmasından sonra da sürdürülmüştür.”³⁸⁴

Ruanda örneğinde, tarihsel kapitalizmin tüm dayanaklarını, emperyalizmin “müdahale hakkı” için kullandığı bütün argümanları bulmak mümkündür. Ruanda örneğini özgün kılan unsurları, bulunduğu coğrafi konumun yüzyıllardır sürmekte olan sömürgecilik ilişkilerinde aramak gereklidir. RUCM de bundan bağımsız değil; aksine bu müdahalelerin doğrudan bir sonucu ve sürdürücüsüdür. Ruanda'nın Yugoslavya'dan esas farkı, Avrupa-merkezci emperyalizmce Yugoslavya'nın zaten doğal olarak Batı dünyasının bir parçası olarak görülmesidir. Dolayısıyla Yugoslavya'ya müdahalenin esas sebebi, Batı dünyasından ve küresel kapitalist

³⁸⁴ Fatih Halil Kaplan, "Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri Kararlarında Soykırım Suçu", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 3, s. 109-110. Bkz. ICTR, The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, Judgement, para. 110-111

sistemden kopma “tehlikesi” ortaya çıkan Yugoslavya’nın yeniden bu dünyaya dahil edilmesidir. Ruanda örneğinde ise Wallerstein’ın tarihsel kapitalizmin en önemli dayanak noktalarından biri olarak ifade ettiği³⁸⁵ ırkçılığın çok net bir ifadesi bulunmaktadır. Avrupa-merkezci paradigma, Ruanda toplumunu ve diğer tüm Afrika halklarını Sepûlveda’nın ifadesiyle “kendi kendini yönetmekten aciz barbarlar” olarak görmektedir. Öyle ki Milletler Cemiyetince dahi bu ülkenin Belçikalılarca yönetilmesi uygun bulunmuş, ülkedeki etnik gruplar arasındaki ayrımlar bizzat Belçikalılarca şekillendirilmiştir. Katliamı başlatan Hutu grubunu “demokrasi getirme” argümanı ile yönetime getiren de Belçika’dan başkası değildir. Wallerstein, ırkçılığın grupların ekonomi içindeki rollerini toplumsallaştıran bir olgu olduğunu söyler:

“Güney Avrupalı, Arap, Latin Amerikalı mestizozlar ve Doğu Asyalılar gibi grupların dünya düzeyinde toplumsal olarak tanımlı “renk hatları” içinde tarihsel olarak kayan konumlarından açıkça görülmüş olacağı gibi, “beyaz” ya da yüksek tabaka oluşu kuşkusuz fizyolojik değil, toplumsal bir olgudur.”

Sencerman, Ruanda’da yaşanan katliama uzun süre sessiz kalan Batı’nın ancak Avrupalıların soyundan gelen beyaz insanları kurtarabilmek için harekete geçtiğini; tehlike altında olan insanları korumaya yönelik bir şey yapmadığını; BM’ninse, Ruanda’daki askeri birliğini güçlendirmedeğini ve hatta binlerce sivilin hayatını kurtarmak adına yetkisini değiştirmedeğini vurgulamaktadır.³⁸⁶ Zaten Ruanda’yı uzun yıllardır kontrolü altında tutan Batı’nın, yaşanan katliamı uzunca bir süre görmemesinin altında yukarıda belirtildiği gibi yaşananları “Afrika kıtasında hep görülen, kabileler arası sıradan olaylar” olarak kavramalarına neden olan ırkçılık yatmaktadır.

Ruanda’nın dünya-ekonomideki konumunu meşrulaştıran dayanağı olan ırkçılık, Arrighi tarafından bir başka dayanak olarak gösterilen Bretton Woods örgütlerinin dünya-ekonomiyi düzenleme misyonuyla birleşmektedir.³⁸⁷ Arrighi IMF ve Dünya Bankası’nın, ABD hegemonyasına dayalı düzenin meşrulaştırılmasında

³⁸⁵ Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık**, s. 67.

³⁸⁶ Sencerman, "Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi", s. 62.

³⁸⁷ Bkz. Başlık 1.3.3.

kullanılan araçlar olduğunu ileri sürmektedir.³⁸⁸ Ruanda’da yaşanan acı deneyimde, ABD’nin bu araçlarıyla Ruanda’yı yoksulluğa sürüklemesi ve tarihsel kapitalizmin dayanağını oluşturan ırkçılık birleşmiştir.

³⁸⁸ Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri*, s. 113-114.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ, ABD ve KÜRESEL ADALET

3.1. Uluslararası Ceza Mahkemesi

3.1.1. Roma Statüsü ve UCM'nin Kuruluşu

Önceki bölümde değerlendirildiği üzere dünya-sistemde sınırsız sermaye birikimi için girilen güç mücadeleleri 20. yüzyılda büyük savaflara ve yıkımlara neden olmuş, bu nedenle bu yüzyılda bazı “hukuki” düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Sistem-karşıtı hareketlerin de göreceli etkilerinin olduğu ancak büyük ölçüde merkez devletlerin dünya-sistemdeki işbölümünü yeniden düzenlemesine hizmet eden bu düzenlemelerle; “silahsızlanma”, “uluslararası suçlar”, “bireylerin uluslararası suçlardan doğan sorumluluğu” gibi kavramlar keşfedilmiştir. Tarihsel gelişimi içinde ilk olarak Nürnberg’de doğal hukuka dayandırılan bu kavramlar, Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri ile yazılı uluslararası hukuk kaynaklarına dayandırılmaya çalışılmışlardır. Uluslararası ceza hukukunun bu tarihsel gelişimi 21. yüzyıla girerken Roma Statüsü ve Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kuruluşu ile devam etmiştir.

Bu son bölümde öncelikle UCM’nin kuruluşuna, yargılamakla yetkili olduğu suç tiplerine ve kuruluş amaçlarına değinilmiş; ardından günümüzde Batı hegemonyasının sürdürücüsü olan ABD’nin UCM’ye dönük tavrı incelenmiştir. Son olarak UCM’nin günümüzdeki durumu değerlendirilerek küresel çapta bir ceza adaleti sağlamakta başarılı olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Roma Statüsü ile kabul edilen UCM, kendisinden önceki EYUCM ve RUCM’den farklı olarak BM Güvenlik Konseyi kararıyla değil, uluslararası andlaşma yoluyla kurulmuştur. BM’ye bağlı Uluslararası Hukuk Komisyonu UCM’nin kuruluşuna ilişkin çalışmalarını 1994 yılında tamamlayarak Genel Kurul’a göndermiş, Genel Kurul’un kurduğu Hazırlık Komitesi nihai raporunu 14 Nisan 1998

tarihinde sunmuştur.³⁸⁹ 15 Haziran-17 Temmuz 1998 tarihinde Roma'da düzenlenen Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulmasına Dair Birleşmiş Milletler Diplomatik Konferansı sonucunda, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü kabul edilmiştir.³⁹⁰ Statü, 120 olumlu oya karşı, 7 olumsuz oyla kabul edilmiş olup; 11 Nisan 2002'de altmışıncı onay belgesinin teslim edilmesini takiben, 1 Temmuz 2002'de yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.³⁹¹ Günümüzde 123 devlet Roma Statüsü'ne taraf olmuştur.³⁹²

Uluslararası Ceza Mahkemesi, statünün birinci maddesine göre sürekli bir uluslararası örgüt olup³⁹³, uluslararası kişiliğe sahip kabul edilmiştir.³⁹⁴ Mahkeme üç temel organdan oluşmaktadır. Bu organlar, yargılama makamı (başkanlık, temyiz mahkemesi, duruşma öncesi dairesi ve duruşma mahkemesi), savcılık makamı ve idari organdır.³⁹⁵ Mahkeme, Hollanda'nın Lahey kentinde bulunmakla birlikte istediği takdirde başka bir yerde de toplanabilecektir.³⁹⁶

Statünün birinci maddesinde mahkemenin yargı yetkisinin tamamlayıcı nitelikte olduğu belirtilmekte olup, bu husus giriş bölümünde de ayrıca vurgulanmıştır.³⁹⁷ “Bu anlayış doğrultusunda statüde, bir yandan devletlerin kendi ülkelerindeki yargı yetkilerinin saklı kaldığı şeklinde bir düzenlemeye gidilirken, diğer yandan yerel soruşturmanın varlığı ve ciddiyetine yönelik bir şüphenin ortaya çıkması halinde mahkemenin tamamlayıcı bir yargı yetkisini haiz olacağı belirtilmiştir.”³⁹⁸

³⁸⁹ A.e., s. 46.

³⁹⁰ Yusuf Aksar, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2003, 52.2., s. 126.

³⁹¹ Uzun, “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü”, s. 34.

³⁹² Bkz. The States Parties to the Rome Statute, (Çevrimiçi) https://asp.icc-cpi.int/EN_Menus/asp/Pages/asp_home.aspx, 10 Mayıs 2021

³⁹³ Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü Md. 1., **tbmm.gov.tr**, (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDRS.htm, 10 Mayıs 2021

³⁹⁴ Aksar, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)”, s. 126.

³⁹⁵ A.e.

³⁹⁶ Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü Md. 3/3., **tbmm.gov.tr**, (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDRS.htm, 10 Mayıs 2021

³⁹⁷ A.e., Md. 1

³⁹⁸ Eymir Albal, “**Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu**”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 87.

3.1.2. Mahkemenin Yargılamakla Yetkili Olduğu Suçlar

UCM'nin yargı yetkisinin olduğu suçlar, Roma Statüsü'nün 5. Maddesinde tanımlanmış olup; devam eden maddelerde hangi fiillerin bu suçları oluşturduğu belirtilmiştir. Buna göre mahkemenin yargı yetkisinin olduğu kabul edilen suçlar: “soykırım suçları”, “insanlığa karşı suçlar”, “savaş suçları” ve “saldırı suçları” olmak üzere dört tanedir.³⁹⁹

İlk suç olan soykırım suçunun oluşması için, “bir ulusal, etnik, ırki veya dini grubu kısmen veya tamamen ortaya kaldırmak niyetiyle gerçekleşmesi” şartıyla; “grubun üyelerini öldürmek, grubun üyelerine önemli bedensel veya zihinsel zarar vermek, fiziksel olarak kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak niyetiyle grubun yaşam koşullarını ağır biçimde kötüleştirmek, grup içinde doğumu önlemeyi amaçlayan tedbirler koymak, grup içindeki çocukları zorla bir başka gruba nakletmek” fiillerinden herhangi birisinin meydana gelmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁰⁰

İnsanlığa karşı suçlar, “herhangi bir sivil nüfusa yönelmiş yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak ve böyle bir saldırı olduğunun bilinciyle işlenmek” şartıyla; “adam öldürme, toplu yok etme, köleleştirme, halkın sürgün edilmesi veya zorla nakli, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapis veya fiziksel özgürlüğün başka biçimlerde ciddi olarak kısıtlanması, işkence, tecavüz, cinsel kölelik, zorla fuhuş yaptırma, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkta başka bir şekilde cinsel şiddet uygulama, (...) zulmetme, kişileri zorla kaybetme, ırk ayrımcılığı (apartheid), vücuda veya ruhsal ve fiziksel sağlığa ciddi zarara bilinçli olarak neden olacak nitelikteki diğer benzeri insanlık dışı eylemler” olarak kabul edilmiştir.⁴⁰¹

Savaş suçlarının tanımı için uzun bir liste oluşturulmuş olup; listede yer alan suçlar beş başlık altında toplanmıştır:

³⁹⁹ Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü Md. 5., [tbmm.gov.tr](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDERS.htm), (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDERS.htm, 10 Mayıs 2021

⁴⁰⁰ A.e., Md. 6.

⁴⁰¹ A.e., Md. 7.

“a) 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesinin çok ciddi ihlalleri (...); b) Milletlerarası hukukun yerleşmiş çerçevesi içinde, milletlerarası silahlı çatışmalardaki uygulanabilir kuralların ciddi bir şekilde ihlali (...); c) Milletlerarası nitelikte olmayan silahlı çatışma durumunda, 12 Ağustos 1949 tarihli 4 Cenevre Sözleşmesinin ortak 3. maddesinin ciddi ihlalleri, yani, silahlarını bırakmış silahlı kuvvetler üyeleri de dahil, çatışmalarda aktif olarak yer almayan ve hastalık, yaralanma, tutsaklık veya diğer nedenlerle savaş dışı kalmış kimselere karşı işlenen eylemler(...); e) Yerleşmiş milletlerarası hukuk çerçevesi içinde milletlerarası karakterde olmayan silahlı çatışmalarda uygulanabilir hukukun ve teamüllerin diğer ciddi ihlalleri”⁴⁰²

Son olarak saldırı suçlarının tanımlanması konusunda çokça tartışma yaşanmış ve “halen anlaşmaya varılamamış olması nedeniyle, md. 5/2 uyarınca, suçun tanımının yapılması gelecekte değişiklik yapılması sürecine bırakılmıştır.”⁴⁰³ Bu tartışmalarda “saldırı suçunun nasıl tanımlanacağı, Güvenlik Konseyi'nin saldırının tespiti bakımından rolü ve bu tespitin bir ön şart olarak kabul edilip edilemeyeceği, böyle bir tespitin yapılmadığı hallerde savcının nasıl hareket edeceği” gibi hususlar ön plana çıkmıştır.⁴⁰⁴ İlerleyen süreçte 31 Mayıs-11 Haziran 2010 tarihleri arasında Kampala’da gerçekleşen Roma Statüsü’nü Gözden Geçirme Konferansı’nda saldırı suçuna ilişki şu tanım yapılmıştır:

“Bu Statü’nün amacı bakımından saldırı suçu, bir devletin siyasi veya askeri eylemlerini etkin bir şekilde kontrol veya icra edebilme konumunda bulunan bir kimse tarafından niteliği, ağırlığı ve ölçeği itibarıyla BM Şartı’nı açıkça ihlal eden bir saldırı fiilinin planlanması, hazırlanması, başlatılması veya yürütülmesini ifade eder.”⁴⁰⁵

Elbette UCM, kuruluşundan önceki ceza yargılamalarında olduğu gibi bu suçları işleyen bireyleri yargılamakla yetkili kılınmıştır. Devletler üzerinde bir yargı yetkisi bulunmamaktadır. Zaman bakımından ise madde 11’e göre statünün yürürlüğe girmesinden sonra işlenen suçlar bakımından mahkemenin yetkisi kabul

⁴⁰² Uzun, “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü”, s. 37-38.

⁴⁰³ A.e., s. 36.

⁴⁰⁴ Albal, “Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu”, s. 100

⁴⁰⁵ A.e., s. 101-102.

edilmiş, statüye sonradan taraf olacak devletler bakımındansa mahkemenin yargı yetkisinin taraf olmayla beraber başlayacağı belirtilmiştir.⁴⁰⁶

UCM'nin yargı yetkisinin olduğu ilk üç suç tipinin (soykırım suçları, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları) RUCM ve EYUCM'de tanımlanan suç tipleriyle büyük oranda benzerlik gösterdiği görülmektedir. Öğretide RUCM ve EYUCM'den farklı olarak saldırı suçlarının statüde yer alması, uluslararası ceza hukukunun gelişimi bakımından önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir.⁴⁰⁷ Öğretideki bir başka görüşe göre “insanlığa karşı suçların statüde yer alması, Nürnberg’de bu suçun ortaya çıkışından sonra ilk defa çok taraflı bir andlaşmaya girmiş olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır.”⁴⁰⁸ Yine mahkemenin zaman bakımından yetkisine ilişkin yapılan değerlendirmelerde, mahkemenin, statünün yürürlüğe girmesinden sonra işlenen suçlar için yetkili olması kuralının, ex post facto yargılama yasağına dayanmakta olduğu⁴⁰⁹ ve böylece ad hoc mahkemelerin en çok eleştirilen yönlerinden birini bertaraf ettiği ileri sürülmektedir.⁴¹⁰

3.1.3. Mahkemenin Kuruluş Amaçları

Mahkemenin kuruluş amaçlarına ilişkin olarak öğretideki görüş, daha önceki mahkemelerin ad hoc nitelik taşıyor oluşları nedeniyle “suçta ve cezada kanunilik” ilkesine aykırı hareket edildiği, daimi bir mahkemeye bunun aşılmış olacağıdır.⁴¹¹ Aynı zamanda ad hoc nitelikli mahkemeler, yargılandıkları fiillerin işlenmesinden sonra kurulmuş oldukları için “tabii hakim” ilkesine aykırılık oluşturduklarından daimi bir mahkemenin bu eksikliği de gidereceği söylenmektedir.⁴¹² Bu görüşe göre

⁴⁰⁶ Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü Md. 11., [tbmm.gov.tr](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDERS.htm), (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDERS.htm, 10 Mayıs 2021

⁴⁰⁷ Bkz. Aksar, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)”, s. 127.

⁴⁰⁸ Rancilio, “From Nuremberg to Rome: Establishing an International Criminal Court and the Need for U.S. Participation”, s. 181.; Aktaran Uzun, “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü”, s. 37.

⁴⁰⁹ Rancilio, **A.e.**, s. 182.; Aktaran **A.e.**, s. 38.

⁴¹⁰ **A.e.**, s. 38.

⁴¹¹ Bkz. Ersan Şen, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ankara, 1. bs., Seçkin Yayıncılık, Mart 2009, s. 77.

⁴¹² **A.e.**, s. 76.

daimi bir mahkeme kurulmadıkça yapılan uluslararası ceza yargılamaları, bu nedenlerle “güçlünün adaleti” olarak adlandırılmaya devam edecektir.⁴¹³

Roma Statüsü’nün mahkemenin kuruluş amaçlarının vurgulandığı giriş bölümünde yer alan ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“(…) Birleşmiş Milletler Andlaşması’nda yer alan amaç ve ilkeleri ve özellikle devletlerin diğer devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına karşı güç ve tehdit kullanmaktan veya BM amaçlarına uymayan bir şekilde davranmaktan kaçınmaları gereğini tekrar teyid ederek,”

“Bu bağlamda Statü’nün hiçbir maddesinin hiçbir devlete başka bir devletin iç işlerindeki bir silahlı çatışmaya müdahale yetkisi vermediğini vurgulayarak,”

“(…) Uluslararası adaletin uygulanacağına ilişkin sonsuz güveni sağlama konusunda emin olarak, aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır.”⁴¹⁴

Buraya kadar, UCM’nin kuruluşu, yargılama yetkisi olan suç tipleri, kuruluş amaçları ve bunlara dair öğretilerdeki baskın görüşlere ilişkin bir özet sunulmaya çalışılmıştır. Buna göre UCM, küresel bir ceza adaleti sağlamak konusunda uluslararası ceza hukukunun gelişiminin en önemli kurumu kabul edilmektedir. UCM’nin, kuruluşuyla kendisinden önceki ceza yargılamalarının eksiklerini büyük oranda giderdiği söylenmektedir. Gerçekten de UCM’nin uluslararası ceza hukukuna Roma Statüsü ile yazılı bir kaynak kazandırdığı doğrudur. Bunun, uluslararası ceza yargılamalarında görülen doğal hukuk vurgusu yerine, uluslararası ceza hukukuna pozitivist bir içerik kazandırdığı da söylenebilir. Ancak dünya-sistemleri analizi perspektifinden yapılan eleştirel bir değerlendirmede genel kabullerden farklı sonuçlara ulaşmak mümkündür. İddiamız, UCM’nin kuruluş amaçlarını gerçekleştirmekten uzak olduğu, hatta belirli yönleriyle dünya-sistemde Batı hegemonyasından kaynaklanan eşitsizlikleri sürdürmekte olduğudur. Bu bakımdan uluslararası hukuk, 20. yüzyılda engelleyemediği felaketleri, 21. yüzyılda da engelleyebilecek gibi görünmemektedir. Öyle ki emperyalizm, yazılı uluslararası

⁴¹³ A.e., s. 77.

⁴¹⁴ Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü, Giriş, [tbmm.gov.tr](https://www.tbmm.gov.tr), (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDERS.htm, 10 Mayıs 2021

ceza hukukunun gelişimine rağmen Sepûlveda'nın 16. yüzyıldaki argümanlarını kullanmaktan vazgeçmemiştir

3.2. ABD'nin Tutumu ve UCM'nin Eleştirisi

3.2.1. ABD'nin UCM'ye Yönelik Tutumu

Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne ilişkin bugünkü hegemonik güç olan ABD'nin yaklaşımı önem taşımaktadır. Öyle ki ABD, UCM'ye kuruluşundan bu yana karşı çıkmış, Birleşmiş Milletler ve özellikle de Güvenlik Konseyi'ndeki konumunu kullanarak UCM'yi etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Mahkemeyi kuran Roma Statüsü'nün reddi yönünde oy kullanan ABD, UCM'nin Güvenlik Konseyi'nin kontrolü altında olmasını istemiştir.

İlk olarak Clinton döneminde ABD, statünün hazırlık çalışmalarına katılmakla birlikte statünün bazı bölümlerini kabul edilemez bularak Roma Konferansı sırasında imzacı olmamıştır.⁴¹⁵ ABD'nin kabul edilemez bulduğu hususların başında UCM'nin Güvenlik Konseyi'nin kontrolü altında hareket eden bir organ değil, uluslararası andlaşma yoluyla kurulacak bir kurum olmasıdır.⁴¹⁶ Bununla beraber, statüye taraf bir devlet veya savcılık makamının re'sen başvurusu üzerine “Amerikan vatandaşlarının aleyhine siyasi nitelikli davaların açılabileceğini” de gerekçe olarak göstermiştir.⁴¹⁷ Clinton, başkanlık görevinin sona ereceği gün Roma Statüsü'nü imzalamış, bununla birlikte yerine gelecek yeni başkana, statüyü onaylaması için senatoya götürmemesi tavsiyesinde bulunmuştur.⁴¹⁸ Yani Clinton'ın imzası, statünün kabul edilmesi yönünde bir irade beyanı olmamış, ABD'nin isteği doğrultusunda bir ceza mahkemesinin kurulması için sembolik bir gösteri olmuştur.⁴¹⁹ Yerine göreve gelen George W. Bush, açık bir şekilde statüyle bağlı

⁴¹⁵ Cenap Çakmak, "ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", **Liberal Düşünce Dergisi**, 2003, 48, s.90

⁴¹⁶ Aksar, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)”, s. 126.

⁴¹⁷ A.e.

⁴¹⁸ Çakmak, "ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", s. 92

⁴¹⁹ Burada belirtmek gerekir ki bazı yazarlarca ABD'nin UCM'ye yönelik tavrı, hükümetler arasında ciddi bir farklılık gösteriyormuş gibi sunulmaktadır. Ancak biz bu tavrın ABD'nin dünya-sistemde hegemon devlet olmasından ileri geldiğini ve bu bakımdan Demokratlar veya Cumhuriyetçiler

olmama iradesini ortaya koymuştur. 6 Mayıs 2002 tarihinde koyulan imzayı geri çeken Bush yönetimi, BM Genel Sekreterliği'ne gönderdiği mektupta şöyle söylemiştir:

"17 Temmuz 1998 tarihinde kabul edilen Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü ile ilgili olarak ABD'nin söz konusu antlaşmaya taraf olma niyetinin olmadığını bilgilerinize sunarız. Buna göre, ABD 31 Aralık 2000 tarihinde atmış olduğu imzadan dolayı herhangi bir hukuki yükümlölük taşımamaktadır. ABD, bu mektupta açıkça belirtildiği üzere, kendisinin taraf olma niyetinin olmadığının söz konusu antlaşmayla ilgili kayıtların tutulduğu listede belirtilmesini talep eder."⁴²⁰

Statüyü zaten onaylamamış ve onaylamadığı sürece de anlaşma hükümleri ile bağlı olmayacak olan ABD'nin bu mektubu gönderme gerekçesi çokça tartışılmıştır.⁴²¹ ABD, statüye imzacı bir devlet olarak kalarak, onay aşamasını yerine getirmemesi durumunda, andlaşmanın kendi iç hukukunda bir sonuç doğurmayacak olmasına rađmen⁴²² andlaşmadan neden tamamen çekildiği yönündeki bir soruya Savaş Suçları Sorunlarından Sorumlu Büyükelçi Pierre Richard Prosper'in cevabı oldukça açıktır:

"Bugün yaptığımız şey, statünün depozitörü olarak Birleşmiş Milletler'e niyetimizi net bir şekilde iletmek olmuştur. Anlaşma hukukuna göre, bir devlet imzacı iken, o devlet, anlaşmanın amaç ve mahiyetine zarar verecek şekilde tasarlanmış eylemlerde bulunmayacağı garantisini vermiş olmaktadır. Esneklik kazanabilmek için –sadece çıkarlarımızı korumak için değil ayrıca alternatif adli mekanizmalar arayışına girebilmek için- bu anlaşmaya taraf olmayacağımızı ve

arasında UCM'ye yönelik tavır bakımından yalnızca görünüşte farklılıklar bulunduğunu iddia ediyoruz. Bu bakımdan şu alıntıyı yapmakta fayda vardır: "Hemen hemen bütün Cumhuriyetçiler UCM'ye şiddetle karşı çıkarken Demokratların en azından bir kısmının daha farklı bir tutum sergiledikleri gözleniyordu. Hakim Demokrat tutum, şu andaki haliyle UCM'nin kabul edilemez olduğu, fakat ABD'nin, müzakereler yoluyla yapılabilecek değişiklikler için yeni arayışlara girmesi gerektiği yönündeydi." A.e., s. 93 Yani Demokratların tutumu, UCM'nin en önemli özelliği olan Güvenlik Konseyi'nden bağımsızlığına son verilmesi, ABD'nin kontrol altında tutabileceği bir organ haline gelmesinden ibaretti.

⁴²⁰ Aksar, "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)", s. 133.

⁴²¹ Çakmak, "ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", s. 94.

⁴²² VAHS Madde 18 gereği antlaşmalara imzacı olan devletler, andlaşmayı imzaladıkları zaman, antlaşma yürürlüğe girinceye veyahut antlaşmayla taraf olmama niyetleri açığa çıkana dek andlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldıracak hareketlerden kaçınmakla yükümlülerdir.

dolayısıyla UCM andlaşmasının amaç ve mahiyetinden farklı olabilecek yaklaşımlar sergileyebileceğimizi net bir şekilde ifade etmeye karar verdik.”⁴²³

Bu açıklama, ABD’nin, UCM’nin amaçlarından büsbütün farklı hareket edeceğinin birinci ağızdan itirafı olmakla beraber, UCM’nin işlerliğine engel olacağının da habercisi olmuştur. Öyle ki ABD’nin UCM’ye karşı faaliyetleri sadece imzasını geri çekmekten ibaret değildir. Irak’a yönelik ABD müdahalesi sırasında Güvenlik Konseyi’nin barış güçlerinde veya Birleşmiş Milletler otoritesi altında yapılan operasyonlarda yer alan Amerikan vatandaşları üzerinde, Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin bir yıla sınırlı olmak üzere yargı yetkisinin olamayacağı kararı (1422 sayılı Güvenlik Konseyi kararı) alınmıştır.⁴²⁴ Bu kararla Irak’ın kendi ülkesinde UCM’nin yetki alanındaki suçların işlendiğini söyleyerek Roma Statüsü’ne taraf olması durumunda, ABD askerlerinin olası bir soruşturmadan kurtulmaları sağlanmıştır. Üstelik Temmuz 2002’de alınan bu karar, Haziran 2002 tarihinde Bush’un, “Güvenlik Konseyi’nin kendi vatandaşlarına tam dokunulmazlık vermemesi durumunda Bosna-Hersek’teki Birleşmiş Milletler barış gücünün genişletilmesini veto edeceğini net bir şekilde ileri sürmesi” tehdidi üzerine alınmıştır.⁴²⁵

New York Times’da yer alan 2 Nisan 2002 tarihli bir haberde Yugoslavya’nın Uluslararası Ceza Mahkemesi ile işbirliği içinde çalışmaya karar verdiği aktarılmaktadır. “Habere göre bu ülke Eski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesiyle işbirliği yapmaya pek yanaşmadığı için ABD, ülkeye yapacağı yardımları dondurmuş, bu yaptırıma karşı Yugoslavya, uluslararası ceza mahkemesi ile işbirliği yapmaya karar vermiştir.”⁴²⁶ Karakehya bu haberi, “görüleceği üzere başka bir devletin ad hoc bir uluslararası ceza mahkemesi ile işbirliği yapması için ona ekonomik baskı yapan ABD, kendisi daimi bir uluslararası ceza mahkemesine taraf olmaya yanaşmamaktadır” diye yorumlamaktadır.⁴²⁷

⁴²³ Çakmak, "ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", s. 94.

⁴²⁴ Aksar, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)”, s. 133. ; Güvenlik Konseyi bu kararın tekrarlanabileceği yönündeki niyetini açıkça belirtmesine rağmen, 12 ay sonra muafiyeti uzatmamıştır.

⁴²⁵ A.e., s. 134.

⁴²⁶ Harlan Grant Cohen, “The American Challenge to International Law: A Tentative Framework for Debate”, *The Yale Journal of International Law*, 2003, 28., s. 552

⁴²⁷ Hakan Karakehya, "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2008, 57.2. s. 141.

ABD'nin UCM'ye karşı tutumunu, vatandaşlarının UCM'ye iade veya teslim edilmemesi konusunda diğer devletlerle yaptığı ikili antlaşmalar⁴²⁸ net bir biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle ekonomik olarak ABD'ye bağımlı olan ülkelere, bu antlaşmalar dayatılmaya çalışılmıştır. ABD Kongresi, UCM'ye taraf olduğu halde ABD ile ikili antlaşma imzalamayan hükümetlere yapılacak olan 2,52 milyar dolarlık ekonomik yardımı, 2005 bütçesinden çıkarmıştır.⁴²⁹ Bu karar, ABD ile ikili antlaşma akdetmeyi reddeden Hırvatistan'ın 5,8 milyon dolar, Tanzanya ve Güney Afrika'nın 500 bin dolar, Benin ve Mali'nin de 250 bin dolar kaybetmesi anlamına gelmektedir.⁴³⁰ Dayatılan ikili antlaşmaları imzalayan ülkeler arasında Afganistan'ın da bulunması⁴³¹, ABD'nin Afganistan'a yönelik müdahalesi düşünüldüğünde, devletlerin egemen eşitliği ilkesi gibi uluslararası hukuka hakim olması gereken temel ilkelerin bu antlaşmalarla nasıl ihlal edildiğinin görülmesi açısından iyi bir örnektir.

ABD'nin UCM'yi etkisizleştirme yönelik başka bir hamlesi de kendi iç hukukunda “Amerikan Personelini Koruma Kanunu” (ASPA) ile UCM ve ABD arasındaki işbirliğini yasaklaması, Amerikan personelini “özgürlüğüne kavuşturmak” için ABD Başkanı'na “her türlü imkânı” kullanma yetkisi vermesidir.⁴³² Bu kanun ile ABD mahkemelerinin, devlet temsilciliklerinin, herhangi bir eyaletin veya yerel yönetim kuruluşunun UCM ile işbirliği yapması açıkça yasaklanmıştır.⁴³³ Ayrıca ABD'nin Roma Statüsü'ne taraf olan ülkelere askeri yardım yapması, yine bu kanun ile yasaklanmıştır.⁴³⁴ ABD Başkanı'na ASPA ile verilen yetki, yalnızca ABD vatandaşlarıyla sınırlı değildir. Bu yetkinin kapsadığı kişiler, ABD vatandaşları, müttefik ülkelerin vatandaşları ve ABD veya müttefik bir ülke adına resmi bir faaliyette iken yakalanan veya hapsedilen kişiler olarak düzenlenmiştir.⁴³⁵ “ASPA, ABD Başkanına, gerekli gördüğü takdirde, başta UCM'nin merkezi Hollanda'nın

⁴²⁸ A.e.

⁴²⁹ Çakmak, "ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", s. 97.

⁴³⁰ A.e., s. 98.

⁴³¹ Aksar, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)”, s. 134.

⁴³² A.e.

⁴³³ Eric M. Meyer, “Compatibility of the Rome Statute of the International Criminal Court with the U.S. Bilateral Immunity Agreements Included in the American Servicemembers' Protection Act”, **Oklahoma Law Review**, 2005, s. 114.

⁴³⁴ A.e.

⁴³⁵ Çakmak, "ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", s. 98.

Lahey kenti olmak üzere dünyada herhangi bir yere askeri operasyon düzenleme yetkisi verdiği için bu kanun daha çok “Lahey’i İşgal Kanunu” (The Hague Invasion Act) olarak bilinmektedir.”⁴³⁶ Bu bakımdan ASPA’nın açıkça BM Andlaşması’nın uluslararası barış ve güvenliği sağlama amacının açıklandığı 1. Madde ile kuvvet kullanma tehdidine başvurulmasının yasaklandığı 2. Madde hükmüne⁴³⁷ aykırılık taşıdığı söylenebilir.

ABD, günümüzde de UCM’yi etkisizleştirmeye yönelik hamlelerine devam etmektedir. Son olarak 2020 yılında ABD, Amerikan askerlerinin Afganistan’da savaş suçu işleyip işlemediklerini soruşturan, aralarında Başsavcı Fatou Bensouda’nın da bulunduğu UCM üst düzey yetkililerine yaptırım uygulamaya başlamıştır. Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, UCM’yi “tamamen yozlaşmış ve bozulmuş bir kurum” olarak niteleyip "ABD, UCM'nin Amerikalıları kendi yargı yetkisine tabi tutmaya yönelik meşru olmayan girişimlerine müsamaha göstermeyecektir" demiştir.⁴³⁸ Trump’ın imzaladığı kararnameyle talimatını verdiği yaptırımlar arasında UCM yetkililerinin ABD’deki mal varlıklarına el konulması ve ülkeye giriş yasağı gibi uygulamalar vardır.⁴³⁹

Özetle ABD’nin, küresel ceza adaletini sağlamayı kuruluş amacı olarak belirten UCM’ye yönelik bu tavrı, hegemonyanın, uluslararası hukuku nasıl şekillendirdiğinin somut örneğidir. Dünya-sistemdeki politik, ekonomik, askeri ve kültürel hâkimiyetini kullanan ABD, uluslararası hukukun bin bir zorluk ve mücadeleyle⁴⁴⁰ kabul edilmesi sağlanan ilkelerini hiçe sayarak, UCM’nin kendi vatandaşları için bağlayıcı olmasını engellemektedir. ABD böylece, “uluslararası toplumu derinden etkileyen suçlar bakımından evrensel yargı yetkisi”, “bireysel cezai sorumluluk” gibi ilkeleri gerçekten evrensel olmaktan uzaklaştırmakta, bu ilkelerin kendisi açısından kağıt üzerinde kalmasını sağlamaktadır. Daha önce

⁴³⁶ A.e.

⁴³⁷ Birleşmiş Milletler Andlaşması, **Lexpera**, (Çevrimiçi) <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/uluslararasi-antlasmalar/birlesmis-milletler-andlasmasi-2>, 16 Nisan 2021

⁴³⁸ ABD’den Afganistan’da Savaş Suçlarını Soruşturan Uluslararası Ceza Mahkemesi Yetkililerine Yaptırım, **BBCNews/Türkçe**, 03 Eylül 2020, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54007864>, 11 Mayıs 2021

⁴³⁹ A.e.

⁴⁴⁰ Sosyal ve ulusal sistem karşıtı hareketlerin mücadelesi kastedilmektedir.

belirtildiği gibi ABD emperyalizminin en iyi başardığı şey, hegemonyasına hizmet eden uluslararası hukuk kurumlarını işlevli enstrümanlar olarak kullanmasıdır. Güvenlik Konseyi'ne bağlı bir ceza mahkemesi kurulması isteğine bu bağlamdan bakılmalıdır. Uluslararası hukuk kurumları hegemonyaya hizmet etmediğinde ise ABD, ya bunların yerine başka uluslararası örgütler ikame etmekte (Kosova örneğinde görüldüğü üzere uluslararası müdahalelerinde Güvenlik Konseyi yerine NATO'yu kullanması gibi) ya da UCM örneğinde görüldüğü gibi bu kurumlara cepheden saldırmaktadır. Üstelik bunu hegemonyanın sağladığı tüm hakimiyet alanlarını kullanarak yapmaktadır. Bu durum, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı devletlerin egemen eşitliğine dayalı, uluslararası hukukun hakim olduğu bir dünya-sistem idealine çok büyük zararlar vermektedir. Bu bakımdan ABD'nin, Amin'in "iç işlerine karışma hukuku" olarak adlandırdığı "müdahale hakkı"na dayanak olarak kullandığı, evrensel olduğunu iddia ettiği bütün değerlere (en çok da "demokrasi ve insan hakları"na) şüpheyile yaklaşılmalıdır. Öyle ki ABD, UCM'ye karşı çıkarken kendi varlığını, UCM'nin kuruluş amaçlarını aşan daha "yüce" değerlerle⁴⁴¹ meşrulaştırmaya çalışmakta, bunun için kullandığı kavramlar dizisini evrensel değerler olarak kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bugün uluslararası toplum arasında, Roma Statüsü'nde sayılan suçlar bakımından sicili en kabarık ülkenin ABD olduğu görüşü – ABD'nin dünyanın dört bir yanında sebep oldukları düşünülecek olursa – epeyce taraftar bulmaktadır.

3.2.2. ABD'nin Uluslararası Suçları ve "Terörizme Karşı Savaş"

ABD'nin UCM'ye yönelik tavrı, evrensel hale getirmeye çalıştığı "terörizme karşı savaş" söylemi ile birlikte okunmalıdır. 11 Eylül 2001'de El Kaide'nin ABD'de gerçekleştirmiş olduğu saldırılar, ABD için yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmaktadır. Yeni bir dönem ifadesiyle, dünya-sistemin 1945 sonrası ABD hegemonyasına dayalı görünümündeki büyük bir değişikliği kastetmiyoruz. Burada kastedilen, ABD'nin uluslararası müdahalelerine dayanak olarak kullanabileceği

⁴⁴¹ "Pazar + demokrasi" gibi! Amin, *Avrupa Merkezilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, s. 13.

“yeni” bir kavram dizisinin ortaya çıkmış olmasıdır.⁴⁴² İçerik olarak Sepûlveda’nın 16. yüzyıldaki argümanlarının bir tekrarı olan bu “yeni” söylem, ABD emperyalizminin, dünya-sistemin çevre bölgelerine yönelik daha saldırgan politikalara başvuracağının bir göstergesi olmuştur.

11 Eylül saldırılarından sonra Bush, yaptığı konuşmalarla ABD’nin “terörizme karşı savaş” politikasının nasıl gerçekleşeceğini belirtmiştir:

“Şu andan itibaren, teröristlere güvenli bölge sağlamaya ve desteklemeye devam eden tüm ülkeler ABD’ye düşman rejimler olarak değerlendirilecektir. Buna göre tüm ülkeler seçimlerini yapmalıdırlar: Ya bizimlesiniz ya da teröristlerle. Artık ABD düşmanlarını yenmek için reaktif değil, proaktif olmak zorundadır.”⁴⁴³

Bu söylemin hemen ardından, ABD yönetimi söylediğini yapmış ve kendi ifadesiyle “teröristlere ve onlara destek sağlayan ülkelere” askeri harekâtlar düzenlemeye başlamıştır.⁴⁴⁴ 11 Eylül saldırılarının hemen ardından 7 Ekim tarihinde Afganistan’ın bombalanması ve 2003 Irak işgali⁴⁴⁵, bu “terörizme karşı karşı savaş” söyleminin pratikteki karşılıkları olmuştur. 11 Eylül saldırılarından sorumlu tutulan Usame Bin Ladin’in iade edilmesi isteminin Taliban Rejimi tarafından reddedilmesinin ardından ABD ve İngiltere tarafından başlatılan Afganistan’ın bombalanması, Fransa ve İtalya’nın da katıldığı kara harekâtı ile devam etmiştir.⁴⁴⁶ Irak işgalinde olduğu gibi Afganistan’a yönelik askeri harekâta da Sepûlveda’nın tüm argümanları kullanılmıştır. Batı medeniyetinin en büyük temsilcisi olarak “evrensel değerleri” temsil eden ABD, bu konumun sağladığı “yükümlülük” ile birlikte “barbarca” faaliyetler olan terörizme son vermek için “ötekilere” karşı bir savaş başlatmıştır. Afganistan müdahalesi ve devamındaki Irak işgalinde “ötekilere” yapılan vurgu özel

⁴⁴² “Sık sık, dünyanın 11 Eylül’den sonra bir daha asla aynı olmayacağı söylendi. Bence bu aptalca bir abartı. Ama Amerikan ruhunun bir daha asla aynı olmayacağı doğru. Çünkü düşünülemez olan bir kez gerçekleştiğinde artık düşünülebilir hale gelir. Dağınık bir bireyler grubunun Amerika topraklarına doğrudan saldırıda bulunması hiç düşünülemez bir şeydi. Şimdi bir iç güvenlik bürosu kurmak zorunda kaldık.” Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD*, s. 178.

⁴⁴³ Ekin Oyan Altuntaş, *Terörizme Karşı Savaş Stratejisi*, Ankara, İmge Kitabevi, 2009, s. 291.; Aktaran Şanlı, *Düşman Ceza Hukuku: Kaynaklar, Kuramsal Çerçeve, Eleştiriler*, s. 57.

⁴⁴⁴ A.e., s. 57.

⁴⁴⁵ Daha önce ayrıntılı olarak ele alındığı için (Bkz. Başlık 2.1.) Irak işgalinin üzerinde fazla durulmamıştır.

⁴⁴⁶ Şanlı, *Düşman Ceza Hukuku: Kaynaklar, Kuramsal Çerçeve, Eleştiriler*, s. 58.

bir önem kazanmaktadır. Öteki olan “dış düşman” ve “teröristler” olmazsa ABD’nin tüm ulusal güvenlik programı çökecektir.⁴⁴⁷

“(…) En önemlisi kelime dağarcığımıza artık “teröristler” de girdi. 1950’lerde “komünistler” terimi çok kullanılıyordu. Bu terim sadece komünist partilerine üye olan kişileri değil, sadece kendilerini “yoldaş” olarak gören ya da başkaları tarafından öyle görülenleri değil, bir hidrojen bombası geliştirmek konusunda yeterli “heyecanı” göstermeyenleri bile kapsıyordu. (...) Şimdilerde “terörizm” terimi aynı anlam genişliğini kazanmış durumda.”⁴⁴⁸

11 Eylül sonrası süreçte, öteki olan “dış düşman” kavramının büyük ölçüde hayali ve ABD’nin mevcut ihtiyaçları doğrultusunda, savaşın gerçek neden ve sonuçlarını gizlemeye yönelik, milyarlarca dolarlık propaganda harcamalarıyla gündemde tutulan bir söylem olduğu iddia edilmiştir.⁴⁴⁹

ABD’nin “terörizme karşı savaş” ile başlattığı askeri harekâtlarda işleyebileceğini öngördüğü uluslararası suçlar, Roma Statüsü’nü kabul etmemesinin de nedeni olarak görülebilir. Öyleki Şanlı’nın, Afganistan ve Irak’taki savaş esirlerine uygulanan hukuk için kullandığı “düşman ceza hukuku”⁴⁵⁰, tüm uluslararası hukuk kurallarından azade bir uygulamanın kavramsal ifadesidir. Özellikle Ebu Garip Hapishanesi ve Guantanamo Askeri Üssü’nde, pek çok uluslararası kurum ve insan hakları örgütüne belgelene⁴⁵¹ ve hatta görüntüleri basına yansıyan savaş esirlerine yönelik her türlü işkence ve insanlık dışı muamele, ABD’nin kendi vatandaşlarının uluslararası suçlardan dolayı yargılanamayacağına duyduğu güvenin sonucudur. ABD, Guantanamo Askeri Üssü’ne getirilen El Kaide ve Taliban mensuplarının, “kanundışı muhripler” olduğunu iddia ederek savaş esiri statüsünden faydalanamayacaklarını söylemiştir.⁴⁵² Öktem, 3. Cenevre

⁴⁴⁷ A.e., s. 58.

⁴⁴⁸ Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD**, s. 178.

⁴⁴⁹ Michel Chossudovski, Amerika’nın “Terörizme Karşı Savaşı”, Çev. Alpaslan Işıklı, Ankara, İmge Kitabevi, s. 232.; Aktaran: Şanlı, **Düşman Ceza Hukuku: Kaynaklar, Kuramsal Çerçeve, Eleştiriler**, s. 58.

⁴⁵⁰ A.e., s. 59.

⁴⁵¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Uluslararası Af Örgütü Guantanamo Raporu: İhlaller Devam Ediyor, **amnesty.org.tr**, 11 Ocak 2021, (Çevrimiçi) Bkz. <https://www.amnesty.org.tr/icerik/abd-uluslararasi-af-orgutu-guantanamo-raporu-ihlaller-devam-ediyor>, 12 Mayıs 2021

⁴⁵² Emre A. Öktem, **Terörizm-İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, İstanbul, 2. bs. Derin Yayınları, 2011, s. 122.

Sözleşmesi'nin 118. maddesinin “herhangi bir suç işlememiş savaş esirlerinin savaş sona erdiğinde serbest bırakılmalarını” öngörmesinden bahisle, ABD'nin bu kişileri savaş esiri statüsünden faydalandırmayarak eve dönmelerini engellediğini belirtmiştir.⁴⁵³ Öktem'e göre bu durum, uluslararası hukuk tarafından tanınan hakların göz ardı edilmesini sağlamaktadır.⁴⁵⁴ Oysa yakalanan kişilere yapılan “kanun dışı muharip” nitelemesinin uluslararası hukukta yeri yoktur, “hiçbir uluslararası insancıl hukuk belgesinde böyle bir terim bulunmamaktadır.”⁴⁵⁵

Hegemonyanın zor unsurunu dünya-sistemin çevre ülkelerindeki askeri varlığı, üsleri ve devasa ordusuyla sağlayan ABD, hegemonyanın rıza unsurunu da (hem kendi vatandaşlarının rızasını almak hem de uluslararası meşruiyetini sağlamak için) “terörizme karşı savaş” söylemiyle sağlamaya çalışmaktadır. Böylece bu kavram, evrenselleştiği ölçüde ABD'nin tüm uluslararası suçlarını görünmez kılmakta, bu suçların, tüm dünyada ABD'nin temsil ettiği değerlerin yayılması için küçük bedeller olarak görülmesi amaçlanmaktadır.

“Gelgelelim, hükümetimiz ve silahlı kuvvetlerimiz ne yaparsa yapsın, yaptıkları normal olsun veya olmasın, onları kayıtsız şartsız alkışlamamız bekleniyor.”⁴⁵⁶

“Terörizme karşı savaş” söylemi, savaş esirlerine yönelik insanlık dışı sorgu yöntemlerini de “düşman ceza hukuku” ile meşrulaştırmakta ve uluslararası hukukun bugünkü kazanımlarına zarar vermektedir. Bu bakımdan ABD'nin etkisizleştirmeye çalıştığı yalnızca UCM ve UCM ile temsil edilen değerler değil, kendi çıkarlarıyla çatışan tüm uluslararası hukuk kurallarıdır. “11 Eylül sonrasında Guantanamo'da, Afganistan'daki Bagram ve Irak'taki Ebu Garip hapishanelerindeki uygulamalar, işkence de dahil olmak üzere pek çok insanlık dışı muameleyi içeren ve uluslararası hukukun sistematik olarak devre dışı bırakıldığı bir durumu gösterir.”⁴⁵⁷

Altuntaş, “terörizme karşı savaş” ifadesini, “kapitalizmin çelişkileri ve önlenemez yapısal krizleri nedeniyle sarsılan hegemonyasını kurtarmaya çalışan

⁴⁵³ A.e., s. 124

⁴⁵⁴ A.e., s. 128

⁴⁵⁵ A.e., s. 128

⁴⁵⁶ Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD**, s. 48.

⁴⁵⁷ Mark Neocleous, **Güvenlik, Şiddet ve Savaş**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2012, s. 159; Aktaran Şanlı, **Düşman Ceza Hukuku: Kaynaklar, Kuramsal Çerçeve, Eleştiriler**, s. 61.

ABD'nin, yeni mekan düzenleme, eski ifadesiyle dünyaya nizam verme aracı olarak geliştirdiği bir strateji” olarak tanımlamıştır.⁴⁵⁸ Bu tanım, bizim bakış açımıza da oldukça uygundur. Wallerstein’a göre 1945’ten beri sürmekte olan Kondratyef döngüsünün⁴⁵⁹, 1970’lerin ortalarından bu yana süren aşağı iniş dönemi (B-Safhası), hegemon güç ABD’yi yeni düzenlemelere mecbur bırakmaktadır. ABD’nin tüm itirazlarına rağmen kurulan UCM’nin varlığı ve ABD’nin uygulamaktan kaçındığı uluslararası hukuk kuralları, ABD hegemonyasının zayıfladığı ölçüde⁴⁶⁰ sistem karşıtı hareketlerin kazanımları olarak görülebilecektir. Bu noktada görece de olsa Las Casas’ın argümanlarının da mevcut uluslararası hukuktaki yansımalarının varlığı görülmelidir. Ne var ki UCM’nin, ABD ile çatışan varlığına rağmen küresel ceza adaletini sağlamaktan uzak olduğu söylenmelidir.

3.2.3. UCM, Küresel Adaleti Sağlayabilir mi?

UCM’nin hâlihazırdaki dosyaları incelenecek olursa, tamamına yakınının dünya-sistemin çevre bölgelerindeki ülkelerin vatandaşlarının yargılandığı/soruşturulduğu dosyalardan oluştuğu görülecektir. Örneğin, UCM’nin resmi internet sitesindeki sanıklar (defendants) bölümünde yer alan 46 sanığın tamamı Afrika kökenlidir.⁴⁶¹ Bu mevcut durum, Afrika’nın dünya-sistemdeki özgün konumu⁴⁶² ve bu bölgede yüzyıllardır sürmekte olan sömürgecilik ilişkileri bağlamında değerlendirilmelidir.

UCM yargılamalarının Afrika kıtasında yoğunlaşmasının, eski sömürgecilik yöntemlerinin BM Güvenlik Konseyi ve UCM tarafından yeniden üretilmesi olduğunu savunan görüşler mevcuttur. Westphalia Barışı’nda mükemmelleşen uluslararası dünya düzeni, batılı uluslara sömürgelerine tanımadıkları “devlet

⁴⁵⁸ Altuntaş, Terörizme Karşı Savaş Stratejisi, s. 20.; Aktaran Tahsin Şensoy, “Sığınmacıların Terörle İmtihani”, **Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi**, 2016, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/20209366/siginmacilarin_terorle_imtihani, 16 Nisan 2021

⁴⁵⁹ Bkz. Başlık 1.1.3.

⁴⁶⁰ ABD hegemonyasının neden ve nasıl zayıflamakta olduğuna dair aktarılan görüşler için Bkz. Başlık 1.3.3

⁴⁶¹ International Criminal Court – Defendants, **icc-cpi.int**, (çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/Pages/defendants-wip.aspx>, 13 Mayıs 2021

⁴⁶² Bkz. Başlık 2.3.3.1.

egemenliği” kavramını bahşetmiştir.⁴⁶³ Devlet egemenliğinden yoksun olan Afrika ulusları, yazı, eğitim, sağlık, medeniyet, hukuk ve insan hakları gibi konularla hiç tanışmamış uluslar olarak ele alınmakta, bu nedenle de Afrika’ya Batılı ulusların yardımseverliği ve zekâsı kullanılarak çözülmesi gereken bir sorun gözüyle bakılmaktadır.⁴⁶⁴ Bu yüzden Suriye, Filistin, Irak gibi coğrafyalarda işlenen suçlarda cezasızlık sürmekteyken, UCM’nin neden yalnızca Afrika’da faaliyet gösterdiği sorusu gündeme gelmektedir.⁴⁶⁵

“Roma Statüsü, kovuşturma kriterlerinin bir parçası olarak coğrafyayı içermediğine göre, dünyanın başka yerlerinde de oldukça fazla savaş suçu işlenmesine rağmen UCM kovuşturması altında olanların tamamının Afrikalı olmasını açıklayan nedir?”⁴⁶⁶

Benyera, bu soruya yanıt olarak, UCM’nin Afrika’yı bir kobay olarak kullandığını ve bu nedenle uluslararası suçların faillerini tutuklamak, suçlamak ve kovuşturmak konusunda Afrika’ya karşı çok seçici olduğunu iddia etmektedir.⁴⁶⁷ UCM’nin Afrika’yı kobay olarak kullanabilmesinin nedeni yüzyıllardır dünya-sistemin çevresi olmasının yarattığı güçsüzlüğü ve yoksulluğudur.

Afrikalı liderler de zaman zaman “UCM’nin Batı dünyasının çıkarlarına hizmet eden ve yalnızca Afrika’daki davaları cezalandıran neokolonyal bir araç olduğunu” ileri sürerek mahkemenin ayrımcı olduğuna işaret etmektedirler.⁴⁶⁸ Bu durum özellikle Güney Afrika Cumhuriyeti’nin UCM’den ayrılma kararı ile belirginleşmiştir. Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir hakkında Darfur’da soykırım, insanlığa karşı suç ve savaş suçu işlediği iddialarıyla UCM tarafından çıkartılan yakalama kararı, 2015 yılının Haziran ayında Güney Afrika Cumhuriyeti’ndeki

⁴⁶³ Mahmood Mamdani, **Saviors and Survivors: Darfur, Politics, and the War on Terror**, London and New York, Verso, s. 273.; Aktaran Everisto Benyera, “Is the international criminal court unfairly targeting Africa? Lessons for Latin America and the Caribbean States”, **Politeia**, 2018, 37.1., s. 3.

⁴⁶⁴ Benyera, “Is the international criminal court unfairly targeting Africa? Lessons for Latin America and the Caribbean States”, s. 3.

⁴⁶⁵ **A.e.**

⁴⁶⁶ **A.e.**, s. 14. (İngilizce aslından çeviri yazara aittir.)

⁴⁶⁷ **A.e.**

⁴⁶⁸ Menekşe Sözbilir, “Afrika Birliği’nin Uluslararası Ceza Mahkemesi’nden Çekilme Kararı”, **Ankasam.org**, 17 Şubat 2017, (çevrimiçi) <https://www.ankasam.org/afrika-birliginin-uluslararasi-ceza-mahkemesinden-cekilme-karari/>, 09 Haziran 2021

Afrika Birliği zirvesine katılan Ömer El-Beşir'in tutuklanıp tutuklanmayacağı konusunda ülkenin mahkemeleri arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur.⁴⁶⁹ Güney Afrika Hükümeti, mevcut iç hukuku gereğince yönetici liderlerin yargı bağımsızlığına sahip olduğunu ve yakalama kararının uygulanmasının rejim değişikliğine yol açacağını iddia ederek UCM'den çekildiğini açıklamıştır.⁴⁷⁰ Güney Afrika Cumhuriyeti'nin bu kararı başka Afrika ülkelerini de etkilemiş ve bazılarının üyesi oldukları UCM'yi ayrımcılıkla eleştirerek terk etmeleri ile sonuçlanmıştır.⁴⁷¹

Grosfoguel, UCM'yi oluşturan uluslararası sistemi “hiyerarşik, kapitalist, Hristiyan merkezli, ataerkil, sömürgeci, Batı ve Avrupa merkezli” olarak tanımlamıştır.⁴⁷² Bu görüşe katılan Benyera, UCM'nin bu özelliklere haiz olduğu için Afrika'yı hedef aldığını, bu sayede mevcut dünya düzenini korumaya hizmet ettiğini söyleyerek, Latin Amerika'nın da (benzer sömürgecilik ilişkilerinden dolayı) yakın bir gelecekte hedef alınabileceğini iddia etmektedir.⁴⁷³ Bu görüşe göre UCM, Afrikalı olmayan birisi hakkında hatta mümkünse Batı ülkelerinden birinin vatandaşları hakkında dava açmaya kadar, Afrika'yı haksızca hedeflediği etiketini devam ettirecektir.⁴⁷⁴

Bir başka görüşe göreyse UCM, tüm eleştirilere ve “siyasallaşma tehlikesine”⁴⁷⁵ rağmen uluslararası adalet için hala önemli potansiyeller barındırmaktadır.⁴⁷⁶ Bu görüşe göre, UCM gibi uluslararası hukukun kazanımı olan kurumlar, BM Güvenlik Konseyi gibi reforma direnen eski güç merkezlerinin siyasi

⁴⁶⁹ A.e.

⁴⁷⁰ A.e., Daha sonra ülkedeki Anayasa Mahkemesi, Güney Afrika hükümetinin kararını, parlamentoda onaylanmadığı gerekçesiyle anayasaya aykırı bulmuştur.

⁴⁷¹ Afrika Ülkeleri Ayrımcılıkla Suçladıkları UCM'yi Birer Birer Terk Ediyor, **Sputnik Türkiye**, 31 Ekim 2016, (Çevrimiçi) <https://tr.sputniknews.com/afrika/201610311025555885-afrika-ucm-birer-birer-terk-ediyor/>, 09 Haziran 2021

⁴⁷² Ramon Grosfoguel, “A Decolonial Approach to Political-Economy: Transmodernity, Border Thinking and Global Coloniality”, **Kult 6-Special Issue**, 2009, 6.1., s. 13.

⁴⁷³ Benyera, “Is the international criminal court unfairly targeting Africa? Lessons for Latin America and the Caribbean States”, s. 4.

⁴⁷⁴ A.e., s. 14.

⁴⁷⁵ Siyasallaşma tehlikesi ifadesiyle UCM'nin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ile ilişkisine vurgu yapılmaktadır. Bu duruma örnek olarak ABD vatandaşlarının UCM'de yargılanmaması için Güvenlik Konseyi'nden çıkarılan 1422 Sayılı Karar gösterilebilir. Bkz. Başlık 3.2.1

⁴⁷⁶ Ezequiel Jimenez, “Seeking Global Reform: The United Nations Security Council, The International Criminal Court, and Emerging Nations” **Macalester International**, 2012, 30.1., s. 84-109.

manipölasyonuna açıktır ve küresel adaletin sağlanması için esas engel de budur.⁴⁷⁷ Jimenez, UCM'nin, Roma Statüsü'ndeki kuruluş amaçlarına vurgu yaparak “uluslararası toplumu ilgilendiren en ciddi suçların cezalandırılabilmesi” için kurulan bir kurum olduğunu, bu bakımdan küresel adaleti sağlama potansiyeli olduğunu ancak “siyasallaşma” nedeniyle bu potansiyelini yerine getiremediğini vurgulamaktadır.⁴⁷⁸ Bu potansiyeli yerine getirme yolunun UCM'nin gerçekten bağımsız olmasından geçtiğini söyleyen Jimenez, UCM'nin var olduğuna inandığı potansiyelini vurgulamak için UCM Savcısı Luis Moreno-Ocampo'dan şu alıntıyı yapmıştır:

“Politik aktörlerin yasalara uyum sağlama zamanı. Ne polisimiz ne de ordumuz ama meşruiyetimiz var. Biz galip geleceğiz.”⁴⁷⁹

UCM'ye yönelik biri bütünüyle olumsuz, diğeri ise hayırhah sayılabilecek bu iki eleştirel görüşü iki örnekle pekiştirelim. Örneklerden ilki İngiliz askerlerinin Irak'ta işledikleri suçlardan dolayı soruşturma açılmasının gündeme gelmesi, ancak bunun sonuçsuz kalmasıdır. Birleşik Krallık, Roma Statüsü'nün tarafıdır. İngiliz askerlerinin 2003-2009 tarihleri arasında Irak'ta işledikleri işkence, öldürme, tecavüz gibi fiilleri kapsayan savaş suçlarına dair binlerce iddia üzerine UCM, ön inceleme başlatmıştır. Ne var ki 10 yılı aşkın bir süre sonunda 20 Aralık 2020'de ön inceleme süreci takipsizlikle sonuçlanmıştır.⁴⁸⁰ Savcılığın düzenlemiş olduğu sonuç raporunda “belirtilen fiillerin işlendiğine inanmak için makul bir dayanak olduğu” ve hatta “Birleşik Krallık yetkililerinin bu suçları soruşturmak ve kovuşturmak için isteksiz davrandığı” söylene de “profesyonel gerekçelerle” dosyanın kapatılmasına karar verilmiştir.⁴⁸¹ Oldukça tepki çeken bu kararı Schueller, “Uluslararası adalette uzun

⁴⁷⁷ A.e., s. 95.

⁴⁷⁸ A.e., s. 87

⁴⁷⁹ A.e., s. 84. (İngilizce aslından çeviri yazara aittir.)

⁴⁸⁰ Preliminary examination: Iraq/UK, **icc-cpi.int**, (çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/iraq>, 13 Mayıs 2021

⁴⁸¹ Situation in Iraq/UK Final Report, **icc-cpi.int**, (çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/201209-otp-final-report-iraq-uk-eng.pdf>, 13 Mayıs 2021

süredir var olan çifte standardı güçlendiriyor ve güçlü aktörlerin sistematik işkenceden sıyrılabileceğini bir kez daha gösteriyor.” diyerek eleştirmektedir.⁴⁸²

Saf hukukçu bir yaklaşımla, Roma Statüsü’nün yalnızca taraf devletleri bağlayacağını, bu bakımdan ABD’nin uluslararası suçlarının soruşturulmamasının uluslararası hukuka aykırı olmayacağını kabul etsek dahi, ABD’nin uluslararası müdahalelerine katılan ve ABD hegemonyasından yararlanmayı sürdüren Batılı merkez kapitalist ülkelerin UCM’den bağışık olmasını sağlayan hangi uluslararası hukuk kuralıdır? ABD tarafından, müttefik ülke vatandaşlarını da kapsayan iç hukukundaki Lahey’i İşgal Kanunu’nun (ASPA), 123 devletin tarafı olduğu Roma Statüsü’nden üstün görülmesi, belki de hegemonyanın kudretini göstermesi açısından verilebilecek en iyi örnektir. İngiliz askerlerinin cezasız kalmasını sağlayan bu bakış açısı, UCM’nin “Afrikalılaşmasını”, “Afrika’da yaşamın barbarca, acımasız ve çirkin olduğunu”⁴⁸³ iddia ederek destekleyen Avrupa-merkezci paradigmaya aittir.

UCM’ye hayırhah yaklaşan ikinci görüşü pekiştirebilecek örnek ise Filistin’de işlenen suçlar ile ilgili UCM savcısının başlattığı soruşturmadır. Filistin topraklarında işlenen, mahkemenin yetkisi dahilindeki suçlara ilişkin beş yıllık inceleme sonucunda, 5 Şubat 2021’de Ön Yargılama Dairesi, İsrail’in 1967’den bu yana işgal ettiği Filistin topraklarında⁴⁸⁴, yani Gazze ve Doğu Kudüs dahil Batı Şeria’da mahkemenin yargı yetkisi olduğunu kabul etmiş; savcı, 3 Mart 2021’de Filistin’deki durumla ilgili soruşturmanın açıldığını duyurmuştur.⁴⁸⁵ Bunun küresel adalet açısından en büyük önemi, soruşturmanın ABD ve İsrail’in yoğun itirazlarına rağmen açılabilmiş olmasıdır. Bu bakımdan İsrail’in “UCM’nin yalnızca egemen devletler tarafından gündeme getirilen konuları inceleyebileceği” iddiasıyla sürdürdüğü itirazı reddedilmiş olmaktadır. Bu bakımdan UCM, 1 Ocak 2015

⁴⁸² Andreas Schueller, “The ICC, British War Crimes in Iraq and a Very British Tradition”, **OpinioJuris**, 11 Aralık 2020, (çevrimiçi) <https://opiniojuris.org/2020/12/11/the-icc-british-war-crimes-in-iraq-and-a-very-british-tradition/>, 13 Mayıs 2021

⁴⁸³ Benyera, “Is the international criminal court unfairly targeting Africa? Lessons for Latin America and the Caribbean States”, s. 4.

⁴⁸⁴ UCM’nin resmi internet sitesindeki ifadede işgal kelimesinin kullanılması önemlidir.

⁴⁸⁵ Situation in the State of Palestine (ICC-01/18), **icc-cpi.int**, (çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/palestine>, 13 Mayıs 2021; İsrail’in Roma Statüsü’ne taraf olmaması İsrail vatandaşları hakkında soruşturma yürütülmesine engel değildir. UCM’ye kendi ülkesinde suç işlendiğinden bahisle taraf olan devletin topraklarında UCM savcısının, tüm ülkelerin vatandaşları için soruşturma yapma yetkisini kabul etmek gerekir.

tarhinde Filistin'in Roma Statüsü'ne taraf olmasını onayarak Filistin'i egemen bir devlet olarak kabul etmiştir. Gross, UCM'nin Filistin topraklarında soruşturmaının açılmasıyla ilgili kararını, uluslararası hukukta sömürgecilik mirasının etkisini azaltan, devlet olma sorununa yalnızca olgusal değil, normatif bir yaklaşımla, bağımsızlıkçı perspektiften bakan bir karar olarak yorumlamaktadır.⁴⁸⁶ Ayrıca belirtmek gerekir ki 29 Kasım 2012 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu oturumunda yapılan oylamada Filistin'in BM'de "üye olmayan gözlemci devlet" statüsü kazanmasına ilişkin karar tasarısı, Filistin'i devlet olarak tanıyan ülkelerin sayısını aşan, 138 oyla kabul edilmiştir. Bu durum, Filistin'in bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanınması yönünde uluslararası topluma verilen önemli bir mesaj olarak da yorumlanmıştır.⁴⁸⁷ Yine "Duvar kararı" olarak da bilinen, 2004 yılında UAD'nin İsrail'in Filistin toprakları üzerinde inşa etmekte olduğu duvarı hukuka aykırı bulduğu danışma görüşü⁴⁸⁸, UCM'nin ilgili kararı almasını kolaylaştıran bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, bugün UCM'nin, Roma Statüsü'nün kuruluş amaçlarını belirten giriş kısmında ifade edildiği şekilde "uluslararası adaletin uygulanacağına ilişkin sonsuz güveni sağlamak"tan epeyce uzak olduğu söylenmelidir. Yine de dünya-sistemde hegemonyasını sürdürmekte olan ABD ile olan çatışmalı varlığı, kuruluş amaçlarını gerçekleştirebilmek için bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Elbette bu potansiyelin kullanılıp kullanılamayacağını, dünya-sistemdeki merkez-çevre ilişkisinin varacağı nokta belirleyecektir.

"ABD'nin askeri üstünlüğüne dayalı yeni saldırı, insanlığın dörtte üçünü ezecek mi, yoksa çevre ülkelerin halkları bu saldırıyı püskürtmeyi başaracak mı?"⁴⁸⁹

Amin'in sorduğu soruya verilecek yanıtta göre UCM, ya mevcut potansiyelini kullanarak bağımsız bir kurum olacak ve sömürülenler kadar sömürgecileri de

⁴⁸⁶ Aeyal Gross, "Decolonizing the ICC: The Situation in Palestine and Beyond", **JustSecurity**, 8 Mart 2021, (çevrimiçi) <https://www.justsecurity.org/75204/decolonizing-the-icc-the-situation-in-palestine-and-beyond/>, 13 Mayıs 2021

⁴⁸⁷ No: 275, 30 Kasım 2012, Filistin'in BM'de "Üye Olmayan Gözlemci Devlet" Statüsü Kazanması hk. T.C. Dışişleri Bakanlığı Açıklaması, **mfa.gov.tr**, (Çevrimiçi) https://www.mfa.gov.tr/no_-275_-30-kasim-2012_-filistin_in-bm_de-_uye-olmayan-gozlemci-devlet_-statusu-kazanmasi-hk_.tr.mfa, 09 Haziran 2021

⁴⁸⁸ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, **icj-cij.org**, (Çevrimiçi) <https://www.icj-cij.org/en/case/131>, 10 Haziran 2021

⁴⁸⁹ Amin, **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, s. 183.

yargılamaya başlayacak ya da kendisinden önceki örnekleri tekrarlayarak “galiplerin adaleti”ni uygulamaya devam edecektir.

Bu konuda son sözü Wallerstein’a bırakalım:

“Sonuç daha iyi de olabilir, daha kötü de. Fakat bu geçişi atlatana ve daha eşitlikçi bir dünyaya girene kadar Las Casas’ın vaaz ettiği, itkisel ahlaki kibrimizi denetleyecek kuşkucu sınırlamalar faydalı olacak; bu dünyanın Sepúlveda’larının bencil ahlaki kesinliklerinden muhtemelen daha çok işimize yarayacaktır. Eğer bu kısıtlamalar fethedilen halklar kadar, onları fetheden muktedirlere de uygulanmayacaksa, insanlığa karşı suçlar için dünya ölçeğinde yasal kısıtlamalar oluşturmanın pek bir değeri yoktur.”⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, s. 39.

SONUÇ

Buraya dek yapılmış çıkarımlara dair bir özet sunmak gerekirse, uluslararası ceza hukukunun gelişimini içeren tarihi süreçte, dünya-sistemde bugüne dek yapılmış uluslararası ceza yargılamalarının büyük oranda birbirlerini izlediği söylenmelidir.

Avrupa içi güç mücadeleleri ile başlayan tarihi anlatımız, bu mücadelelerin yarattığı yıkımın birtakım “hukuki” düzenlemelerle giderilme çabasıyla devam etmiştir. Tarihteki ilk hegemonya olan Birleşik Eyaletler hegemonyası ve ardından gelen Westphalia Barışı ile dünya-sistemde yerleştirilmeye çalışılan normlar Avrupa kamu düzenini oluşturarak günümüze kadar uzanmaktadır. Ancak tüm bu tarihsel süreç boyunca asıl amaç her zaman sınırsız sermaye birikimini sağlamak olmuş ve sermaye birikim mekanlarının yeniden ve yeniden konumlandırılmasıyla merkez ve çevre arasında sürekli yenilenen bir iş bölümü meydana getirilmiştir.

Merkez devletlerin ve hegemon güçlerin uluslararası alanı düzenleme girişimleri büyük oranda başarılı olmuşsa da başlangıçta köylü isyanlarıyla, Fransız Devrimi’nin ardından sosyal ve ulusal sistem-karşıtı hareketlerin direnciyle karşılaşmışlardır. Bir tarafta Batı hegemonyasını günümüze taşıyan egemen güçler, diğer taraftaysa egemenlerin kendi siyasi amaçları doğrultusunda kullandıkları değerlerin evrenselliğini sorgulayanlar bu tarihi anlatıyı oluşturmaktadır. Tarih böylece, Sepúlveda’nın argümanlarının destekleyicisi egemenler ve Las Casas’ın argümanlarının destekleyicisi sistem-karşıtı hareketlerin mücadeleleri ile oluşmuştur.

20. Yüzyıla girildiğinde sermaye birikim süreçlerinin sonucu olan savaşların, sivilleri de içererek korkunç boyutlara ulaşması, devletleri bazı sınırlandırmalara mecbur bırakmıştır. Lahey Barış Konferansları, Cenevre Protokolü, Briand Kellogg Paktı ve son olarak BM’nin kuvvet kullanımını yasaklamasıyla devam eden tarihsel süreçte ilk olarak ad hoc nitelikteki ceza yargılamaları yapılmış, 21. yüzyıla girerken Roma Statüsü ile daimi bir Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. Özellikle UCM’nin kurulmasına kadar yapılan ceza yargılamaları küresel adaleti sağlamak bir

yana, dünya-sistemde Batı hegemonyasını güçlendirme, var olan eşitsizlik ve adaletsizlikleri sürdürme işlevi görmüştür.

İlk uluslararası ceza yargılaması deneyimi olan Nürnberg’de “insanlığa karşı suçlar” ile “barışa karşı suçlar” kavramları keşfedilmişse de bu suçların yalnızca galiplerin, kaybedenlere yöneltebileceği suçlar olduğunun altı çizilmiş, “galiplerin adaleti”nin evrenselliği en baştan sakatlanmıştır. Doğal hukuka yaptığı onca göndermeye rağmen Nürnberg yargılamaları, “evrensel değerleri temsil eden uluslararası bir mahkeme” olmak bir yana dursun, Yalta Toplantısıyla varılan uzlaşmanın mükemmel bir örneğini teşkil etmiştir.

Bu örneği izleyen EYUCM ve RUCM deneyimleri kendi özgünlükleriyle Avrupa-merkezciliğin yeniden, farklı şekillerde üretilmesine hizmet etmişlerdir. Hem mahkemelerin kurulmasına kadarki tarihi süreç hem de mahkemelerin yaptığı yargılamalar bu bakımdan öğretici olmuşlardır. İlk olarak Yugoslavya örneğinde yapılan yargılamalar, emperyalizmin müdahalesi ve kışkırtmasıyla parçalanmış ve kapitalist dünya-sisteme uyumlu hale getirilen bir coğrafyada, yine emperyalizmin dağıttığı “adalet” ile gerçek suçlunun görülmesini engelleyen bir perde vazifesi görmüştür. Ruanda örneği ise Sepûlveda’nın bütün argümanlarının, aradan geçen yüzlerce yıla rağmen, neredeyse tek kelime değiştirmeye gerek görülmeden sürdürüldüğünün göstergesi olmuştur. Temsil ettiği tüm “yüce” değerler ile Batılı beyaz adam, “savaşmak dışında bir şeyden haberi olmayan”, “kendini yönetmekten aciz” görülen Afrikalı “barbar kabilelere” “adalet” dağıtmıştır. Gerçek suçlular, önce Ruanda’da meydana getirdikleri büyük yıkımı büyük bir vurdumduymazlıkla izlemiş, ardından “yönetme becerilerini” kullanarak savaşan tarafları dünyanın hamisi olmalarının yüklediği sorumlulukla yargılamışlardır.

Küresel adaleti sağlamayı, kendisinden önceki girişimlere kıyasla daha samimi bir biçimde kendisine görev sayan daimi UCM, çevre ülkelerde kendini gösterip merkez ülkeleri teğet geçen “ceza adaletini”, evrensel bir içeriğe kavuşturacağına dair bir umut yeşertmiştir. “Soykırım suçları”, “insanlığa karşı suçlar”, “savaş suçları” ve “saldırı suçları” pozitivist bir düzenlemeye kavuşmuş, herkesin bu suçlardan sorumlu tutulabilmesi amaçlanmıştır. Ancak bu kez dünya-

sistemin hegemon gücü ABD'nin etkili muhalefeti, kendisini ve müttefiklerini bu cezalandırma sisteminden bağışık tutarak, uluslararası ceza sisteminin evrenselliğini tekrar sakatlamıştır. Amin'in ifadesiyle “Amerikan toplumunun kendini ‘Tanrı’nın seçilmiş halkı olarak görmesine dayananan’ fundamentalist ideolojisi”, teröre karşı savaş konseptiyle birlikte uluslararası ceza hukukundaki düzenlemelere bir barikat oluşturmuştur. Yine de dünya-sistemin giderek tek kutuplu bir dünyadan, güçler dengesine dayanan çok kutuplu bir dünyaya doğru ilerleyişi, hegemonyanın çatlakları arasından daha eşit ve adil bir dünya düzenine duyulan özlemi gösteren çıkışların boy vermesini sağlamıştır. Bu bakımdan UCM, bugüne kadarki tutumuyla Avrupa-merkezciliğin devamcısı olmuşsa da zaman zaman Las Casas’ın görüşlerinin egemen paradigma karşısında yaşamaya devam ettiğini gösteren çıkışlar yapmıştır.

Son tahlilde, 16. yüzyıldan bugüne uzanan kapitalist dünya-sistem, yerkürenin büyük bir bölümünde haksızlıklara neden olmaya devam etmektedir. Yaşadığımız dünya-sistemde toplumsal yaşamı düzenleyen kuralları meydana getiren hukuk, aynı zamanda tüm bu haksızlıkları da meşrulaştıran bir araç işlevi görmektedir. Aynı şekilde uluslararası hukuk da geçen yüzyıllarda büyük ölçüde tarihsel kapitalizmden kaynaklanan eşitsizlikleri sürdürme işlevi görmüştür. Uluslararası hukuk ancak dünya-sistemdeki eşitsizliklere karşı çıkanların zaferlerinin sonucu olan düzenlemeleri kapsadığı sürece gerçek adalete yaklaşmamızı sağlamaktadır. Adalet kavramı, bugün evrensel olduğu iddia edilen diğer tüm değerler gibi ancak gerçekten evrensel olabildiğinde gerçek ifadesine kavuşacaktır. Aksi takdirde, aslında yalnızca belirli bir bağlamdan türemiş olan, ama egemen olanların müdahalelerini haklılaştırmak için evrensel olduklarını iddia ettikleri diğer tüm kavramlar gibi soyut bir kavrama dönüşecektir. Uluslararası ceza hukukundaki gelişmeler, kağıt üstünde kaldığında değil, toplumsal açıdan bir anlam ifade ettiklerinde anlamlı olacaktır. Bunun sağlanmasının ilk koşulu uluslararası suçlardan, bu suçları işleyen herkesin sorumlu olmasının ve cezalandırılmasının sağlanmasıdır. Bu bakımdan küresel ceza adaletinin sağlanmasının yolu, önceki örneklerin izlenmesi değil; daha eşitlikçi ve adil bir dünya-sistemin kurulması için gerçek suçlulara ceza, gerçek mağdurlara adalet dağıtılmasıdır.

Bunun sağlanıp sağlanmayacağını ise çağımızın Sepûlvedaları ve Las Casasları arasındaki mücadelenin sonucu belirleyecektir. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ideallerini gerçek bir evrenselcilikle buluşturma çabaları sürdüğü sürece küresel adaletin sağlandığı bir dünya-sistem yaratma umudu da sürmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Akbaş K.: **Hukukun Büyübozumu**, Ankara, 2. bs., NotaBene Yayınları, 2015
- Aksar Y.: “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2003, 52.2., s. 125-139.
- Albal E.: “**Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu**”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018
- Alpkaya G.: **Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi**, 1. bs., Turhan Kitabevi, Mayıs 2002
- Amin S.: “Kuzeyden Güneye Devrim”, Haz. Gökhan Atılgan, Çev. Şükrü Alpagut, **100. Yılında Ekim Devrimi**, İstanbul, 1. bs., Metis Yayınları, Kasım 2017
- Amin S.: **Avrupa-Merkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi**, Çev: Mehmet Sert, İstanbul, 1. bs., Yordam Kitap, Ağustos 2018
- Amin S.: **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, Çev. Semih Lim, İstanbul, 1. bs., Yordam Kitap, Nisan 2018
- Amin S.: **Kapitalizmden Uygarlığa**, Çev: Naim Dönmez, Naim Atabağsoy, İstanbul, 1. bs., Yordam Kitap, Eylül 2017

- Amin S.: **Küreselleşmiş Değer Yasası, Kısıtı Olmayan Marx**, Çev: Fikret Başkaya, İstanbul, 1. bs., Yordam Kitap, Eylül 2018
- Amin S.: **Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması**, Çev: Fikret Başkaya, İstanbul, 2. bs., Yordam Kitap, Ağustos 2018
- Amin S.: **Modernite, Demokrasi ve Din: Kültüralizmelerin Eleştirisi**, Çev: Fikret Başkaya, Uğur Günsür ve Güven Öztürk, İstanbul, 2. bs., Yordam Kitap, Nisan 2017
- Arrighi G.: Terence K. Hopkins, and Immanuel Wallerstein. "Dilemmas of antisystemic movements." **Social Research**, 1986, s. 185-206.
- Arrighi G.: **Uzun Yirminci Yüzyıl**, Çev. Recep Boztemur, Ankara, 2. bs., İmge Kitabevi, Mayıs 2016
- Arslan A.: "Samir Amin'den Bize Ne Kaldı?", **Eleştirel Kültür**, 14 Ağustos 2018, (Çevrimiçi) <https://www.ekdergi.com/samir-aminden-bize-ne-kaldi/>, 05 Ocak 2021
- Azarkan E.: "Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 52.3., 2003, s. 275-297.

- Benyera E.: “Is the international criminal court unfairly targeting Africa? Lessons for Latin America and the Caribbean States”, **Politeia**, 2018, 37.1., s. 1-30.
- Bensussan G., Labica, G.: **Marksizm Sözlüğü**, Çev. Volkan Yalçintoklu, İstanbul, 1. bs., Yordam Kitap, Aralık 2016
- Cohen H.G.: “The American Challenge to International Law: A Tentative Framework for Debate”, **The Yale Journal of International Law**, 2003, 28., s. 551-578.
- Çakmak C.: "ABD ve Uluslararası Ceza Mahkemesi." **Liberal Düşünce Dergisi**, 2003, 48, s. 87-108.
- Denk E.: “Güle Güle Uluslararası Hukuk, Cehenneme Kadar Yolun Var”, **Birikim**, Şubat 2005, Sayı:190, (Çevrimiçi)
<http://www.erdemdenk.com/denk.cehennem.pdf>, 14 Nisan 2021
- Doğanalp T.: "Uluslararası Hukukta Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanmaya Yönelik Girişimler", **Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 3.4., 2016, s. 15-28.
- Ekici E.: “Antonio Gramsci ve Louis Althusser: Hukuk İdeolojisinin Eleştirisi”, **Marksist Devlet ve Hukuk**

Teorisi, Ed. Taner Yelkenci, İstanbul, 2.bs., NotaBene Yayınları, Aralık 2017, s. 259-291.

Erdal S.: **Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi**, Ankara, 2. bs, Adalet Yayınevi, Haziran 2018, s. 14.

Frank A.G., Gills B.K.: “Dünya Sisteminde Çevrimler, Krizler ve Hegemonik Değişiklikler: Mö 1700-Ms 1700”, **Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?** s. 300-346.

Frank A.G., Gills B.K.: “5000 Yıllık Dünya Sistemi: Disiplinler Arası Bir Giriş”, **Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?**, Der. Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Haz. Alaeddin Şenel, Yavuz Alogan, Çev. Esin Soğancılar, 1.bs., İmge Kitabevi, Nisan 2003, s. 41-136.

Frank A.G.: “İdeolojik Geçiş Tarzları: Feodalizm, Kapitalizm, Sosyalizm”, **Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?**, s. 379-408

Fulberth G.: **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Sadık Usta, İstanbul, 4. bs., Yordam Kitap, Ekim 2018

Gills B.K.: “Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler”, **Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?**, Der. Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Haz. Alaeddin

Şenel, Yavuz Alogan, Çev. Esin Soğancılar, 1.bs., İmge Kitabevi, Nisan 2003, s. 235-279.

Gürel B., Yörük E.: “Sermaye ve Kapitalizmin Tarihsel Sosyolojisi”, **Mülkiye Dergisi**, 2018, 42.2, s. 209-238.

Güzelipek Y.A.: “Devletlerin Güvenlik Paradigmalarının Emperyalizm Odağında Yeniden Tahayyülü”, **Change in State Nature: Boundaries of Security**, (Çevrimiçi) [https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK2Kitap_\(1\)_pdf_0be590d1-c4fc-4bdf-b98f-ccca0bf04ba4.pdf](https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK2Kitap_(1)_pdf_0be590d1-c4fc-4bdf-b98f-ccca0bf04ba4.pdf), 01 Mayıs 2021

Gross A.: “Decolonizing the ICC: The Situation in Palestine and Beyond”, **JustSecurity**, 8 Mart 2021, (çevrimiçi) <https://www.justsecurity.org/75204/decolonizing-the-icc-the-situation-in-palestine-and-beyond/>, 13 Mayıs 2021

Grosfoguel R.: “A Decolonial Approach to Political-Economy: Transmodernity, Border Thinking and Global Coloniality”, **Kult 6-Special Issue**, 2009, 6.1., s. 10-38.

Hobsbawn E.J.: **Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, 1. bs., Agora Kitaplığı, Şubat 2008

Jaffe S.E.: “Natural Law and the Nurnberg Trial”, **Nebraska Law Review**, vol. 26, 1946-1947

- Jimenez E.: "Seeking Global Reform: The United Nations Security Council, The International Criminal Court, and Emerging Nations" **Macalester International**, 2012, 30.1., s. 84-109.
- Kalfa C., Faruk Ataay F.: "Küresel toplumsal hareketler." **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2008, 16.2., s. 127-149
- Kaplan F.H.: "Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri Kararlarında Soykırım Suçu", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, 3, s. 106-129.
- Karakehya H.: "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2008, 57.2. s. 133-164.
- Korkmaz F.B.: **Uluslararası Andlaşmaların Sona Erdirilmesi ve Yürürlüğünün Askıya Alınması veya Çekilme**, Ankara, 1. bs, Adalet Yayınevi, 2020
- Mahmood Mamdani, "Devlet Oluşumunun Temeli Olarak Fetihten Rızaya: Ruanda Üzerine Düşünceler", Çev: İzzet Mert Ertan, **Journal of Istanbul University Law Faculty**, 2006, 64.2., s. 345-386.

- Marx K.: **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 1993
- Marx K., Engels F.: **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, Çev. Muzaffer Erdost, Ankara, 6. bs., Sol Yayınları, Mart 2005
- McNulty M.: “France's role in Rwanda and external military intervention: A double discrediting”, **International Peacekeeping**, 1997, 3.4., s. 24-44.
- Melber H.: “China in Africa: A New Partner or Another Imperialist Power”, **Africa Spectrum**, 2008, 43.3., s. 393-492.
- Meyer E.M.: “Compatibility of the Rome Statute of the International Criminal Court with the U.S. Bilateral Immunity Agreements Included in the American Servicemembers’ Protection Act”, **Oklahoma Law Review**, 2005, s. 97-133.
- Mutlu E.İ.: “Küresel Çatışma Ekseninde Uluslararası Hukukun Ontolojisi Üzerine Düşünceler.” **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2015, 5.2. s. 223-264.
- Nalçacı E.: “Bir Emperyalist İşgal Mekanizması: Egemenlerden Suçlu Yaratma”, **Gelenek**, Sayı: 99, Mayıs 2008, (Çevrimiçi) <https://gelenek.org/bir-emperyalist-iscal->

mekanizmasi-egemenlerden-sucly-yaratma/, 06 Mayıs 2021

Öktem E.A.: **Terörizm-İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, İstanbul, 2. bs. Derin Yayınları, 2011

Pazarcı H.: **Uluslararası Hukuk**, Ankara, 17. bs., Turhan Kitabevi, Ekim 2018

Pazarcı H.: **Uluslararası Hukuk Dersleri-II. Kitap**, 6. bs.. Ankara, Turhan Kitabevi, 1999

Rancilio P.E.: "From Nuremberg to Rome: Establishing an International Criminal Court and the Need for U.S. Participation", **University of Detroit Mercy Law Review**, 1999, 77, s. 155-195.

Sağın F.: "Emperyalizmin Faşizmi Olgunlaştırdığı bir Süreçte Uluslararası Ceza Yargılaması Gereksizleşiyor mu?", **Gelenek**, Sayı: 96, Nisan 2007, (Çevrimiçi) <https://gelenek.org/emperyalizmin-fasizmi-olgunlastirdigi-bir-surecte-uluslararasi-ceza-yargilamasi-gereksizlesiyor-mu/>, 07 Mayıs 2021

Salvatore B.: "What is world-systems analysis? Distinguishing theory from perspective." **Thesis Eleven**, 2015, 127.1., s. 3-20.

- Seker S.E.: Kondratieff Dalgaları ve Yenilik, **YBSAnsiklopedi**, 2014, 1.1., s. 4.
- Sencerman Ö.: "Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2013, 9.18, s. 35-75.
- Schueller A.: "The ICC, British War Crimes in Iraq and a Very British Tradition", **OpinioJuris**, 11 Aralık 2020, (çevrimiçi) <https://opiniojuris.org/2020/12/11/the-icc-british-war-crimes-in-iraq-and-a-very-british-tradition/>, 13 Mayıs 2021
- Sözbilir M.: "Afrika Birliği'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nden Çekilme Kararı", **Ankasam.org**, 17 Şubat 2017, (çevrimiçi) <https://www.ankasam.org/afrika-birliginin-uluslararasi-ceza-mahkemesinden-cekilme-karari/>, 09 Haziran 2021
- Şanlı D.: **Düşman Ceza Hukuku: Kaynaklar, Kuramsal Çerçeve, Eleştiriler**, İstanbul, 1. bs., NotaBene Yayınları, 2019
- Şensoy T.: "Sığınmacıların Terörle İmtihanı", **Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi**, 2016, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/20209366/siginmacilarin_terorle_imtihani, 16 Nisan 2021

- Tamdgidi M.H.: "Open the Antisystemic Movements: The Book, the Concept, and the Reality", **Review (Fernand Braudel Center)**, 2001, 24.2., s. 301-338.
- Tezcan D.: **Uluslararası Ceza Hukuku**, Ankara, 4. bs, Seçkin Yayıncılık, Şubat 2017
- Uzun E.: "Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003, 2, s. 25-48.
- Uslu A.: "Sovyet Hukuk Doktrininde Uluslararası Hukuk Teorileri", **Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi**, Ed. Taner Yelkenci, İstanbul, 2.bs., NotaBene Yayınları, Aralık 2017, s. 211-243.
- Ünver M.: **Sömürgecilik Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, (Çevrimiçi) http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/somurgeciliktarihi.pdf, 07 Mayıs 2021
- Verges J.: **Savunma Saldırıyor**, Çev: Vivet Kanetti, İstanbul, 6. bs., Metis Yayınları, Kasım 2018, s. 52-55.
- Wallerstein I.: **Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, 2. bs., Metis Yayınları, Aralık 2015
- Wallerstein I.: **Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği**, Çev: Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul, 2. bs., bgst Yayınları, Kasım 2018

- Wallerstein I.: Immanuel Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi**, Çev. Ender Abaoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul, 3. bs., bgst Yayınları, Haziran 2018
- Wallerstein I.: **Liberalizmden Sonra**, Çev. Erol Öz, İstanbul, 5. bs., Metis Yayınları, Ekim 2020
- Wallerstein I.: **Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, 6. bs., Metis Yayınları, Temmuz 2019
- Wallerstein I.: **Tarihsel Kapitalizm ve Tarihsel Uygarlık**, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, 7. bs., Metis Yayınları, Kasım 2016
- Yeniçirak H.: **“Giovanni Arrighi ve kapitalist dünya ekonomisi”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014

DİĞER KAYNAKLAR

ABD'den Afganistan'da Savaş Suçlarını Soruşturan Uluslararası Ceza Mahkemesi Yetkililerine Yaptırım, **BBCNews/Türkçe**, 03 Eylül 2020, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54007864>, 11 Mayıs 2021

ABD Üç Ülkede Yarım Milyon İnsan Öldürdü, **GazeteDuvar**, 9 Kasım 2018, (Çevrimiçi) <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2018/11/09/abd-uc-ulkede-yarim-milyon-insan-oldurdu>, 25 Nisan 2021

Afrika Ülkeleri Ayrımcılıkla Suçladıkları UCM'yi Birer Birer Terk Ediyor, **Sputnik Türkiye**, 31 Ekim 2016, (Çevrimiçi) <https://tr.sputniknews.com/afrika/201610311025555885-afrika-ucm-birer-birer-terk-ediyor/>, 09 Haziran 2021

Banković ve Diğerleri v. Belçika ve Diğerleri, Başvuru No: 52207/99, 12 Ekim 2001, (Çevrimiçi) <https://hudoc.echr.coe.int/>, 07 Mayıs 2021

Birleşmiş Milletler Andlaşması, **Lexpera**, (Çevrimiçi) <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/uluslararasi-antlasmalar/birlesmis-milletler-andlasmasi-2>, 16 Nisan 2021

Bush: “Irak'ta Demokrasi Olacak”, **Amerikanın Sesi**, 29 Nisan 2003, (Çevrimiçi) <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2003-04-29-7-1-87901347/809540.html>, 24 Nisan 2021

Eski Yugoslavya: Miloseviç Kendisini Suçlayanları Yargıladı -Catherine Schütz & Rüdiger Göbel, **Sendika.org**, 23 Mart 2011, (Çevrimiçi) <https://sendika.org/2011/03/eski-yugoslavya-milosevic-kendisini-suclayanlari-yargiladi-catherine-schutz-rudiger-gobel-51905/>, 06 Mayıs 2021

Hackford, Taylor. **Şeytanın Avukatı**. 1997. https://www.imdb.com/title/tt0118971/?ref_=fn_al_tt_1

International Criminal Court – Defendants, **icc-cpi.int**, (çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/Pages/defendants-wip.aspx>, 13 Mayıs 2021

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, **icj-cij.org**, (Çevrimiçi) <https://www.icj-cij.org/en/case/131>, 10 Haziran 2021

Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü, **Lexpera**, (Çevrimiçi), <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/uluslararası-antlasmalar/milletlerarası-ada-let-divanı-statusu-1>, 14 Nisan 2021

NATO as a peacekeeper, **Nato.int**, 15 Aralık 2003, (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/docu/speech/2003/s031215a.htm>, 07 Mayıs 2021

NATO’nun Yugoslavya’ya Saldırısı, **Sputnik Türkiye**, (Çevrimiçi) <https://tr.sputniknews.com/infografik/201903241038368135-nato-yugoslavya-saldiri-bombardiman-kosovo/>, 07 Mayıs 2021

No: 275, 30 Kasım 2012, Filistin’in BM’de “Üye Olmayan Gözlemci Fevlet” Statüsü Kazanması hk. T.C. Dışişleri Bakanlığı Açıklaması, **mfa.gov.tr**, (Çevrimiçi) https://www.mfa.gov.tr/no_-275_-30-kasim-2012_-filistin_in-bm_de-_uye-olmayan-gozlemci-devlet_-statusu-kazanmasi-hk_.tr.mfa, 09 Haziran 2021

Ruanda Soykırımına IMF’nin Etkisi, **Afrika Bülteni**, (Çevrimiçi) <https://afrikablteni.wordpress.com/2015/12/15/ruanda-soykirimina-imfnin-etkisi/>, 07 Mayıs 2021

Srebrenitsa Katliamı: 2. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa'daki En Büyük İnsanlık Trajedisi, **BBCNews/Türkçe**, 22 Kasım 2017, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42074470>, 06 Mayıs 2021

Temyiz Mahkemesi: Hollanda Devleti Srebrenitsa Katliamından Kısmen Sorumlu, **BBCNews/Türkçe**, 27 Haziran 2017, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40416067>, 06 Mayıs 2021

The States Parties to the Rome Statute, (Çevrimiçi) https://asp.icc-cpi.int/EN_Menus/asp/Pages/asp_home.aspx, 10 Mayıs 2021

Topsy-Turvy World: Net Transfer of Resources From Poor to Rich Countries, **Policy Brief**, No.78, Mayıs, 2020, (Çevrimiçi) https://unctad.org/system/files/officialdocument/presspb2020d2_en.pdf, 8 Mart 2021

Uluslararası Af Örgütü Guantanamo Raporu: İhlaller Devam Ediyor, **amnesty.org.tr**, 11 Ocak 2021, (Çevrimiçi) Bkz. <https://www.amnesty.org.tr/icerik/abd-uluslararasi-af-orgutu-guantanamo-raporu-ihlaller-devam-ediyor>, 12 Mayıs 2021

Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü, **tamm.gov.tr**, (Çevrimiçi) https://www.tamm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDRS.htm, 10 Mayıs 2021

Preliminary examination: Iraq/UK, **icc-cpi.int**, (çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/iraq>, 13 Mayıs 2021

Situation in Iraq/UK Final Report, **icc-cpi.int**, (çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/201209-otp-final-report-iraq-uk-eng.pdf>, 13 Mayıs 2021

